

ČASOPIS ZA PRAVNU TEORIJU I PRAKSU

PRAVNA MISAO

5 – 6

svibanj – lipanj / maj – juni
Sarajevo 2013.

Izdaje:

BOSNA I HERCEGOVINA
FEDERACIJA BOSNE I HERCEGOVINE
FEDERALNO MINISTARSTVO PRAVDE
ZAVOD ZA JAVNU UPRAVU
www.fmp.gov.ba

Časopis "PРАВNA MISAO" upisan je u evidenciju javnih glasila u Ministarstvu obrazovanja, nauke, kulture i sporta, pod brojem 727 od 23.10.1997. godine.

Redakcija časopisa:

Prof. dr. Hajrija SIJERČIĆ ČOLIĆ, prof. dr. Meliha POVLAKIĆ, mr. Ljiljana FILIPOVIĆ, doc. dr. sc. Enver IŠERIC, Anto ČAVAR

Glavni i odgovorni urednik: Doc. dr. Almir MALJEVIĆ

Izvršna urednica: Mirjana BAŠIĆ

Lektorica: Anita LAŠTRO

Produkcija: Federalno ministarstvo pravde

Štampa: "Štamparija Fojnica" d.d.

Za štampariju: Šehzija Buljina

DTP: Federalno ministarstvo pravde

Grafičko rješenje: Ice-net d.o.o. Sarajevo

Tiraž: 250 primjeraka

Časopis izlazi dvomjesečno.

ISSN 0555-0092

GODIŠNJA PRETPLATA:	Za organe i organizacije na teritoriji BiH	120,00 KM
	Za pojedince	100,00 KM
	Za studente i neposlene	50,00 KM
	Za inostranstvo	200,00 KM

UPLATU UPUTITI NA: Federalno ministarstvo financija/finansija
UniCredit Banka dd
Transakcijski račun: 338-900-22115294-91
Budžetska organizacija: 1501001
Vrsta prihoda: 722597
Općina: 077

ADRESA REDAKCIJE: Federalno ministarstvo pravde
Zavod za javnu upravu
Sarajevo, Ul. Valtera Perića 15
Tel.: +387 33 203 918, fax: 668 956
Email: Pravna.Misao@fmp.gov.ba

ID 4200785450004

Časopis "Pravna misao" indeksiran je u EBSCO bazi podataka
i uvršten je u Ulrichsweb Global Serials Directory.

SADRŽAJ

Uvodna riječ glavnog urednika	5
--------------------------------------	---

PREGLEDNI ZNANSTVENI RAD

prof. dr. Mirko Pejanović	Društveno – istorijske pretpostavke konsenzusa parlamentarnih stranaka za promjene Ustava Bosne i Hercegovine	7
mr. sc. Berin Riđanović	Međunarodna nadležnost sudova u sporovima za naknadu štete u međunarodnom zračnom prevozu putnika	20

STRUČNI ČLANAK

dr. sc. Resul Bašić	Ustavno – pravni položaj i organizacija gradova Zagreba, Beograda i Ljubljane	48
mr. sci. Ajdin Huseinspahić	Razvoj pravnog statusa djeteta s osvrtom na savremeno doba	79

PRIKAZ

Adnan Balvanović, MA	Evropsko poslovno pravo – odabrane teme, autori Nevenko Misita i Zinka Grbo	107
----------------------	---	-----

SUDSKA PRAKSA

Ustavni sud Bosne i Hercegovine (Pripremio akademik prof. dr Miodrag N. Simović, potpredsjednik Ustavnog suda Bosne i Hercegovine i redovni profesor Pravnog fakulteta u Banja Luci i doc. dr Vladimir M. Simović, stručni suradnik u Okružnom sudu u Banja Luci)	115
Ustavni sud Federacije Bosne i Hercegovine (Pripremio Sead Bahtijarević, sudija Ustavnog suda Federacije Bosne i Hercegovine)	128
Upute za autore	132

CONTENTS

Foreword of the Editor-in-Chief	5
--	---

SCIENTIFIC REVIEW

Professor Mirko Pejanović, D.Sc.	Social and historical requirements of the parliamentary parties' consensus for amending the Constitution of Bosnia and Herzegovina	7
Berin Ridanović, M.S.	International jurisdiction of courts in legal disputes for compensation of damages in international air passenger transportation	20

PROFESSIONAL PAPER

Resul Bašić, D.Sc.	Constitutional and legal status and organisation of cities of Zagreb, Belgrade and Ljubljana	48
Ajdin Huseinspahić, M.S.	Development of the legal status of children with an overview to the modern times	79

REVIEW

Adnan Balvanović, M.A.	European Business Law – selected themes, authors Nevenko Misita i Zinka Grbo	107
------------------------	--	-----

CASE LAW

Constitutional Court of Bosnia and Herzegovina (Prepared by Academician Professor Miodrag N. Simović, L.L.D., Vice-Chair of the Constitutional Court of Bosnia and Herzegovina and Full Professor at the Faculty of Law in Banja Luka with Assistant Professor Vladimir M. Simović, D.Sc. associate at the District Court in Banja Luka)	115
Constitutional Court of the Federation of Bosnia and Herzegovina (Prepared by Sead Bahtijarević, Judge of the Constitutional Court of the Federation of Bosnia and Herzegovina)	128
Instructions for authors	132

UVODNA RIJEČ GLAVNOG UREDNIKA

Poštovani čitaoci,

Pred nama se nalazi još jedan broj časopisa "Pravna misao", najrelevantnije i najaktuelnije štivo za pravnu teoriju i praksu u Bosni i Hercegovini i regionu. U ovom broju objavljujemo nekoliko zanimljivih radova.

U radu "Društveno-istorijske pretpostavke konsenzusa parlamentarnih stranaka za promjene Ustava Bosne i Hercegovine" autor nas podsjeća na činjenicu da se glavne odlike političkog razvoja Bosne i Hercegovine u postdejtonskom periodu javljaju se u permanentnoj krizi funkcionisanja institucija države Bosne i Hercegovine, a od 2010. godine i u zastoju u procesu integracije u Evropsku uniju, te pažnju posvećuje pitanju ustavne reforme. Analizirajući postojeće probleme, autor nudi moguće rješenje kroz *step-by-step* djelovanje, argumentirajući da bi se postepenom reformom moglo brže i efikasnije doći do izgradnje pravne i funkcionalne države Bosne i Hercegovine na osnovi evropskih demokratskih standarda.

Imajući u vidu specifičnost sudskog sistema i odgovarajućeg zakonodavstva o nadležnosti sudova u Bosni i Hercegovini, autor se u radu "Međunarodna nadležnost sudova u sporovima za naknadu štete u međunarodnom zračnom prevozu putnika" bavi problematikom međunarodne, stvarne i mjesne nadležnosti redovnih sudova kroz prizmu Varšavske konvencije, Montrealske konvencije i domaćeg (nacionalnog) zakonodavstva. Od posebnog je značaja elaboracija pet mogućih osnova utvrđivanja međunarodne nadležnosti sudova.

Radom "Ustavno-pravni položaj i organizacija gradova Zagreba, Beograda i Ljubljane" autor podsjeća čitatelje da se u Bosni i Hercegovini, od potpisivanja Dejtonskog sporazuma i ustavno-pravnog konstituiranja države, pitanju položaja i organizacije gradova, kao uostalom i pitanju glavnog grada Sarajeva, nije se poklanjao odgovarajući ustavno-pravni značaj i pažnja. Nastojeći potaći čitatelje na razmišljanje o mogućim pravcima razvoja gradova u Bosni i Hercegovini, autor, i pored razlika u državnompravnom uređenju, organizaciji vlasti, stepenu ostvarene demokratije, tradiciji, položaju Bosne i Hercegovine i Sarajeva u bivšoj zajednič-

koj državi, ukazuje na modele gradova Zagreba, Beograda i Ljubljane kao glavnih gradova susjednih zemalja.

Radom "Razvoj pravnog statusa djeteta s osvrtom na savremeno doba" autor na jednom mjestu daje sažeti prikaz toka višestapnog razvoja pravnog statusa djeteta, od najstarijih društveno-ekonomskih formacija u razvoju zajednice, pa sve do modernog doba, kada dijete biva priznato i zaštićeno kao relevantan subjekt prava.

Osim navedenih radova, u ovom broju objavljujemo i prikaz knjige "Evropsko poslovno pravo – odabrane teme", autora Nevenko Misita i Zinka Grbo, u izdanju Pravnog fakulteta, Univerziteta u Sarajevu.

Kada su u pitanju prilozi iz prakse, u ovom broju donosimo praksu Ustavnog suda BiH i Ustavnog suda FBiH.

Čitajte i pišite!

Doc. dr. sci. Almir Maljević
Glavni i odgovorni urednik

DRUŠTVENO-ISTORIJSKE PRETPOSTAVKE KONSENZUSA PARLAMENTARNIH STRANAKA ZA PROMJENE USTAVA BOSNE I HERCEGOVINE

pregledni znanstveni rad

UDK: 342.4:329(497.6)

prof. dr. Mirko Pejanović*

Sažetak

Cjelokupni proces ispoljavanja i oblikovanja političkih interesa u institucijama Bosne i Hercegovine, izvodi se na etničkoj kolektivističkoj osnovi. Etnički pluralizam doveo je do dominantnog uticaja etnopolitika na socijalni i politički razvoj Bosne i Hercegovine u postdejtonskom vremenu. Glavne odlike političkog razvoja Bosne i Hercegovine, u postdejtonskom periodu, javljaju se u permanentnoj krizi funkcionisanja institucija države Bosne i Hercegovine, a od 2010. godine, i u zastoju, u procesu integracije u Evropsku uniju. Reforma Ustava Bosne i Hercegovine javlja se kao najsloženija reforma u postdejtonskom političkom razvoju. Usljed demokratskog deficita u funkcionisanju parlamentarne demokratije u Bosni i Hercegovini, nužno je ustavnoj reformi pristupiti postupno. Prva promjena bi omogućila provođenje presude "Sejdić – Finci". Druga bi se odnosila na situiranje evropske klauzule u odredbe Ustava Bosne i Hercegovine. Treći obuhvat promjena ustava Bosne i Hercegovine uslijedio bi nakon što započnu pregovori za dobijanje članstva i ugradnja prava Evropske unije u zakonski sistem Bosne i Hercegovine. Ta reforma će dovesti do mogućnosti izgradnje pravne i funkcionalne države Bosne i Hercegovine na osnovi evropskih demokratskih standarda.

Ključne riječi

ustav Bosne i Hercegovine, Dejtonski mirovni sporazum, ustavne reforme, konsenzus, parlamentarne stranke, politički pluralizam, etnički pluralizam, etnopolitike, parlament, demokratija, koalicije, međunarodna zajednica, Evropska unija, NATO savez.

* *Univerzitet u Sarajevu, Fakultet političkih nauka;*
pejanovicm@fpn.unsa.ba

Uvodni pristup

Bosna i Hercegovina je dobila svoj ustav 1995. godine u okviru Dejtonskog mirovnog sporazuma. Aneks IV. Dejtonskog mirovnog sporazuma sadrži ustavno ustrojstvo države Bosne i Hercegovine. To ustavno ustrojstvo je determinisano konsenzualnom političkom voljom vodećih svjetskih sila, ujedinjenih u kontaktnoj grupi. Radi se o SAD-u, Ruskoj Federaciji, Francuskoj, Velikoj Britaniji i Saveznoj Republici Njemačkoj. Političkom voljom kontaktne grupe, uz liderstvo administracije SAD-a, definisan je sadržaj Dejtonskog sporazuma. Glavne odrednice tog sporazuma javljaju se u ovim aspektima:

- Dejtonskim mirovnim sporazumom zaustavljen je četverogodišnji rat u Bosni i Hercegovini. Uspostavljanje mira izvedeno je diplomatskim pritiskom i vojnom akcijom putem NATO zračnih udara na vojne položaje vojske Republike Srpske 1995. godine.
- Potvrđen je državno-pravni i međunarodno-pravni subjektivitet države Bosne i Hercegovine, članstvo u OUN i međunarodno-priznate granice.
- Ustanovljeno je novo unutrašnje političko ustrojstvo (opredijeljeno Dejtonskim ustavom) po kome državu Bosnu i Hercegovinu čine dva entiteta: Federacija BiH i Republika Srpska i institucije države BiH: Parlamentarna skupština, Predsjedništvo BiH, Vijeće ministara, Centralna banka, Ustavni sud.
- Područje teritorije predratne opštine Brčko riješeno je arbitražnom odlukom u poratnom vremenu, formiranjem Distrikta Brčko 1999. godine.
- Provođenje Dejtonskog mirovnog sporazuma se internacionalizira ovlaštenjima NATO snaga da osiguraju mir i Visokog predstavnika međunarodne zajednice da osigura funkcionisanje demokratskih institucija, zatim demokratsku konsolidaciju i izgradnju institucija države Bosne i Hercegovine.
- Strateški cilj internacionalizacije provođenja Dejtonskog mirovnog sporazuma je učvršćenje mira i integracija Bosne i Hercegovine u euroatlantske institucije: Vijeće Evrope, NATO savez i Evropsku uniju.

Sve reforme izvedene u postdejtonskom političkom razvoju Bosne i Hercegovine, svoju političku osnovu imale su u podršci ili isključivoj intervenciji međunarodne zajednice. Na temelju bonskih ovlaštenja¹ Visoki predstavnik

¹ Bonska ovlaštenja su uvedena 1998. godine, odlukom Vijeća za implementaciju mira (sjednica je održana u Bonu). Prema ovim ovlaštenjima, Visoki predstavnik međunarodne zajednice je dobio pravo i odgovornost da proglašava akte i zakone, kojima se omogućuje provođenje Dejtonskog mirovnog sporazuma.

međunarodne zajednice je donio preko 800 odluka, od kojih su mnoge bile proglašenje određenih zakonskih akata. Izdvajaju se akti o slobodi kretanja građana, grbu, zastavi, izgledu novčanice, povratku imovine, primjeni odluka ustavnog suda o konstitutivnosti naroda na cijelom prostoru države, graničnoj službi, jedinstvenim oružanim snagama i drugim pitanjima društvenog razvoja BiH.²

Tokom procesa integracije Bosne i Hercegovine u Evropsku uniju, a taj proces je započeo 1999. godine, opredjeljenjem Parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine da je stabilan politički razvoj države Bosne i Hercegovine determinisan integracijom u Evropsku Uniju i NATO savez, izvedene su brojne reforme.

One reforme koje nisu mogle imati konsenzus vladajućih parlamentarnih stranaka, zapravo, koje nisu imale većinsku podršku u Parlamentarnoj skupštini Bosne i Hercegovine u postdejtonskom vremenu, dobijale su konsenzus, posredstvom geopolitičke moći i ovlaštenja Visokog predstavnika međunarodne zajednice za provođenje Dejtonskog mirovnog sporazuma. Zahvaljujući tom posredovanju i uticaju Visokog predstavnika međunarodne zajednice, izvedene su reforme koje su bile uslov za približavanje Bosne i Hercegovine članstvu u EU. Znatno broj reformi bio je uslovljen od strane Evropske komisije. Tako je reforma policije, za koju se rješenje tražilo od 2005. do 2008. godine, izvedena tek u prvoj polovini 2008. godine, ali sa znatnim odstupanjem, u obliku kompromisa, naspram početnih koncepcija. Policijska struktura je na nivou države dobila samo Direkciju za koordinaciju rada policijskih tijela. Upravljanje policijskim strukturom i njihovo finansiranje, ostalo je i dalje u punoj nadležnosti entitetskih vlasti.

Sa ispunjenjem uslova u vezi sa reformom policijske strukture, Bosni i Hercegovini je, od strane Evropske komisije, odobren Sporazum o pridruživanju i stabilizaciji u junu mjesecu 2008.³ Od tada, Bosna i Hercegovina ulazi u ugovorni odnos sa Evropskom Unijom.

² Najvažnije reforme, za koje je zakone proglasio Visoki predstavnik, su: državna granična služba, reforma odbrane izvedena formiranjem oružanih snaga BiH, formiranje i rad sigurnosnih agencija i amandmani o ustavnoj ravnopravnosti naroda u Federaciji BiH i Republici Srpskoj.

³ Sporazum o pridruživanju i stabilizaciji potpisan 2008. nije još uvijek ratifikovan od zemalja članica EU. Postojala su dva uslova za ratifikaciju. Jedan je ispunjen: donošenje zakona o popisu stanovništva i zakona o državnoj pomoći. Drugi uslov, koji se odnosi na provođenje presude Evropskog suda za ljudska prava u predmetu "Sejdić – Finci", nije ispunjen do kraja 2012. godine. Evropska komisija, početkom 2013. godine vrši dodatni pritisak na političke elite u BiH, kako bi Bosna i Hercegovina mogla podnijeti aplikaciju za sticanje kandidatskog statusa. U svom govoru u Parlamentarnoj skupštini Vijeća Evrope Štefan File je, u vezi sa neprovođenjem presude "Sejdić – Finci", izjavio: "... neprovedba presude 'Sejdić – Finci' drži na čekanju stupanje na snagu Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju, kao i vjerodostojnu aplikaciju za članstvo u Evropskoj uniji". Vidi: Štefan File, Govor u Vijeću Evrope, Dnevni avaz, 29. januar 2013. godine.

Ideje za promjene ustava Bosne i Hercegovine u postdejtonskom vremenu

Ustavna reforma, što znači izvođenje promjene dejtonskog Ustava, javlja se kao najsloženija društvena promjena u poslijeratnom vremenu Bosne i Hercegovine. Međunarodna zajednica podržava mogućnost promjene Ustava BiH, ali smatra da sama inicijativa za promjenu pripada bosanskohercegovačkim demokratskim snagama: političkim strankama, parlamentarnim tijelima, nevladinim organizacijama i stručnim udruženjima.

Postavljaju se pitanja: "Zašto se promjena dejtonskog ustava čini tako važnim pitanjem za politički razvoj države Bosne i Hercegovine? Je li ustavna reforma preduslov za izvođenje drugih reformi? Da li Komisija Europske unije uslovljava ustavnu reformu tokom odvijanja integracijskog procesa? U kojoj mjeri je dejtonsko ustavno-političko ustrojstvo Bosne i Hercegovine postalo ograničenje i smetnja za razvoj funkcionalne države Bosne i Hercegovine i njenih demokratskih kapaciteta nužnih za članstvo u Evropskoj Uniji?"

Dejtonski Ustav Bosne i Hercegovine je dio međunarodnog mirovnog ugovora koji je, za primarni cilj, imao prekid ratnih dejstava i stradanja civila, posebno civila u Srebrenici i opsjednutom Sarajevu. Uspostavljanje kompromisa između ratujućih subjekata dovelo je do dominacije etničkog kriterija u zasnivanju unutrašnjeg političko-teritorijalnog ustrojstva Bosne i Hercegovine. Dva entiteta čine unutrašnje ustrojstvo Bosne i Hercegovine: Republika Srpska na monoetničkoj osnovi i Federacija BiH na dvoetničkoj osnovi. Ispoljavanje interesa političkih stranaka bosanskohercegovačkih entiteta u Parlamentarnoj skupštini Bosne i Hercegovine ima i zaštitni mehanizam, u obliku entitetskog glasanja u donošenju zakona. Učestalo posezanje za entitetskim glasanjem usporava odlučivanje i donošenje zakona, a nerijetko dovodi i do blokade u radu Parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine.⁴ Ispoljavanje interesa u Parlamentarnoj skupštini Bosne i Hercegovine zasnovano je na etničkoj osnovi. Etničke stranke⁵ su sebi

⁴ Usljed učestalih zahtjeva iz Republike Srpske, za primjenu entitetskog glasanja, mnogi zakoni su bili na dugom čekanju za usvajanje u Parlamentu BiH. Tako je dokumentom, Evropsko partnerstvo sa BiH 2008. – 2012., predviđeno usvajanje 45 zakona do kraja 2012., a usvojeno je 33 zakona. Vidi: Slobodna Bosna od 4.10.2012.

⁵ Etničkim strankama se smatraju one stranke koje za članstvo imaju pripadnike samo jednog naroda: SDA – Bošnjačkog; SDS – srpskog; HDZBIH i HDZ 1990 – hrvatskog i koje za osnovu ispoljavanja interesa imaju etnički (nacionalni) kolektivitet. Ispoljavanje interesa na kolektivnoj osnovi, neminovno vodi međustranačkom sukobljavanju i uzurpaciji moći u vođstvu etničkih političkih stranaka.

prisvojile pravo da budu ekskluzivni zastupnici nacionalnih interesa. To je tokom protekle dvije decenije poslijeratnog razvoja Bosne i Hercegovine vodilo u nemoć vladajućih stranaka da izgrade politički konsenzus, u procesu donošenja zakona u Parlamentarnoj skupštini Bosne i Hercegovine. Izostajanje međustranačkog konsenzusa parlamentarnih stranaka nadomještao je Visoki predstavnik međunarodne zajednice sa svojim ovlaštenjima, da proglasi zakone sve do kraja 2008. godine. Od tada Visoki predstavnik međunarodne zajednice skoro u potpunosti prestaje koristiti bonska ovlaštenja.

Usljed unutrašnjeg ustrojstva Bosne i Hercegovine na etničkoj osnovi, kao i usljed nemoći etničkog stranačkog pluralizma da izgradi konsenzus u donošenju zakona, država Bosne i Hercegovina egzistira u društveno-istorijskim okolnostima stalnih kriza u funkcionisanju parlamentarnih tijela, kao nosilaca zakonodavne vlasti. Odlučivanje o glavnim pitanjima razvoja bosanskohercegovačke države sužava se na odlučivanje od naroda otuđene skupine lidera, pobjedničkih stranaka na parlamentarnim izborima.⁶

Ovo su samo neki od bitnih momenata, koji Bosnu i Hercegovinu čine nefunkcionalnom državom. Zbog toga, Bosna i Hercegovina zaostaje u ekonomskom i socijalnom razvoju, u odnosu na zemlje u jugoistočnoj Evropi. Već duže bilježi i zastoj u odvijanju procesa integracije u Evropskoj uniji. Jedna je od tri države zapadnog Balkana, koja nije dobila status kandidata za članstvo u EU. Uz Albaniju je zemlja sa visokim stepenom siromaštva. Nezaposlenost prelazi 40% radno sposobne populacije.

Ideje za promjene Ustava Bosne i Hercegovine vremenski započinju potkraj 90-ih godina. Prve ideje su došle iz kruga organizacija civilnog društva: Srpskog građanskog vijeća, Vijeća kongresa bošnjačkih intelektualaca, Hrvatskog narodnog vijeća i ANI "Krug 99", tokom 1998. i 1999. godine. Metodom okruglih stolova, pokrenuta je demokratska javnost Bosne u Hercegovine i dobijena podrška za donošenje odluke Ustavnog suda Bosne i Hercegovine, o ravnopravnosti naroda na cijelom prostoru države. Odlukom Ustavnog suda Bosne i Hercegovine, 2000. godine je ukinuta diskriminacija srpskog naroda na etničkoj osnovi u Federaciji Bosne i Hercegovine, te bošnjačkog i hrvatskog naroda u Republici Srpskoj.

⁶ Nakon parlamentarnih izbora 2006. godine, skupinu stranačkih lidera, koji su se sastajali i odlučivali izvan Parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine, činili su lideri: Stranke demokratske akcije, Stranke za BiH, Hrvatske demokratske zajednice BiH, Hrvatske demokratske zajednice 1990, Saveza nezavisnih socijal-demokrata i Partije demokratskog progresa. Od parlamentarnih izbora 2012. godine, skupinu stranačkih lidera čine: SDA, HDZ BiH, HDZ 1990, SNSD, SDS, SDP, a od decembra 2012., SDA je zamijenjena Savezom za bolju budućnost BiH. Od tada, SDA u Parlamentarnoj skupštini BiH ima status opozicione stranke.

Ovom odlukom Ustavnog suda inicirane su promjene entitetskih ustava, što je, u obliku amandmana, izvedeno 2002. godine. Amandmane je, zbog nepostojanja stranačkog konsenzusa u entitetskim parlamentima, svojom odlukom proglasio Wolfgang Petrič, tadašnji Visoki predstavnik međunarodne zajednice. Odredbama amandmana na ustave Federacije BiH i Republike Srpske, osigurana je ravnopravna i srazmjerna zastupljenost konstitutivnih naroda u vladama, ustavnim sudovima, vijećima naroda i drugim entitetskim institucijama. Entiteti su u amandmanima definisani kao entiteti građana i ravnopravnih naroda. To je bio prvi i uspješno izveden projekt ustavnih reformi u Bosni i Hercegovini, na temelju kojih je postignuta ustavna ravnopravnost bošnjačkog, srpskog i hrvatskog naroda, na cijeloj teritoriji Bosne i Hercegovine. Ovim promjenama je bio ostvaren i jedan od uslova za prijem Bosne i Hercegovine u Vijeće Evrope 2002. godine.

Ideja za promjenu Ustava Bosne i Hercegovine oblikovana je tokom 2005. godine u zajedničkom radu parlamentarnih stranaka Bosne i Hercegovine i Administracije SAD-a. Nakon dužeg zajedničkog rada pripremljeni su prijedlozi amandmana na Ustav Bosne i Hercegovine.⁷ Tokom aprila 2006. godine, ovi amandmani su ušli u parlamentarnu proceduru i po tome označeni kao "Aprilski paket" amandmana na Ustav Bosne i Hercegovine.

Tokom diskusije poslanika vladajućih stranaka u Zastupničkom domu Parlamentarne skupštine BiH, došlo je do rascjepa unutar stranaka parlamentarne većine. Stranka za BiH je, u statusu vladajuće stranke, bila protiv amandmana. Pridobila je jedan broj poslanika iz SDA i HDZ-a 1990 (ova stranka je tada bila u formiranju) i tako onemogućila usvajanje promjena Ustava Bosne i Hercegovine.

Čin odbijanja amandmana u Parlamentarnoj skupštini Bosne i Hercegovine djelovao je nepovoljno na dinamiku budućeg angažovanja institucija međunarodne zajednice. Nesloge u vezi sa ustavnim promjenama postaće osnovom za političke borbe stranaka, u kampanji za parlamentarne izbore 2006. godine. U predizbornoj kampanji su dominirala dva ekstremna zahtjeva: SzBiH: ukidanje Republike Srpske, i SNSD-a: odcjepljenje Republike Srpske iz BiH. Izbornu pobjedu dobiće Stranka za BiH u Federaciji BiH i Savez nezavisnih socijaldemokrata u Republici Srpskoj. U formiranju sporazuma za vršenje vlasti u periodu od 2006. Do 2010. godine, ove dvije stranke, sa najviše zastupnika u Parlamentu Bosne i Hercegovine, najavile su javne radove i izgradnju autocesta, te promjenu Ustava BiH, sa ciljem da se donese novi Ustav na temelju evropskih standarda. Međutim,

⁷ Ovim amandmanima se jačala ustavna pozicija Predsjedništva BiH, Parlamentarne skupštine i Vijeća ministara. Bile su predviđene i značajne odredbe u pogledu ljudskih prava, što bi dovelo do otklanjanja svih vidova diskriminacije građana i usklađivanja Ustava BiH sa Evropskom konvencijom o ljudskim pravima i slobodama.

umjesto saglasnosti u odlučivanju, došlo je do političkih konfrontacija i zastoja u političkom i ekonomskom razvoju BiH. Zbog toga će Stranka za BiH, kao i iz drugih razloga, na sljedećim izborima 2010. godine izgubiti povjerenje građana.

Godinu dana pred izbore, 2010. godine, zapravo u oktobru 2009. godine, na inicijativu Sjedinjenih Američkih Država i Evropske Unije, organizirani su razgovori parlamentarnih stranaka o ustavnoj reformi u vojnoj bazi Butmir kod Sarajeva. Zbog nepostojanja međustranačkog političkog konsenzusa, nije se došlo do prijedloga amandmana za odlučivanje u Parlamentu BiH. U ovom pokušaju parlamentarnih stranaka da predlože promjenu Ustava BiH na temelju postignutog konsenzusa, našlo se nekoliko bitnih pitanja: povećanje broja poslanika u Zastupničkom domu Parlamentarne skupštine BiH, ustavni tretman Suda i tužilaštva Bosne i Hercegovine, kao i promjene u načinu izbora i nadležnostima Predsjedništva Bosne i Hercegovine.

Sljedeći stranački pokušaj da se izvrše ustavne promjene uslijedio je tokom 2010. i 2011. godine, a na osnovi obaveze Parlamenta BiH, da provede presudu Evropskog suda za ljudska prava u predmetu "Sejdić-Finci". Formirana je i parlamentarna komisija da pripremi prijedloge u obliku amandmana, kako bi se otklonila diskriminacija građana koji ne pripadaju ni jednom od konstitutivnih naroda.

I pored toga što je provođenje presude Evropskog suda za ljudska prava u predmetu "Sejdić-Finci" uslov za ratifikaciju Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju, odnosno za podnošenje aplikacije za dobijanje kandidatskog statusa Bosne i Hercegovine za članstvo u Evropskoj uniji, vladajuće parlamentarne stranke, nakon izbora 2010. godine, više od dvije godine gube vrijeme na međustranačka suprotstavljanja, sa malim izgledom za postizanje konsenzusa.⁸

Stranačke koncepcije za promjene ustava Bosne i Hercegovine

Na parlamentarnim izborima 2002. godine, u Zastupničkom domu Parlamentarne skupštine BiH, najviše poslaničkih mjesta osvojile su: SDA, sa 9 poslanika; HDZ, sa 5 poslanika; SDS, sa 5 poslanika i SBiH, sa 5 poslanika.

⁸ Jedno od pitanja u sukobljavanju stranaka, za provođenje presude Evropskog suda za ljudska prava u predmetu "Sejdić-Finci", nametnuto je u obliku proširenih zahtjeva HDZ BiH i HDZ 1990 za nove garancije ravnopravnosti hrvatskog naroda. Uspostavljen je zahtjev za uvođenje dvije izborne jedinice, u izboru članova Predsjedništva BiH i Federacije BiH. Nadalje se podcrtava: "...Presudu 'Sejdić-Finci' gledam kao priliku da riješimo, ne samo zahtjeve iz presude, nego i dio zahtjeva koji se već 17 godina postavljaju pred nas i reflektuju kao teškoće funkcionisanja ove države". Vidi: Božo Ljubić, predsjednik HDZ 1990, Intervju u Nezavisnim novinama od 17. 12. 2012. godine.

Uz ove tri stranke, određen broj poslaničkih mandata osvojile su i ove stranke: SDP – 4; SNSD – 3; PDP – 2. Pet stranaka iz FBiH i četiri stranke iz RS osvojile su po jedan mandat. Parlamentarnu većinu su obrazovale tri etničke stranke: SDA, HDZ, SDS, SBiH i PDP, sa 23 zastupnika. Zbog nesaglasnosti unutar parlamentarne većine, Visoki predstavnik međunarodne zajednice proglasio je 14 zakona od 2002. do 2004. godine. Vladanje se odvijalo bez koalicionog političkog programa.

Do promjene, u pogledu osvojenih poslaničkih mandata u Zastupničkom domu Parlamentarne skupštine BiH, dolazi na izborima 2006. godine. Po broju osvojenih poslaničkih mandata izdvajaju se: SDA, sa 9; SBiH, sa 8 i SNSD, sa 7. Iza njih slijede HDZ i SDS, sa po 3 mandata i HDZ 1990, sa 2 mandata. Parlamentarnu većinu su obrazovale: SDA, SBiH, SNSD, SDS, HDZ BiH i HDZ 1990.

I ova parlamentarna većina, u vremenu od 2006. do 2010. godine, nije imala koalicioni politički program. Zbog toga, Aprilski paket za promjenu Ustava 2006. godine, nije imao podršku. Izostao je konsenzus stranaka koje su činile većinu.⁹

Parlamentarni izbori održani 2010. godine donose nove promjene u stranačkoj zastupljenosti u Parlamentarnoj skupštini BiH. SDP BiH osvaja 8 poslaničkih mandata, a SNSD također 8. Slijede ih SDA, sa 7; SDS i SBB, sa po 4; HDZ BiH, sa 3; HDZ 1999 – HSP, sa 2. Po jedan mandat su osvojile 4 stranke: Partija demokratskog progresa; Demokratski narodni savez; Demokratska narodna zajednica i Narodna stranka Radom za boljitak.

Sa zakašnjenjem od godinu dana, formirana je parlamentarna većina od 6 stranaka: SDP, SDA, SNSD, HDZ BiH, HDZ 1990 i SDS. Tokom 2012. godine, SDA odlazi u opoziciju, a na njeno mjesto dolazi SBB.

U mandatnom periodu od 2002. do 2006. godine i u mandatnom periodu od 2006. do 2010. godine, pobjedničke parlamentarne stranke ne uspijevaju uspostaviti koalicione sporazume sa političkim programom rješavanja glavnih pitanja razvoja države BiH. Ta pitanja se javljaju u sljedećim aspektima: ubrzanje ekonomskog razvoja, provođenje reformi od kojih ovisi tok integracije Bosne i Hercegovine u EU i NATO savez i jačanje demokratskih institucija BiH. Budući da nije bilo uspostavljanja programske koalicije parlamentarnih stranaka, ni 2002., ni 2006. godine, nije došlo do izgradnje konsenzusa o ustavnoj reformi.

⁹ Kad u procesu odlučivanja u Parlamentu, parlamentarna većina izgubi moć donošenja odluka i zakona, slijedi formiranje nove stranačke većine ili raspisivanje prijevremenih izbora. Budući da se u Parlamentu BiH ustalila praksa vladanja, putem partnerstva stranaka, nisu nastupile nikakve posljedice za Stranku za BiH, nakon što je, kao dio većine, odbila glasati za predložene amandmane.

Konsenzus parlamentarnih stranaka, u pogledu promjene Ustava BiH, u vezi sa predmetom "Sejdić-Finci", nakon izbora 2010. godine, također ne postoji. Traganje za konsenzusom traje već tri godine.

Stranačke koncepcije za promjene Ustava BiH iskazuju se pojedinačno. Samo su HDZ BiH i HDZ 1990 zajedno oblikovale koncepciju i pristup ustavnim promjenama u cjelini, a i u pogledu provođenja odluke Evropskog suda za ljudska prava u predmetu "Sejdić-Finci".

Šta sadrže pojedinačne koncepcije parlamentarnih stranaka, u pogledu zagovaranja ustavnih promjena?

SDA zagovara promjenu Ustava BiH, tako što bi bile izvedene postupno. Glavni cilj je stvaranje funkcionalne države na evropskim standardima. Unutrašnje ustrojstvo bi se zasnivalo na istorijskim i prirodno – geografskim regijama.

SzBiH zagovara cjelovitu i radikalnu promjenu Ustava BiH, sa regionalnom unutrašnjom organizacijom, bez entiteta.

HDZ BiH i HDZ 1990 zagovaraju promjenu Ustava BiH sa ciljem da se osigura institucionalna ravnopravnost hrvatskog naroda. Unutrašnju organizaciju BiH zasnivaju na konceptu četiri federalne jedinice, od kojih bi Grad Sarajevo bio jedna federalna jedinica u statusu Distrikta.¹⁰

SNSD sa SDS-om i drugim parlamentarnim strankama iz Republike Srpske, isključuju mogućnost promjene dejtonske političko – ustavne strukture države BiH. Njihov cilj je slabljenje institucija države Bosne i Hercegovine i uvođenje većih nadležnosti za Republiku Srpsku.

SDP zagovara promjenu Ustava BiH sa ciljem da se ojačaju institucije države BiH, za njenu integraciju u EU. Unutrašnje ustrojstvo BiH bi se zasnivalo na regionalnoj strukturi i ravnopravnoj zastupljenosti konstitutivnih naroda.

Pretpostavke konsenzusa parlamentarnih stranaka, za promjene ustava Bosne i Hercegovine

Postoji više pretpostavki koje će omogućiti postizanje konsenzusa vladajućih parlamentarnih stranaka, za pokretanje i izvođenje promjena Ustava BiH.

¹⁰ Ključno mjesto u rješavanju hrvatskog pitanja po prijedlogu HDZ BiH i HDZ 1990 postaje novo ustavno ustrojstvo u kome, od četiri federalne jedinice, jedna pripada hrvatskom narodu. "Rješenje hrvatskog pitanja osnov je za funkcioniranje i opstojnost BiH, kao i realizaciju svih neophodnih reformskih procesa na putu BiH kao euroatlantskim integracijama." Vidi: Čović, D. izjava za Dnevni avaz, 28. februar 2011. i 2. februar 2013. godine.

Prva pretpostavka podrazumijeva postojanja bazičnog, zapravo opštedruštvenog konsenzusa za promjene Ustava kod građana BiH.

Kako je stabilan razvoj države BiH determinisan odvijanjem procesa integracije u EU i NATO savez, volja državljana da podrže tu integraciju kreće se, prema istraživanjima, oko 70%. To je najšira socijalna osnova za postojanje svegrađanskog konsenzusa za sve reforme, i u tom kontekstu, ustavnu reformu. Usljed toga što je izborno tijelo u Bosni i Hercegovini fragmentirano na tri cjeline, sa dominacijom etnopolitika, što znači i sa dominantnim uticajem etničkih stranaka, građanska volja se ne ispoljava kao jedinstveno javno mnijenje. Radi se o tome da se građanska volja etnički instrumentalizira širenjem straha i ugroženosti od druge etničke skupine.

Druga pretpostavka je postojanje programske koalicije stranaka koje imaju parlamentarnu većinu.

Odgovornost za vršenje vlasti u izbornom mandatu u Parlamentu BiH ima parlamentarna većina. Putem funkcionisanja parlamentarne većine i, naspram nje opozicije, Parlament zadobija moć donošenja zakona, zadobija i demokratski kapacitet za reformu, kakva je promjena Ustava BiH. Saglasnost za ustavnu reformu stranke većine definišu u političkom programu parlamentarne većine. Tokom protekle dvije decenije, pobjedničke stranke su izbjegavale oblikovanje koalicionog političkog programa u vršenju vlasti. Pribjogle su modelu partnerstva u vršenju vlasti. Jedino tako je Stranka za Bosnu i Hercegovinu mogla odbiti glasanje za amandmane na Ustav BiH 2006. godine, i istovremeno ostati u parlamentarnoj većini. Ovim je pokazano da parlamentarna demokratija u BiH ne funkcioniše na standardima na kojima je zasnovan liberalno-demokratski koncept upravljanja društvenim razvojem. Odlučivanje lidera pobjedničkih stranaka izvan Parlamenta i parlamentarnih procedura, uzurpira moć Parlamenta i njegov demokratski karakter. Programska koalicija u Parlamentu Bosne i Hercegovine ima istorijsku prohodnost ako se bude zasnivala na projektu "Ubrzanje integracije BiH u EU" i promociji evropeizacije Bosne i Hercegovine. Poslije izbora 2010. godine, obrazovana je programska koalicija, na inicijativu i uporno inzistiranje Socijaldemokratske partije BiH.

Treća pretpostavka je sadržana u najširem uključivanju nevladinih organizacija i stručnih udruženja, u proces oblikovanja ustavnih promjena. Nevladine organizacije su akteri civilnog društva i najdirektnije mogu oblikovati civilnu inicijativu građana.

Četvrta pretpostavka se odnosi na angažovanje međunarodne zajednice i Evropske unije. Na temelju ovlaštenja za tumačenje i provođenje Dejtonskog mirovnog sporazuma, institucije međunarodne zajednice i EU imaju istorijsku misi-

ju da podstiču proces integracije BiH u EU i NATO savez. U tom kontekstu, međunarodna zajednica i EU ne mogu izbjeći svoje angažovanje u izvođenju reforme Ustava BiH. Već je postalo neproduktivno stajalište međunarodne zajednice i EU: podržaćemo dogovor političkih lidera ili čekamo lidere da se dogovore.

Umjesto tog i takvog pristupa, valja uvesti novi pristup međunarodne zajednice. On se ogleda u tome što međunarodna zajednica (Visoki predstavnik međunarodne zajednice) i EU, svojim angažovanjem, mogu osigurati geopolitičku osnovu promjena dejtonskog Ustava. Za tako nešto, međunarodna zajednica i EU imaju moć i istorijsku odgovornost za stabilan mir u BiH. Geopolitička moć je sadržana u zajedničkoj volji i jedinstvenoj akciji institucija međunarodne zajednice i institucija Evropske unije, da oblikuju agendu ustavnih reformi i dinamiku aktivnosti, u vršenju pritiska na politički tromu i neodgovornu vladajuću stranačku elitu u Bosni i Hercegovini. Radi se o tome da vladajuće stranačke elite nemaju idejnu programsku bliskost i demokratski kapacitet da izgrade konsenzus u promjenama ustava Bosne i Hercegovine koje bi omogućile funkcionalnu i pravnu državu.

Ideje za novu dinamiku društvenog razvoja i reformi u Bosni i Hercegovini

Svi razvojni procesi u BiH ovise od uspješnog odvijanja integracije BiH u EU i NATO savez. Dva su strateška cilja koja valja postići. Jedan je ostvarivanje uslova za članstvo u NATO savezu. To bi bila sigurnosna osnova za uspješno provođenje reformi. Sticajem istorijskih okolnosti, NATO savez je, voljom vodećih sila unutar Kontakt grupe, postao subjekt implementacije Dejtonskog mirovnog sporazuma u aspektu uspostave i izgradnje mira. Članstvo Bosne i Hercegovine u NATO Savezu ubrzalo bi integraciju u Evropsku uniju i direktno doprinijelo ubrzanom privrednom razvoju. Drugi je, ubrzanje procesa integracije u EU. Ispunjenje uslova iz agende potpisane u junu 2012. godine, između Komisije EU i šest lidera pobjedničkih parlamentarnih stranaka, ubrzava proces primjene presude „Sejdić – Finci“. Sa primjenom ove presude, izvodi se reforma Ustava BiH, u polju zaštite ljudskih prava i diskriminacije manjina, na jednoj strani, i stiču uslovi za ratifikaciju Sporazuma u stabilizaciji i pridruživanju, na drugoj strani. Nakon toga slijedi aplikacija BiH za sticanje kandidatskog statusa.

Primjena presude Evropskog suda za ljudska prava u predmetu "Sejdić-Finci" javlja se kao nužna i prva reforma Ustava Bosne i Hercegovine. U vremenu koje slijedi, Bosna i Hercegovina stiče status kandidata za članstvo. Nakon što se dobije datum za pregovore o dobijanju članstva Bosni i Hercegovini, u pogledu

ustavnih promjena, slijedi još jedna važna reforma. To je uvođenje evropske klauzule u odredbe Ustava Bosne i Hercegovine. Na taj način bi se ubrzano i racionalno donosili zakoni u Parlamentu Bosne i Hercegovine, kojim se omogućuje situiranje evropske pravne stečevine u ustavni, i zakonski sistem Bosne i Hercegovine. Ove promjene Ustava Bosne i Hercegovine, izvedene postepeno, dovešće do novog društveno – istorijskog konteksta, sa realnim pretpostavkama, za cjelovitu ustavnu reformu, koja bi ustavno ustrojstvo Bosne i Hercegovine dovela na nivo evropskih standarda kakvi se primjenjuju u najrazvijenijim evropskim demokratskim državama. Realne pretpostavke će se potvrditi nakon što Bosna i Hercegovina zatvori pregovaračka poglavlja i dobije poziv za članstvo u Evropskoj uniji. U vremenskoj perspektivi, to je moguće dostići do 2020. godine.¹¹

Literatura i izvori

1. Šarčević, E. (2010) Ustav iz nužde, Rabic, Sarajevo.
2. Vorlaender, H. (2012) Ustav – ideja i historija, University Press, Magistrat, Sarajevo
3. Pejanović, M. (2012) Oglеди o državnosti i političkom razvoju Bosne i Hercegovine, drugo dopunjeno izdanje, Šahinpašić, Sarajevo/Zagreb.
4. Zbornik radova: Bosna i Hercegovina petnaest godina nakon Dayton: političko – pravni aspekti demokratske konsolidacije u postkonfliktnom periodu, uredili: Abazović, D. i Hammer, S. (2010) Fakultet političkih nauka Sarajevo.
5. Zbornik radova: Bosna i Hercegovina na putu ka modernoj državi – perspektive i prepreke, Fondacija Heinrich Boell, Sarajevo, 2005.
6. Josef Marko, Ljubomora u OHR-u doprinijela je neuspjehu ustavnih reformi, intervju, "Dani", br. 773, od 16.04.2012.
7. File, Š. : Govor u Vijeću Evrope, Dnevni avaz, 25. januar 2012. godine.
8. Ljubić, B. : Intervju za "Nezavisne novine" od 17. 12. 2012 godine.
9. Nedjeljnik "Slobodna Bosna" od 04. 10. 2012. godine.
10. Dnevni avaz od 28.februara 2011. i 02. februara 2013. godine.

¹¹ Profesor ustavnog prava na Univerzitetu u Gratzu, Joseph Marko, u intervju za nedjeljnik "Dani", od 14. 4. 2012 godine naglašava: "Dejtonski ustav treba dopuniti kako bi se otklonili nedostaci u vezi sa vladavinom prava".

SOCIAL AND HISTORICAL REQUIREMENTS OF THE PARLIAMENTARY PARTIES' CONSENSUS FOR AMENDING THE CONSTITUTION OF BOSNIA AND HERZEGOVINA

Summary

The overall process of expressing and modeling political interests in the institutions of Bosnia and Herzegovina is performed on the basis of ethnical collectivism. Ethnic pluralism has led to the dominant influence of ethno politics in the social and political development of Bosnia and Herzegovina in the post Dayton period. The main characteristic of the political development in Bosnia and Herzegovina after the Dayton is seen in the form of permanent political crisis in the functioning of state institutions, and since 2010 in the discontinuation of the process of integration into the EU as well. Reform of the Constitution of Bosnia and Herzegovina appears to be the most challenging reform in the post Dayton political development. Because of the democratic deficit in the functioning of parliamentary democracy in Bosnia and Herzegovina, a careful and gradual approach is necessary towards the Constitutional reform. The first change should allow for the implementation of the "Sejdić and Finci" ruling. The next would include placing the European provision into the Constitution of Bosnia and Herzegovina. The third change of the Constitution of Bosnia and Herzegovina would follow after commencing the negotiations for the EU membership and would result in insertion of EU standards into the legislative system of Bosnia and Herzegovina. Such a reform would lead to the possibility of building a legal and functional state of Bosnia and Herzegovina based upon European democratic standards.

Key words

Constitution of Bosnia and Herzegovina, Dayton Peace Agreement, constitutional reforms, consensus, parliamentarian parties, political pluralism, ethnic pluralism, ethno politics, parliament, democracy, coalitions, international community, European Union, NATO.

MEĐUNARODNA NADLEŽNOST SUDOVA U SPOROVIMA ZA NAKNADU ŠTETE U MEĐUNARODNOM ZRAČNOM PREVOZU PUTNIKA

pregledni znanstveni rad

UDK: 347.823.36:347.426.6]:341.98

mr. sc. Berin Riđanović*

Sažetak

Direktna pravila o međunarodnoj nadležnosti sudova u slučaju smrti ili tjelesne povrede putnika, uništenja, oštećenja i gubitka prtljaga i tereta, propisana su odredbama Varšavskog sistema i Montrealske konvencije i, kao takve, predstavljaju značajan pravni izvor međunarodnog privatnog procesnog prava i osnovni i najvažniji procesni instrument unifikacije međunarodnog privatnog zračnog procesnog prava.

Nadležnost u smislu Varšavske konvencije i Montrealske konvencije, odnosi se na međunarodnu, a ne na mjesnu nadležnost. Mjesna nadležnost se određuje prema procesnim zakonima država potpisnica Varšavskog sistema i Montrealske konvencije. Međunarodna nadležnost nije nadležnost prema međunarodnom pravu, kako sam naziv sugerira, već je to nadležnost domaćih sudova u sporovima s elementom inostranosti. Svaki međunarodni sud u slučaju smrti, tjelesnih povreda putnika, uništenja, oštećenja i gubitka prtljaga i tereta u međunarodnom zračnom prevozu, mora da ispita dva nivoa nadležnosti, i to: da li je nadležan prema odredbama Varšavskog sistema ili Montrealske konvencije, te da li je nadležan prema odredbama nacionalnog procesnog zakonodavstva. Samo u slučaju da su oba uslova kumulativno ispunjena, sud se može proglasiti nadležnim za pojedini slučaj.

Ključne riječi

međunarodna nadležnost, Varšavski sistem, Montrealska konvencija.

* *Stručni saradnik za zračno pravo i pravne poslove u
J.P. Međunarodni aerodrom Sarajevo d.o.o. Sarajevo;
bridjanovic@sarajevo-airport.ba*

1. Uvod

Unifikacija međunarodne nadležnosti sudova u međunarodnom prevozu putnika, prtljaga i tereta, neophodna je za uspješnu unifikaciju međunarodnog privatnog zračnog prava.

Međunarodna nadležnost sudova država potpisnica Varšavskog sistema¹ i Konvencije o izjednačavanju određenih pravila za međunarodni zračni prevoz (u daljem tekstu: Montrealska konvencija) u međunarodno-privatnom zračnom pravu, propisana je članom 28. Konvencije o izjednačavanju nekih pravila u zračnom prometu, zaključena u Varšavi 1929. godine (u daljem tekstu: Varšavska konvencija), kojim su određene četiri međunarodne nadležnosti i određeno da tužilac može podići tužbu protiv zračnog prevoznika:

- pred sudom države u kojoj je registrovan zračni prevoznik,
- glavnom sjedištu zračnog prevoznika,
- u poslovnom sjedištu u kojem je potpisan ugovor i
- u zemlji odredišta predmetnog putovanja.

Budući da je mjesto štetnog događaja u zračnom pravu nepredvidljivo i najčešće nepovezano sa državom u kojoj se desio štetni događaj, Varšavska konvencija i svi drugi instrumenti međunarodnog privatnog zračnog prava izostavili su mogućnost podizanja tužbe, u državi u kojoj se desio štetni događaj (*forum delicti*).

Protokol o izmjeni Konvencije za izjednačavanje pravila koja se odnose na zračni saobraćaj, zaključen u Hagu 1955. godine - Haški protokol i Dopunski protokol broj 4 koji mijenja Varšavsku konvenciju izmijenjenu Haškim protokolom ili

¹ Konvencija o izjednačavanju nekih pravila u zračnom prometu zaključena u Varšavi 1929. godine - Varšavska konvencija, Protokol o izmjeni Konvencije za izjednačavanje pravila koja se odnose na zračni saobraćaj, zaključen u Hagu 1955. godine - Haški protokol, Konvencija kojom se dopunjuje Varšavska konvencija za izjednačavanje nekih pravila koje se odnose na međunarodni zračni saobraćaj zaključena u Gvadalahari 1961. godine - Konvencija iz Gvadalahare, Protokol za izmjenu Konvencije za objedinjavanje određenih propisa u međunarodnom zračnom prevozu, potpisane u Varšavi, 12.10.1929. godine, izmijenjene Protokolom potpisanim u Hagu, 28.09.1955. godine, koji je potpisan u Gvatemala Sitiju, 08.03.1971. godine - Gvatemalski protokol i Dopunski protokoli br. 1, 2, 3 i 4 koji mijenjaju Varšavsku konvenciju izmijenjenu Haškim protokolom ili Varšavsku konvenciju izmijenjenu i Haškim protokolom i Gvatemalskim protokolom, koji su potpisani u Montrealu, 25.09.1975. godine - Montrealski protokoli 1, 2, 3 i 4). Montrealski protokoli 1, 2, 3 i 4 čine Varšavski sistem u širem smislu. Budući da Gvatemalski protokol i Montrealski protokol 3 nisu stupili na snagu, današnji Varšavski sistem čine Varšavska konvencija, Haški protokol, Konvencija iz Gvadalahare i Montrealski protokoli 1, 2 i 4.

Varšavsku konvenciju izmijenjenu i Haškim protokolom i Gvatemalskim protokolom, potpisan u Montrealu, 25.9.1975. - Montrealski protokol broj 4, nisu novelirali odredbe Varšavske konvencije u pogledu međunarodne nadležnosti.

Montrealska konvencija, preuzimajući četiri međunarodne nadležnosti propisane Varšavskom konvencijom, uvela je petu međunarodnu nadležnost, određujući da putnik može podići tužbu protiv zračnog prevoznika ako putnik ima svoje osnovno i stalno prebivalište, prema kojem i od kojeg zračni prevoznik obavlja zračnim promet u prevozu putnika zrakom, bilo svojim vlastitim zrakoplovom ili zrakoplovom drugog zračnog prevoznika prema komercijalnom sporazumu i u kojem taj zračni prevoznik obavlja prevoz putnika zrakom, u prostorijama koje zračni prevoznik iznajmljuje ili posjeduje, ili ih iznajmljuje ili posjeduje drugi zračni prevoznik sa kojim je navedeni zračni prevoznik potpisao komercijalni sporazum.²

Drugim riječima, putnik ili drugo ovlašteno lice može podići tužbu protiv zračnog prevoznika, pod uslovom da u državi u kojoj podiže tužbu ima svoje prebivalište, a zračni prevoznik u toj državi obavlja poslovnu djelatnost.

Montrealska konvencija, uvodeći petu međunarodnu nadležnost, značajno je proširila polje nadležnosti sudova u međunarodnom privatnom zračnom pravu.

Uslov da bi se sud proglasio međunarodno nadležnim je da su ispunjeni uslovi iz člana 28. Varšavske konvencije, odnosno člana 33. Montrealske konvencije, te da je štetni događaj proistekao iz međunarodnog prevoza putnika, prtljaga i tereta koji se obavlja zrakoplovom, uz naknadu ili bez naknade.

2. Međunarodna nadležnost, stvarna i mjesna nadležnost redovnih sudova

Nadležnost, u smislu Varšavske konvencije i Montrealske konvencije, odnosi se na međunarodnu, a ne na mjesnu nadležnost. Mjesna nadležnost se određuje prema procesnim zakonima država potpisnica Varšavskog sistema i Montrealske konvencije.³ Međutim, do sredine šezdesetih godina dvadesetog

² Član 33. stav 2. Montrealske konvencije.

³ *Smith v. Canadian Pacific Airways Ltd.*, 452 F2d. 798, Second Circuit 1971. *Mertens v. Flying Tiger Line Inc.*, 341 F2d. 851, Second Circuit, denied 382 U.S. 816. 1965. *Krug v. British European Airways (BEA)* No. 73 Civ 1333. S.D.N.Y. 1973. *Nudo v. Sabena Belgian World Airline*, 207 F. Supp 191 E.D. Pa. 1962., *Martino v. Trans World Airlines, Inc.*, 1961 U.S. Av.E. 651 (N.D.III 1961.), *Tumarkin v. Pan American World Airways, Inc* 4. Avi. 18,152 Sup. Ct. Essex N.J. 1956.

stoljeća, presude sudova anglosaksonskog prava išle su u pravcu da se član 28. Varšavske konvencije, odnosi na mjesnu, a ne na međunarodnu nadležnost.⁴ Današnja sudska praksa jedinstvena je da se član 28. Varšavske konvencije, odnosno član 33. Montrealske konvencije odnosi na međunarodnu, a ne na mjesnu nadležnost.

Međunarodna nadležnost nije nadležnost prema međunarodnom pravu, kako sam naziv sugerira, već je to nadležnost domaćih sudova u sporovima s elementom inostranosti.⁵

Sud u Federaciji Bosne i Hercegovine u sporu s međunarodnim elementom nadležan je za suđenje kad je njegova nadležnost izričito predviđena zakonom Bosne i Hercegovine ili Federacije BiH ili međunarodnim ugovorom.⁶ Međunarodna nadležnost suda u Federaciji, odnosno suda u Bosni i Hercegovini, postoji u slučaju da su ispunjeni uslovi iz člana 28. Varšavske konvencije, odnosno člana 33. Montrealske konvencije. Međunarodna nadležnost suda u smislu člana 28. Varšavske konvencije, odnosno člana 33. Montrealske konvencije, postavljena je alternativno, a ne kumulativno. Drugim riječima, dovoljno je da je sud međunarodno nadležan po jednoj od četiri međunarodne nadležnosti propisane Varšavskom konvencijom, odnosno da je sud međunarodno nadležan po osnovu člana 33. Montrealske konvencije.

Član 27. Zakona o sudovima u Federaciji Bosne i Hercegovine⁷ determiniše stvarnu nadležnost općinskih, kantonalnih sudova i Vrhovnog suda Federacije Bosne i Hercegovine, određujući da je općinski sud stvarno nadležan u sporovima koji se odnose na zrakoplove, te u sporovima koji na koje se primjenjuje zračno pravo, osim sporova o prevozu putnika.

Općinski sud je nadležan u sporovima koji se odnose na stvarna i obligaciona prava na zrakoplovima (vlasništvo, zakup zrakoplova), kao i npr. za tužbe fizičkih lica protiv zračnih prevoznika i aerodromskih operatera zbog buke, tužbe aerodromskih operatera protiv zračnih prevoznika, zbog neispunjenja ugovornih obaveza i vice versa.

⁴ Eck v. United Arab Airlines, Inc 360 F.2d 804, Second Circuit 1966. Paradonnet v. Flying Tiger Line, Inc 233 F. Supp 683 N.D. III. 1964. Spencer v. Northwest Orient Airlines, Inc 201 F. Supp. 504 S.D.N.Y. 1962. Mason v. British Overseas Airways Corp., 5 Avi 17,121 S.D.N.Y. 1956. Bowen v. Port of New York Authority, 8 Avi 18,403 Sup. Ct. N.Y. Qns. Cty.1964.

⁵ Građansko procesno pravo, Sarajevo, dr. Branko Čalija i Sanjin Omanović, Univerzitet u Sarajevu, Pravni fakultet u Sarajevu 2000., str.119.

⁶ Član 26. stav 1. Zakona o parničnom postupku FBiH ("Službene novine Federacije BiH", br. 53/03, 73/05 i 19/06).

⁷ ("Službene novine FBiH", br. 38/05, 22/06 i 63/10).

Međutim, postavlja se pitanje, koji je sud stvarno nadležan u međunarodnom prevozu putnika i prtljaga, budući da Zakon o sudovima u FBiH eksplicitno isključuje stvarnu nadležnost privrednog odjeljenja općinskog suda. Kantonalni sudovi nemaju prvostepenu nadležnost, izuzev, ako ista nije propisana posebnim zakonom. Vrhovni sud FBiH, nema prvostepenu nadležnost. Zakon o sudu BiH ne propisuje nadležnost suda BiH u sporovima proisteklih iz prevoza putnika. Imajući u vidu navedeno, sporno je koji je od sudova različite vrste nadležan, odnosno koji je od sudova, između sudova različitog ranga, u okviru sudova iste vrste, nadležan.

Budući da se ne može uspostaviti stvarna nadležnost suda, između sudova različitog ranga, jedino racionalno rješenje čini se da se u sporovima u prevozu putnika, općinski sud proglasi stvarno nadležnim, po kriteriju predmeta spora, i to građanskog spora. S obzirom da Montrealska konvencija za svoj predmet ima međunarodni prevoz putnika, prtljaga i tereta, a Zakon o sudovima BiH u prevozu putnika isključuje stvarnu nadležnost privrednog odjeljenja općinskog suda, dok u prevozu tereta koji je zasebna kategorija međunarodnog prevoza, postojat će stvarna nadležnost privrednog odjeljenja općinskog suda, dok u međunarodnom prevozu putnika i prtljaga neće. U slučaju da je tužba protiv zračnog prevoznika podignuta u Federaciji Bosne i Hercegovine, postojat će, u skladu sa Zakonom o parničnom postupku FBiH, izboriva mjesna nadležnost suda u Federaciji Bosne i Hercegovine.

U primjeni Varšavskog sistema i Montrealske konvencije, u sporovima za naknadu štete, ne može se uspostaviti isključiva mjesna nadležnost suda u Federaciji BiH, po osnovu člana 43. Zakona o parničnom postupku FBiH, budući da se ne radi o sporu o pravu vlasništva i drugim stvarnim pravima na zrakoplovu, niti o sporu proisteklog iz ugovora o zakupu zrakoplova.

U sporovima za naknadu štete, prema odredbama Zakona o parničnom postupku FBiH, utvrđena je izboriva mjesna nadležnost suda u Federaciji BiH, tako da će putnik u sporu protiv zračnog prevoznika, tužbu moći podići pred opće mjesno nadležnim sudom na čijem području zračni prevoznik ima sjedište,⁸ odnosno pred sudom na čijem je području štetna radnja počinjena ili pred sudom na čijem je području štetna posljedica nastupila. Ako je šteta nastala zbog smrti ili teške tjelesne povrede putnika, mjesno nadležan je pored navedenih sudova i sud na čijem području tužilac ima prebivalište, odnosno boravište.⁹

⁸ Član 30. stav 2. Zakona o parničnom postupku FBiH ("Službene novine Federacije BiH", br. 53/03, 73/05 i 19/06).

⁹ Član 32. stav 1. i 2. Zakona o parničnom postupku FBiH ("Službene novine Federacije BiH", br. 53/03, 73/05 i 19/06).

Kako bi razmotrili problem međunarodne nadležnosti u praktičnom smislu, napraviti ćemo analizu hipotetičkog slučaja u kojem su putnici ugovor o međunarodnom prevozu sa zračnim prevoznikom Turkish Airlinesom zaključili u Sarajevu, na letu Sarajevo – Istanbul, a potpisnici ugovora o prevozu većinom su bosanskohercegovački državljani sa prebivalištem u Bosni i Hercegovini, pored kojih su, ugovor o prevozu zaključili državljani Republike Turske, državljani Švedske, Danske, Mađarske i Hrvatske.

U slučaju pada zrakoplova i pogibije putnika na letu Turkish Airlines-a, međunarodno nadležan sud bit će sud u Bosni i Hercegovini i sud u Republici Turskoj.

Putnici će moći tužbu podići protiv Turkish Airlinesa, u Bosni i Hercegovini, po dva osnova:

1. ugovor o prevozu zaključen je u Bosni i Hercegovini;
2. peta međunarodna nadležnost suda u Bosni i Hercegovini uspostavljena je Montrealskom konvencijom, budući da pojedini putnici imaju prebivalište u Bosni i Hercegovini, a zračni prevoznik svoju poslovnu djelatnost obavlja preko poslovnica u Bosni i Hercegovini, a međunarodna nadležnost suda u Republici Turskoj postoji po osnovu registracije i glavnog sjedišta zračnog prevoznika.

Ako je državljanin Republike Hrvatske zaključio ugovor o prevozu sa Turkish Airlinesom, putem unaprijed plaćene karte (*Prepaid Ticket Advice*) u Republici Hrvatskoj, radi plaćanja zračnog prevoza na relaciji Sarajevo - Istanbul, smatra se da je ugovor o prevozu zaključen u Republici Hrvatskoj, premda je putnička karta izdata u Sarajevu, u skladu sa izdatim nalogom, prilikom unaprijed plaćene karte (*PTA*). U tom slučaju, međunarodno nadležan sud bit će sud u Republici Hrvatskoj i Republici Turskoj, a ne sud u Bosni i Hercegovini, s obzirom da je ugovor o prevozu zaključen u Republici Hrvatskoj, a ne u Bosni i Hercegovini, a putnik se ne može pozivati na petu međunarodnu nadležnost, budući da nisu ispunjeni uslovi za njenu primjenu. U ovom hipotetičkom slučaju, budući da je mjesto polaska Sarajevo (Bosna i Hercegovina) i mjesto dolaska Istanbul (Republika Turska), međunarodno nadležni sud bi bio sud u Bosni i Hercegovini i sud u Republici Turskoj, izuzev po osnovu mjesta zaključenja ugovora o prevoza, u slučaju plaćanja karte unaprijed u drugoj državi, gdje bi međunarodno nadležan sud bio u Republici Hrvatskoj. Također, međunarodno nadležan sud bi primijenio Montrealsku konvenciju, s obzirom da su navedene države potpisnice iste.

U slučaju da se potraživanje može podvesti pod odredbe Varšavskog sistema i Montrealske konvencije, međunarodna nadležnost suda je preduslov, koji mora biti ispunjen da bi sud razmatrao tužbeni zahtjev.

Strana koja traži da se uspostavi međunarodna nadležnost suda prema odredbama Varšavskog sistema ili Montrealske konvencije, mora dokazati da je po traživanje pravno uređeno Varšavskim sistemom i Montrealskom konvencijom i da postoji međunarodna nadležnost suda u konkretnom slučaju.¹⁰ Ako se primjenjuje Varšavski sistem, odnosno Montrealska konvencija, sud mora da ispita dva nivoa nadležnosti i to: da li je nadležan prema odredbama Varšavskog sistema ili Montrealske konvencije, i da li je nadležan prema odredbama nacionalnog procesnog zakonodavstva. Prvi nivo nadležnosti je utvrđivanje međunarodne nadležnosti prema odredbama Varšavske konvencije, u smislu člana 28. stav 1. Varšavske konvencije i člana 33. Montrealske konvencije. Drugi nivo nadležnosti je utvrđivanje nadležnosti prema procesnim zakonima države u kojoj je podignuta tužba. Samo u slučaju da su oba uslova kumulativno ispunjena, sud se može proglasiti nadležnim za pojedini slučaj. Konvencijski zahtjev je da postoji nadležnost suda pred kojim je podignuta tužba, i prema odredbama Varšavskog sistema ili Montrealske konvencije i prema odredbama procesnog nacionalnog zakonodavstva.

Ako sud nije međunarodno nadležan prema odredbama Varšavskog sistema, nadležnost suda ne može se uspostaviti prema nacionalnom procesnom zakonu, budući da odredbe Varšavskog sistema imaju prednost u odnosu na nacionalno zakonodavstvo države potpisnice Varšavskog sistema.¹¹ Isto važi za Montrealsku konvenciju. Sud mora biti međunarodno nadležan, prema Varšavskoj konvenciji, odnosno Montrealskoj konvenciji, bez obzira na pravni osnov tužbenog zahtjeva.¹²

Pojam teritorija sadržan u Varšavskoj i/ili Montrealskoj konvenciji, značajan je u praktičnoj primjeni uspostavljanja međunarodne nadležnosti u složenim državama, kao što su npr. SAD i Savezna Republika Njemačka. Do 1970. godine, postojale su nedoumice sudova, posebno u SAD-u, kod uspostavljanja međunarodne nadležnosti, tako da su sudovi smatrali da se pojam teritorija odnosi na granice savezne države ili područje unutar države, a ne na međunarodno priznate granice države potpisnice pojedine konvencije ili protokola Varšavskog sistema. Presedanom u slučaju Smith koji su slijedili svi sudovi u SAD-u, a nakon njih i sudovi ostalih složenih država, otklonjena je dilema u pogledu primjene pojma teritorija. Navedenom presudom, utvrđeno je da se pojam teritorija odnosi na

¹⁰ *Benjamins v. British European Airways*, 572 F. 2d 913, 915 Second Circuit 1978., denied 439 U.S. 1114, 1979.

¹¹ *Poddar v. Singapore Airlines, Ltd.*, 863 F.2d., Second Circuit 1988.

¹² *Kapar v. Kuwait Airways, Corp.*, 845 f2d 1100 D.C. Cir 1988.

međunarodnu nadležnost sudova u međunarodno priznatim granicama države potpisnice Varšavskog sistema, a ne u granicama saveznih država ili područja.¹³ Isto važi danas za Montrealsku konvenciju.

3. Prva i druga međunarodna nadležnost - sjedište zračnog prevoznika i sud registracije zračnog prevoznika

Varšavska konvencija predviđa četiri međunarodne nadležnosti. U praktičnoj primjeni Varšavskog sistema postoje tri međunarodne nadležnosti, budući da sjedište zračnog prevoznika i sud registracije zračnog prevoznika najčešće koincidiraju, odnosno, u praktičnoj primjeni Montrealske konvencije egzistira pet međunarodnih nadležnosti, s obzirom da sjedište zračnog prevoznika i sud registracije zračnog prevoznika, odnosno sjedište i glavno mjesto poslovanja stvarnog zračnog prevoznika, praktično koincidiraju.

Registracija poslovnih subjekata i postupak registracije poslovnih subjekata u nadležnim sudovima u koje se pravna lica moraju registrirati, utvrđen je nacionalnim zakonodavstvima država potpisnica Varšavskog sistema i Montrealske konvencije. Prema Zakonu o privrednim društvima FBiH, sjedište društva – zračnog prevoznika je mjesto koje je kao sjedište upisano u sudski registar. Sjedište se utvrđuje osnivačkim aktom ili statutom privrednog društva. Privredna društva u Federaciji Bosne i Hercegovine registruju se u općinskom sudu u sjedištu kantona koji ima privredno odjeljenje, a za konkretno društvo, mjesno je nadležan općinski sud u sjedištu kantona, na čijem području društvo ima sjedište.

U smislu Varšavske i Montrealske konvencije, zračni prevoznik može imati jedno poslovno sjedište. Naravno, poslovno sjedište smješteno je u glavnom ili središnjem uredu zračnog prevoznika.¹⁴ Pod sjedištem zračnog prevoznika smatra se mjesto u kojem je zračni prevoznik upisan u registar. Zračni prevoznik ima sjedište na području suda u kojem je registrovan. Pod sjedištem zračnog prevoznika, ne podrazumijeva se mjesto gdje zračni prevoznik provodi većinu svojih poslovnih aktivnosti. Naime, tužioc, i kako bi uspostavili međunarodnu nadležnost suda, po osnovu sjedišta zračnog prevoznika, dokazivali su da se pod sjedištem zračnog prevoznika podrazumijevaju poslovne jedinice u kojima zračni prevoznik provodi većinu svojih poslovnih djelatnosti. U smislu člana 28. Varšav-

¹³ Smith v. Canadian Pacific Airways Ltd. 452 F2d. 798, 801 Second Circuit 1971.

¹⁴ Eck v. United Arab Airlines, Inc., 360 F2f804,809 n.9 Second Circuit 1966.

ske konvencije, odnosno člana 33. Montrealske konvencije, pod sjedištem zračnog prevoznika podrazumijeva se sjedište zračnog prevoznika koje je upisano u registar, a ne podrazumijevaju se podružnice, kao organizacione jedinice zračnog prevoznika, koje obavljaju sve ili neke od djelatnosti zračnog prevoznika, ali izvan njegovog sjedišta.

Kada bi se dozvolilo uspostavljanje međunarodne nadležnosti u sporovima protiv zračnih prevoznika, pred sudovima u kojim su registrovane podružnice, odredba vezana za uspostavljanje međunarodne nadležnosti pred sudom sjedišta zračnog prevoznika, bila bi suvišna, budući da bi se po osnovu sjedišta zračnog prevoznika uspostavljala međunarodna nadležnost, isključivo u slučaju kada se u sjedištu zračnog prevoznika desio štetni događaj. Ovakvim ekstenzivnim tumačenjem pojma sjedišta, podružnice zračnih prevoznika imale bi veći pravni značaj od sjedišta zračnog prevoznika, čime bi se derogirao cilj člana 28. Varšavske konvencije, odnosno člana 33. Montrealske konvencije.¹⁵ Činjenica da je strani zračni prevoznik upisan u sudski registar, kao zavisno društvo, ne pruža pravni osnov za osnovanost tvrdnje da je glavno mjesto poslovanja ili sjedište stranog zračnog prevoznika u državi u kojoj je registrovan kao zračni prevoznik.¹⁶ Po osnovu sjedišta zračnog prevoznika, sud može uspostaviti međunarodnu nadležnost, po osnovu tužbe za naknadu štete u međunarodnom prevozu putnika, prtljaga i tereta protiv vladajućeg društva (zračnog prevoznika), a ne po osnovu sjedišta zračnog prevoznika kao zavisnog društva. Drugim riječima, sud se, po osnovu sjedišta Društva, može proglasiti međunarodno nadležnim, u slučaju potraživanja naknade štete protiv zračnog prevoznika u međunarodnom prevozu putnika, prtljaga i tereta, u sudu sjedišta zračnog prevoznika, upisanog kao takvog u sudski registar, a ne može se proglasiti međunarodno nadležnim u sudu podružnice upisane u sudski registar. Također, u slučaju povezanih društava (vladajuće i zavisno društvo, holding i koncern), sud se po osnovu sjedišta zračnog prevoznika može proglasiti međunarodno nadležnim, u sjedištu glavnog društva zračnog prevoznika, a ne može se proglasiti međunarodno nadležnim u sjedištu zavisnog društva zračnog prevoznika.

¹⁵ Pod sjedištem zračnog prevoznika, ne podrazumijeva se mjesto gdje zračni prevoznik provodi većinu svojih poslovnih aktivnosti. Zračni prevoznik može imati samo jedno poslovno sjedište i glavno mjesto poslovanja. - *Wyler v. Korean Airlines co., Ltd.*, 928 F2d 1167,1175 D.C. Cir 1991.

¹⁶ *Aikpitanhi v. Iberia Airlines of Spain*, 32 Avi 16,212., E.D. Mich 2008.

4. Treća međunarodna nadležnost – mjesto poslovanja u kojem je potpisan ugovor

4.1 Mjesto poslovanja zračnog prevoznika

Trećom međunarodnom nadležnosti uspostavlja se međunarodna nadležnost suda, u slučaju da zračni prevoznik ima mjesto poslovanja u kojem je potpisan ugovor. Pod mjestom poslovanja, podrazumijeva se glavno sjedište i podružnice zračnog prevoznika.¹⁷ Tumačenje proizilazi iz sudske prakse francuskih sudova treće međunarodne nadležnosti. Budući da je francuski jezik jedini izvorni tekst Varšavske konvencije, navedenu praksu su slijedili i drugi sudovi. Službeni prevod Montrealske konvencije na bosanski i hrvatski jezik je neprecizan, budući da se pod "*place of business*" podrazumijeva mjesto poslovanja, a ne poslovno sjedište zračnog prevoznika. Navedenim prevodom se izbija mogućnost uspostavljanja treće međunarodne nadležnosti u podružnicama zračnog prevoznika. Sporno je da li se može uspostaviti treća međunarodna nadležnost, po osnovu ugovora o zastupanju o prodaji aviokarata, zaključenog između zračnog prevoznika i njegovog zastupnika.

Sudovi su u sporovima za naknadu štete u međunarodnom prevozu putnika, prtljaga i tereta, uspostavljali treću međunarodnu nadležnost, i u sjedištu suda u kojem je registrovan zastupnik zračnog prevoznika.¹⁸ To su prije svega IATA-ini ovlašteni zastupnici, koji prodaju putničke karte, u ime i za račun zračnog prevoznika, kao i pružatelji zemaljskih usluga koji, u ime i za račun zračnog prevoznika, prodaju zrakoplovne tovarne listove i pružaju usluge prihvata i otpreme zrakoplova, putnika, prtljaga i tereta.

Danas se smatra da se, u postupku pokrenutom protiv zračnog prevoznika, treća međunarodna nadležnost može uspostaviti u sudu registracije zastupnika zračnog prevoznika, pod uslovom da je zastupnik vezan instrukcijama zračnog

¹⁷ Sud se može proglasiti nadležnim, ako zračni prevoznik na području države ima filijalu, a ne glavno mjesto poslovanja.- Winsor v. United Airlines, 5 Avi 17,509., Herfroy v. Artop – Cour d Appel de Paris, RFDA 1962., Symphonique de Vienne v. TWA – Tribunal de Grnade Instance de Paris, La Concorde Insurance Company v. Thai Airways International Ltd – Tribunal de Commerce 8e Ch. 1988, AL 1989.

¹⁸ Mjesto poslovanja zračnog prevoznika, može biti poslovno sjedište drugog zračnog prevoznika ili ovlaštenog putničkog zastupnika, prema IATA pravilima koji je izdao putniku dokument o prevozu u ime i za račun zračnog prevoznika koji će izvršiti prevoz.- Eck v. United Arab Airlines, Inc 360 F2d 804., Second Circuit 1966.

prevoznika i, prema tome, dio organizacione strukture prodaje aviokarata zračnog prevoznika, kao i da je od strane putnika prepoznat kao oblik predstavljanja zračnog prevoznika.¹⁹ U slučaju prevoza koji obavlja zračni prevoznik koji nije zračni prevoznik po ugovoru, postupak se može pokrenuti, po izboru tužioca, na teritoriji jedne od ugovornih strana, bilo pred sudom u kojem se postupak može pokrenuti protiv zračnog prevoznika po ugovoru u skladu sa članom 33. Montrealske konvencije, ili pred sudom koji ima sudsku nadležnost u mjestu u kojem sadašnji zračni prevoznik ima sjedište ili glavno mjesto poslovanja.²⁰

Postojanje alijanse između zračnih prevoznika, dovoljno je da se pretpostavi da zračni prevoznik koji je izvršio međunarodni prevoz, a nije zračni prevoznik po ugovoru ima mjesto poslovanja na području u kojem poslovne aktivnosti ima zračni prevoznik po ugovoru, i da se po tom osnovu uspostavi međunarodna nadležnost suda u postupku pokrenutom protiv stvarnog zračnog prevoznika, u području djelovanja zračnog prevoznika po ugovoru na osnovu člana 28. Varšavske konvencije.²¹

4.2. Mjesto zaključenja ugovora o prevozu

Ugovor između putnika i zračnog prevoznika najčešće je zaključen u mjestu u kojem je putniku izdat dokument o prevozu. U većini slučajeva, to će biti u poslovnom sjedištu ili filijali zračnog prevoznika, odnosno sjedištu ili filijali IATA zastupnika zračnog prevoznika.

Međutim, sporno je u slučaju kupovine karte na jednoj lokaciji, izdate putniku na drugoj lokaciji (*Prepaid Ticked Advice - PTA*), da li je ugovor o međunarodnom prevozu zaključen u mjestu plaćanja ugovora o međunarodnom prevozu ili mjestu izdavanja dokumenta o prevozu, ili plaćanja na jednoj lokaciji naloga radi pokrića naplate drugih popratnih usluga u zračnom prevozu (*Miscellaneous Chares Order - MCO*), kao što su naplata viška prtljaga, hotelski smještaj, bez obzira što je putnička karta izdata u drugom mjestu, prema *PTA i/ili MCO*. Sudska

¹⁹ Montreal Convention, Elmar Giemulla, Ronald Schmid, Wolf Muller – Rostin, Regula Detling – Ott, Rod Margo, Kluwer Law International, p. 14-42, Article 33, January 2010.

²⁰ Član 46. Montrealske konvencije

²¹ Postojanje alijanse između KLM i Northwesta dovoljno je da se pretpostavi da KLM ima mjesto poslovanja na području na kojem poslovne aktivnosti ima Northwest i da se uspostavi međunarodna nadležnost na području djelovanja Northwesta, na osnovu člana 28. Varšavske konvencije. - Polanski v. KLM Royal Dutch Airlines, 378 F. Supp 2d 1222, 1231 S.D. Cal 2005.

praksa podijeljena je po ovom pitanju.²² Za primjenu treće međunarodne nadležnosti, relevantno je mjesto zaključenja ugovora o prevozu pod kojim se podrazumijeva mjesto preduzimanja posljednje radnje, u cilju zaključenja ugovora o prevozu, a to je u slučaju *Prepaid Ticket Advice* i/ili *MCO* mjesto plaćanja dokumenta o prevozu, odnosno mjesto plaćanja popratnih usluga u međunarodnom zračnom prevozu. Mjesto izdavanja dokumenta o prevozu je formalni čin koji predstavlja potvrdu zaključenja ugovora o prevozu.

U slučaju međunarodne nadležnosti suda u Bosni i Hercegovini, Zakon o obligacionim odnosima definiše da je mjesto zaključenja ugovora, mjesto gdje je ponudilac primio prihvatanje ponude.²³ Drugim riječima, sud u Bosni i Hercegovini bi se proglasio međunarodno nenadležnim, u slučaju da *Prepaid Ticket Advice* i/ili *Miscellaneous Charges Order* zaključen, ili naložen i plaćen u drugoj državi, a putnička karta izdata u Bosni i Hercegovini, odnosno da je prateća usluga međunarodnog zračnog prevoza izvršena u drugoj državi. Naravno, ugovor o prevozu može biti plaćen u jednom gradu, a dokument o prevozu izdat u drugom gradu iste države. U tom slučaju, ne postoje elementi inostranosti i irelevantno je da li je ugovor o prevozu zaključen u mjestu plaćanja ili mjestu izdavanja dokumenta o prevozu. Razvojem tehnologije, putnici mogu ugovor o prevozu sa zračnim prevoznikom zaključiti posredstvom *self ticketing* mašina i Interneta, te mogu izvršiti samostalnu registraciju, bez asistencije zračnog prevoznika ili ground handling kompanija i zastupnika zračnih prevoznika. *Self ticketing* mašine se većinom nalaze na aerodromima u vlasništvu zračnih prevoznika i imaju zamjensku ulogu Odjela za prodaju aviokarata zračnih prevoznika i zastupnika zračnih prevoznika.

U cilju uspostavljanja treće međunarodne nadležnosti, neophodno je da su *self ticketing* uređaji, po namjeni stalna oprema smještena na aerodromu ili drugoj lokaciji, označena kao prostor za kupovinu dokumenta o prevozu određenog

²² Mjesto zaključenja ugovora može biti mjesto plaćanja ugovora o prevozu, između putnika i zračnog prevoznika ili mjesto plaćanja naloga radi pokrića zračnog prevoza, premda je putnička karta izdata na drugom mjestu, u skladu sa nalogom radi pokrića zračnog prevoza.- Campbell v. Air Jamaica, Ltd., 863. f2d Second Circuit 1988., suprotno - Singh v. Tarom Romanian Air Transport, 88 F. Supp 2d 62 E.D.N.Y. 2000.: Ako je putnik dostavio novac zastupniku u New Yorku da plati izdavanje putničke karte od strane zastupnika u Indiji, i ako ne postoji pravni - zastupnički odnos između zastupnika u New Yorku, koji je platio izdavanje putničke karte zastupniku u Indiji, koji je izdao putničke karte, smatra se da je zaključen ugovor o prevozu u Indiji, budući da su u Indiji izdate putničke karte.

²³ Član 31. stav 2. Zakon o obligacionim odnosima („Službeni list SFRJ“, br. 29/78,39/85 i 57/89), te („Službeni list RBiH“, br 21/92,3/93,13/94 i 33/94).

zračnog prevoznika.²⁴ Samostalna registracija putnika putem *self check in uređaja*, ne pruža pravni osnov za zaključak da je ugovor zaključen u mjestu registracije putnika i prtljaga, s obzirom da se registracija putnika i prtljaga vrši nakon zaključenja ugovora o prevozu. Mjesto registracije putnika i prtljaga izvršene od službenika za registraciju putnika, odnosno mjesto samostalnog registriranja putnika, irelevantno je za uspostavljanje treće međunarodne nadležnosti, po osnovu mjesta poslovanja zračnog prevoznika u kojem je potpisan ugovor o prevozu. Zračna industrija, prateći informatičko uvezivanje svijeta krajem dvadesetog stoljeća, predvidjela je mogućnost zaključenja ugovora o prevozu putem Interneta. Nažalost, razvoj informatičkih tehnologija ne prati pravna značnost regulacijom ugovornih odnosa zaključenih putem Interneta. Uspostavljanje međunarodne nadležnosti, po osnovu zaključenja ugovora o prevozu putem Interneta, sporno je pravno pitanje.

Varšavska i Montrealska konvencija "šute" u pogledu međunarodne nadležnosti sudova, u slučaju zaključenja ugovora o prevozu putem Interneta.

Sudska praksa anglosaksonskog prava razmatrala je zaključenje ugovora o prevozu putem Interneta, u slučaju *Polanski v. KLM Royal Dutch Airlines*. Sud u Kaliforniji je smatrao da je mjesto zaključenja ugovora o prevozu putem Interneta, mjesto preduzimanja zadnje radnje, a to je mjesto prijema putem Interneta, potvrde o izvršenoj kupovini putničke karte, bez obzira da li je kupovina izvršena plaćanjem novcem ili odbitkom putnikovih akumuliranih milja u prijašnjim zračnim prevozima. U većini slučajeva, mjesto zaključenja ugovora je mjesto prebivališta kupca putničke karte, budući da website zračnog prevoznika može biti postavljen u drugoj državi.²⁵ Sud bi se trebao proglasiti međunarodno nadležnim, u smislu treće međunarodne nadležnosti, u slučaju da se web server i web stranica na kojoj se nudi kupovina dokumenta o prevozu – putničke karte elektronskim putem, nalaze u mjestu poslovanja zračnog prevoznika, a putnik je izvršio plaćanje usluge međunarodnog prevoza u svom prebivalištu, odnosno boravištu, koje se nalazi u mjestu poslovanja zračnog prevoznika.

S druge strane, pravna teorija evropsko-kontinentalnog prava smatra da se mjesto poslovanja zračnog prevoznika ne može poistovjetiti sa web stranicom zračnog prevoznika, koja je virtuelnog karaktera, i ne mora, u smislu lokacije, korespondirati sa mjestom zaključenja ugovora. Također, web server na kojem se

²⁴ Montreal Convention, Elmar Giemulla, Ronald Schmid, Wolf Muller – Rostin, Regula Detling – Ott, Rod Margo, Kluwer Law International, p. 15-47,48, Article 33, January 2010.

²⁵ *Polanski v. KLM Royal Dutch Airlines*, 378 F. Supp 2d 1222 C.D. Calif. 2005.

nalaze web stranice, kao i naziv domene ne moraju se nalaziti u mjestu poslovanja zračnog prevoznika.²⁶ Nedostatak obrazloženja u presudi kalifornijskog suda sadržan je u otvaranju pravne nesigurnosti vezane za lokaciju prijema potvrde o kupovini putničke karte. U slučaju da se web server i/ili web stranica ne nalaze u mjestu poslovanja zračnog prevoznika, odnosno putnik ne zaključi ugovor o međunarodnom prevozu putnika i prtljaga u svom prebivalištu, odnosno boravištu, sud pred kojim je podignuta tužba može da, ili da stvara međunarodne standarde, utvrđujući npr. da li se radi o pasivnoj i aktivnoj web stranici, ili da se, imajući u vidu istoriju stvaranja Varšavske i Montrealske konvencije, proglasi međunarodno nenadležnim.

Budući da Varšavska konvencija sadrži alternativno četiri međunarodne nadležnosti, Konvencija iz Gvadalahare dvije međunarodne nadležnosti, odnosno Montrealska konvencija sadrži alternativno sedam nadležnosti,²⁷ sadržajno je prihvatljivije da se sud proglasi međunarodno nenadležnim, po osnovu mjesta poslovanja zračnog prevoznika u kojem je zaključen ugovor, s obzirom da međunarodna nadležnost suda može postojati po osnovu drugih međunarodnih nadležnosti navedenih u članu 28. Varšavske konvencije, odnosno članu 33. Montrealske konvencije, izuzev u slučaju da se web server i web stranica na kojoj se nudi kupovina dokumenta o prevozu - putničke karte elektronskim putem nalaze u mjestu poslovanja zračnog prevoznika, te da je mjesto zaključenja ugovora o međunarodnom prevozu, mjesto prebivališta ili boravišta kupca putničke karte.

5. Četvrta međunarodna nadležnost – Odredište putovanja

Odredište putnika određeno je ugovorom o prevozu. Također, odredište putovanja je određeno cjelokupnim ugovorom o prevozu, a ne pojedinim letom koji čini dio cjelokupnog putovanja.²⁸ Ako su primjenjivi instrument odredbe Vašavskog sistema ili Montrealske konvencije, ne može se primijeniti načelo *forum delicti*, tj. međunarodna nadležnost po osnovu odredišta putovanja se ne može uspostaviti u području pada zrakoplova. Naime, odredište putnika je

²⁶ Grolimund, ZSR 1 2000, p. 360.

²⁷ Član 33. Montrealske konvencije predviđa pet međunarodnih nadležnosti. Šesta međunarodna nadležnost sadržana je u članu 46. Montrealske konvencije i vezana je za uspostavljanje međunarodne nadležnosti u sporu protiv zračnog prevoznika, koji nije zračni prevoznik po ugovoru.

²⁸ *Felsenfeld v. Societe Anonyme Belge D' Exploitation*, 234 N.Y. Supp. 2d 351 (civ. Ct. Kings N.Y. 1962.).

određeno ugovorom o prevozu, a ne padom zrakoplova. Zrakoplov može pasti na području bilo koje države, što čini nepredvidljivim uspostavljanje međunarodne nadležnosti države potpisnice Varšavskog sistema i Montrealske konvencije. Usputna slijetanja zrakoplova između mjesta polaska i mjesta dolaska, smatraju se ugovorenim zaustavnim mjestima i, kao takva, ne određuju konačno odredište leta.²⁹ Prilikom određenja krajnjeg odredišta putovanja putnika u međunarodnom prevozu putnika, prtljaga i tereta, sudovi su se oslanjali na presude vezane za polje primjene Varšavskog sistema kojim se, kao jedan od kriterija za primjenu Varšavskog sistema i Montrealske konvencije, traži da je krajnje odredište putnika u državi potpisnici Varšavskog sistema i Montrealske konvencije. Ugovorena zaustavna mjesta moguća su u slučaju tranzita i transfera putnika.

Tranzitni putnici su putnici koji borave u putničkoj zgradi ili u zrakoplovu, za vrijeme dok se u zrakoplovu, na istom broju leta, obavljaju prihvatno - otpremne radnje potrebne za nastavak putovanja.

Transferni putnici su putnici koji u mjestu transfera mijenjaju broj leta, i po slijetanju zrakoplova ulaze u terminalnu zgradu, u cilju ukrcaja u drugi zrakoplov. Međuslijetanje zrakoplova između polazne i odredišne destinacije kod tranzitnih i transfernih putnika, ne može se podvesti pod pojam odredišta, u smislu člana 28. Varšavske konvencije, odnosno člana 33. Montrealske konvencije. Međuslijetanje zrakoplova može biti krajnje odredište putnika, ako je isto predviđeno, kao krajnje odredište putnika ugovorom o prevozu. U slučaju povratnih letova, kružnih putovanja, i turističkih putovanja, u cilju obilaska svijeta, mjesto polaska i mjesto dolaska su identična, odnosno odredište je mjesto početka putovanja. Irelevantno je za određenje krajnje destinacije putnika, što su datum i broj povratnog leta ostali neodređeni.³⁰

U slučaju sukcesivnog prevoza, pod odredištem se podrazumijeva krajnja destinacija putnika na međunarodnom putovanju, a ne svako slijetanje zrakoplova na predmetnoj ruti putovanja putnika.³¹ Putnici, u cilju jeftinije kupovine putničke karte u međunarodnom prevozu, kupuju i kartu za povratnu dionicu putovanja, koju ne namjeravaju iskoristiti, odnosno u cilju izigravanja ili ispunjavanja imigracionih propisa, zaključuju ugovore o prevozu sa zračnim prevoznikom, ne želeći iskoristiti dokumente o prevozu za sve ugovorene rute putovanja, kako bi nesmetano ušli u državu potpisnicu Varšavskog sistema i Montrealske

²⁹ In Re Alleged Food Poisoning Incident, 770 F.2d 3,6-7., Second Circuit 1985.

³⁰ Kelley v. Sabena - Airways - US Court of Appeal, Third Circuit, 566 F. 2d 1168. USDC EDNY, 1977. Yoshiko Inoue et al v. Aviacion Y Comercio S.A. - Toykyo District Court.

³¹ Haldimann v. Delta Airlines, Inc 168 F.3d 1324 D.C. Cir 1999.

konvencije. Postavlja se pitanje, da li se u slučaju štetnog događaja može dati prednost subjektivnoj namjeri putnika ili zaključenom ugovoru o prevozu, između putnika i zračnog prevoznika?

Sudska praksa je jedinstvena da subjektivna i jednostrana namjera jedne ugovorne strane – putnika, nije određujući faktor odredišta putnika. Namjera ugovornih strana, iskazana u ugovoru o prevozu, određuje krajnje odredište putnika.³² Namjera ugovornih strana o konačnoj destinaciji putnika, sadržana je u ugovoru o prevozu i predstavlja najbolji dokaz o namjeri ugovornih strana u međunarodnom prevozu putnika prtljaga i tereta.³³

Tajna, subjektivna i neotkrivena namjera putnika o njegovoj krajnjoj odredišnoj destinaciji, kao što je npr. namjera putnika da se ne vrati uplaćenim povratnim letom je irelevantna za određenje odredišta u smislu Varšavskog sistema.³⁴ Isto važi za Montrealsku konvenciju. U slučaju da je dokument o prevozu – putnička karta dvosmislena, tj. neprecizna u pogledu odredišta putnika (npr. tehnička greška u dokumentu u prevozu – pogrešno ispisana odredišna destinacija), sud je dužan da razmotri i druge indicije vezane za namjeru ugovornih strana, u cilju određenja odredišta putnika.

U slučaju spora, sud treba da utvrdi objektivnu namjeru ugovornih strana, sadržanu u ugovoru o međunarodnom prevozu putnika, prtljaga i tereta, dok subjektivna namjera putnika ima neznatnu praktičnu vrijednost.

U vezi međunarodnog prevoza prtljaga, pravni osnov za međunarodnu nadležnost suda, u pogledu tužbi za naknadu štete, zbog uništenja ili oštećenja prtljaga, predstavlja odredišna destinacija, sadržana u dokumentu o prevozu – putničkoj karti i registraciji prtljaga. Irelevantno je gdje je putnik namjeravao da

³² Sopcak v. Northern Mountain Helicopter Service, 52 F. 3d 817 9th Cir 1995., Swaminathan v. Swiss Air Transport Co. Ltd 962 F2d. 387 5 th Circuit 1992.

³³ Osborne v. British Airways PLC, 198 F. Supp. 2d 901, 904 S.D. Tex 2002. Santleben v. Continental Airlines, Inc 178 F. Supp 2d. 752, 755 S.D. Tex 2001.

³⁴ U slučaju Gali, putnik je namjeravao da izigra imigracijske vlasti SAD-a, pa je kupio putničku kartu na relaciji Brazil – SAD – Brazil, a koristio je putničku kartu na relaciji Brazil – SAD.

U slučaju Swaminathan, putnik je kupio kartu za povratno putovanje na relaciji Senegal – New York – Senegal, sa neodređenim datumom povratka, budući da je kupovina povratne karte bila jeftinija od kupovine karte u jednom smjeru.

U slučaju Klos, od putnika je, kako bi napustili Republiku Poljsku, zahtijevano da kupe karte za povratno putovanje, ali u konkretnom slučaju, kod istih, nije postojala namjera da se vrate u Republiku Poljsku. - Gali v. Real – Al Brazilian International Airlines, 211 N.Y Supp 2d 208 N.Y. Qns Cty. 1961., Swaminathan v. Swiss Air Transport Co, Ltd 962 f. 2d 387 Fifth Circuit 1992., Klos v. Polskie Linie Lotnicze, 133 f.3d. 164 Second Circuit 1997.

završi predati prtljag.³⁵ Davanje prednosti subjektivnom kriteriju odredišta putovanja predstavljalo bi neželjeno širenje četvrte međunarodne nadležnosti i izigravanje cilja norme kojim bi se stvorio prostor za pravnu nesigurnost.

U slučaju da je izvorna ruta putovanja promijenjena, na način da su dodata zaustavna mjesta u itinereru puta, smatra se da nije došlo do promjene odredišta sadržanog u izvornom ugovoru u prevozu.³⁶

6. Peta međunarodna nadležnost

6.1. Uslovi za uspostavljanje pete međunarodne nadležnosti

Petom međunarodnom nadležnošću predviđa se da se, u pogledu štete koja proistekne iz smrti ili povrede putnika, zahtjev može postaviti na teritoriji države potpisnice u kojoj, u trenutku nesreće, putnik ima svoje osnovno i stalno boravište, prema kojem i od kojeg zračni prevoznik obavlja zračni prevoz, bilo svojim vlastitim zrakoplovom ili zrakoplovom drugog zračnog prevoznika prema komercijalnom sporazumu, i u kojem taj zračni prevoznik obavlja prevoz zrakom, u prostorijama koje zračni prevoznik iznajmljuje ili iznajmljuje ili posjeduje drugi zračni prevoznik sa kojim je navedeni zračni prevoznik potpisao komercijalni sporazum.³⁷

Uslov za uspostavljanje pete međunarodne nadležnosti je da putnik, u državi u kojoj podiže tužbu, ima svoje osnovno i stalno boravište, a zračni prevoznik u toj državi obavlja poslovnu djelatnost. Navedeni uslovi moraju biti kumulativno ispunjeni, kako bi se sud proglasio međunarodno nadležnim, po osnovu pete međunarodne nadležnosti. Službeni prevod Montrealske konvencije na bosanski jezik je neprecizan i kontradiktoran, s obzirom da pojam boravišta u svom sadržaju podrazumijeva privremeno i povremeno boravljenje osobe na području jedne države.

Montrealska konvencija definiše prebivalište putnika, kao osnovno i stalno mjesto prebivališta koje je nepromjenjivo i stalno prebivalište putnika u trenutku nesreće. Državljanstvo putnika neće biti odlučujući faktor u ovom pogledu.³⁸

³⁵ Benjamins v. British European Airways, 572 F. 2d. 913,915, Second Circuit 1978., certiorari denied, 439 U.S. 114. 1979. Schopenhauer v. Compagnie Nationale Air France, 255 F. Supp. 2d. 81. E.D.N.Y 2003., Donkor v. British Airways, 62 F. Supp 2d 963, 966 E.D.N.Y. 1987.

³⁶ Gasca v. Empresa de Transportes Aero del Peru, 992 F. Supp. 1377 S.D. Fla 1998.

³⁷ Član 33. stav 2. Montrealske konvencije.

³⁸ Član 33. stav 3. tačka b. Montrealske konvencije.

U skladu sa načelom monizma, pojam prebivališta sadržan u Montrealskoj konvenciji ima prednost u odnosu na definicije prebivališta nacionalnih zakonodavstava. Imajući u vidu da je za polje primjene Varšavskog sistema i Montrealske konvencije irelevantno državljanstvo putnika, preciznije bi bilo da Montrealska konvencija, u dijelu koji se odnosi na državljanstvo, "šuti".

Formulacijom da državljanstvo putnika nije odlučujući faktor prilikom determinisanja prebivališta, kreatori Montrealske konvencije uputili su sudove da, u slučaju sumnje da putnik ima prebivalište u državi u kojoj putnik podiže tužbu, sud na osnovu državljanstva putnika ne može se proglasiti međunarodno nadležnim po osnovu pete međunarodne nadležnosti, odnosno sud se može proglasiti međunarodno nadležnim po osnovu pete međunarodne nadležnosti, ako putnik nema državljanstvo države u kojoj podiže tužbu, a ima nepromjenjivo i stalno prebivalište u trenutku nesreće. U smislu pete međunarodne nadležnosti, sud cijeni osnovno i stalno mjesto prebivališta putnika u trenutku nesreće, a ne u trenutku podizanja tužbe.

Drugi uslov koji mora biti ispunjen, kako bi se sud proglasio međunarodno nadležnim, po osnovu pete međunarodne nadležnosti u prebivalištu putnika je da zračni prevoznik obavlja zračni prevoz, bilo vlastitim zrakoplovom ili zrakoplovom drugog zračnog prevoznika prema komercijalnom sporazumu, i u kojem taj zračni prevoznik obavlja prevoz zrakom, u prostorijama koje zračni prevoznik iznajmljuje ili posjeduje drugi zračni prevoznik sa kojim je navedeni zračni prevoznik potpisao komercijalni sporazum.

Prema mišljenju Regula Dettling Otta, vršenje prevoza prema komercijalnom sporazumu podrazumijeva da zračni prevoznik ima dozvolu od zrakoplovnih vlasti država iz koje, i ka kojima obavlja međunarodni prevoz putnika, prtljaga i tereta, bilo da postoji sporazum država o zračnom prometu, odnosno da postoji dozvola zrakoplovnih vlasti za povremeni zračni promet zračnih prevoznika predmetnih država. Isto važi, ako zračni prevoz vrši drugi zračni prevoznik putem *code share* aranžamana.³⁹

Budući da Montrealska konvencija ima prednost u odnosu na domaće zakonodavstvo, sudovi u slučaju spora su dužni da primijene definiciju komercijalnog sporazuma, pod kojim se podrazumijeva sporazum, osim onog zastupničkog, koji su potpisali zračni prevoznici i koji se odnosi na odredbu o zajedničkim uslugama za zračni prevoz putnika.⁴⁰

³⁹ Montreal Convention, Elmar Giemulla, Ronald Schmid, Wolf Muller – Rostin, Regula Dettling – Ott, Rod Margo, Kluwer Law International, p. 23-75, Article 33, January 2010.

⁴⁰ Član 33. stav 3. tačka a. Montrealske konvencije.

Montrealskom konvencijom zabranjeno je uspostavljanje pete međunarodne nadležnosti u prebivalištu putnika, na osnovu sporazuma između zračnog prevoznika i njegovog zastupnika. Iznajmljivanje i posjedovanje poslovnog prostora, utvrđuje se u skladu sa obligacionim i stvarnim pravom države prebivališta putnika. Nejasno je zašto tvorci Montrealske konvencije upućuju na posjedovanje prostorija, budući da je posjed faktičko stanje, a ne pravo. Preciznija bi bila odredba o petoj međunarodnoj nadležnosti da Montrealska konvencija upućuje na iznajmljivanje ili vlasništvo poslovnog prostora.

6.2. Nedostaci pete međunarodne nadležnosti

Petom međunarodnom nadležnošću nisu obuhvaćeni sporovi za naknadu štete u međunarodnom prevozu tereta i prtljaga, već sporovi za naknadu štete u slučaju smrti ili tjelesne povrede putnika, bez obzira da li je prevoz izvršio ugovorni zračni prevoznik ili stvarni zračni prevoznik, putem *code share* aranžmana. Paradoksalno rješenje tvoraca Montrealske konvencije znači da putnik, u slučaju tjelesnih povreda, može podići tužbu za naknadu štete pred sudom države u kojoj putnik ima prebivalište, a tužbu zbog gubitka ili oštećenja prtljaga, putnik može podići u drugoj državi.

S druge strane, pojedini analitičari u navedenom rješenju ne vide ništa sporno, da putnici i njihove porodice u slučaju smrti ili tjelesnih povreda uživaju posebnu zaštitu predviđenu petom međunarodnom nadležnošću, dok u slučaju gubitka ili oštećenja tereta i prtljaga u međunarodnom zračnom prevozu, takva zaštita nije neophodna.⁴¹

Apologeti isključivanja tereta i prtljaga iz pete međunarodne nadležnosti zaboravljaju da je krajnji cilj Montrealske konvencije unifikacija međunarodnog privatnog zračnog prava, a navedeno rješenje zasigurno neće doprinijeti pravnoj sigurnosti i zaštiti putnika i pošiljaoca tereta.

6.3. *Forum non conveniens*

Načelo *forum non conveniens* podrazumijeva da se sud može proglasiti međunarodno nenadležnim, u slučaju da postoji prikladniji sud da riješi spor među stranama u sporu. Ovo načelo svoju primjenu ima u zemljama anglosaksonskog prava (SAD, Kanada, Australija, Velika Britanija), odnosno pred sudovima

⁴¹ International Air Carrier Liability: The Montreal Convention of 1999., Paul S. Dempsey, Michael Milde p. 220.

u složenim državama, ali i u drugim državama, kao što su Panama i Singapur. Ovo načelo u svom sadržaju pruža osnov sudu da se proglasi međunarodno nenadležnim, premda se sud, u formalnopravnom smislu, može proglasiti međunarodno nadležnim.

Delegacija SAD-a, otklanjala je strahove francuske delegacije i siromašnih afričkih država, kako bi propisivanje pete međunarodne nadležnosti dovelo do *forum shoppinga* i većih odšteta u državama, sa većim kompenzacionim standardima. Također, delegacija SAD-a i IATA naglašavali su da, premda Varšavska konvencija "šuti" o primjeni načela *forum non conveniens*, američka sudska praksa je načelo *forum non conveniens* primjenjivala u slučaju da su ispunjeni uslovi iz člana 28. Varšavske konvencije.

Drugim riječima, sud se može proglasiti međunarodno nenadležnim u skladu sa vlastitim procesnim pravom, na osnovu *common law* načela *forum non conveniens*.⁴²

Američka sudska praksa zauzela je stav koji je prerastao u standard, a to je da se *common law* načelo *forum non conveniens*, koje prevladava u SAD-u, smatra procesnim načelom kojim se ne ugrožavaju prava putnika. Prema tome, načelo *forum non conveniens* se primjenjuje u slučaju da je štetni događaj pokriven odredbama, bilo Varšavske konvencije, bilo odredbama Montrealske konvencije.⁴³ Sud se može proglasiti međunarodno nenadležnim primjenom načela *forum non conveniens*, u slučaju da putnik može podići tužbu pred sudom određenim članom 28. Varšavske konvencije. U slučaju da ne postoji mogućnost podizanja tužbe pred drugim sudom, određenim članom 28. Varšavske konvencije, sud se ne može proglasiti međunarodno nenadležnim primjenom načela *forum non conveniens*.⁴⁴ Do istog zaključka došao je engleski drugostepeni sud koji je odbio da koristi načelo *forum non conveniens*, budući da tužitelj ne bi mogao da podigne tužbu pred sudovima određenim članom 28. Varšavske konvencije.⁴⁵

⁴² Campbell v. Air Jamaica, Ltd., 863 F.2d.b 1, Second Circuit 1988. Benjamins v. British European Airways, 572 F.2d. 913, 915, Second Circuit 1978., denied 439 U.S. 1114, 1979. Smith v. Canadian Pacific Airways Ltd., 452 F.2d. 798, 801-802, Second Circuit 1971. Butz v. British Airways, 421 F. Supp. 127 E.D. Pa 1976 affirmed 566 F.2d. 1168, Third Circuit 1977., Stewart v. Air Jamaica Holdings, Ltd, 27 Av. 17,804 D. Conn 2000. Romero v. Aerolineas Argentinas, 834 F. Supp. 673, 678., D.N.J. 1993.

⁴³ Thach v. China Airlines, Ltd., 1997 WL 282254 S.D.N.Y. 1997., Lu v. Air China International Corp., 1992. WL 453646 E.D.N.Y. 1992., Intel Corp v. Malaysian Airline System 652 F. Supp 1101 N.D. Calif.

⁴⁴ Piper Aircraft v. Reno, 454 US 235, 254 n 22. 1981.

⁴⁵ Milor S.R.L. and others v. British Airways Plc, Judgement of the British Court of Appeal.

Da bi se sud, primjenom načela *forum non conveniens*, proglasio međunarodno nenadležnim, potrebno je da utvrdi, kako slijedi:

- Da li je postojala mogućnost da se tužba podigne pred drugim sudom?
- Da li se može uvažiti eventualni prijedlog tužitelja da se spor riješi van-sudskim putem, odnosno da li se može uvažiti prigovor tuženoga o međunarodnoj nenadležnosti suda, ili primjeni načela *forum non conveniens*? i
- Da li privatni i javni interes nalažu da se sud proglasi međunarodno nenadležnim?⁴⁶

Sudovi anglosaksonskog prava, prilikom primjene procesnog načela *forum non conveniens*, prije svega, posebno trebaju cijeniti činjenicu da li postoji mogućnost podizanja tužbe pred prikladnijim sudom. Sud se ne može proglasiti međunarodno nenadležnim primjenom anglosaksonskog načela *forum non conveniens*, u slučaju da ne postoji mogućnost podizanja tužbe u međunarodnom prevozu putnika pred drugim sudom, odnosno pred prikladnijim sudom. U slučaju da postoji mogućnost podizanja tužbe pred drugim međunarodno nadležnim sudom, sud treba cijeniti privatne i javne interese, kako bi utvrdio cjelishodnost primjene načela *forum non conveniens*.

Pod privatnim interesom podrazumijeva se:

- relativna dostupnost dokaznih sredstava,
- dostupnost svjedoka,
- troškovi prisustva svjedoka na suđenju,
- mogućnost pregleda prostorija zračnog prevoznika,
- drugi praktični problemi koji utiču na efikasnost i troškove suđenja, i
- provedljivost pravosnažne presude.

Pod javnim interesom podrazumijeva se:

- administrativne teškoće, vezane za pretrpanost suda sudskim predmetima,
- lokalni interes zajednice da se sud proglasi međunarodno nadležnim,
- izbjegavanje nepotrebnog problema sa sukobom zakona i
- nepravičnost potraživanja štete i proglašavanja suda međunarodno nadležnim u državi koja nema najtješnju vezu sa predmetnim slučajem.⁴⁷

⁴⁶ In *Re Crash near Peixoto de Azveda, Brazil* – US District Court EDNY, 2008.

⁴⁷ *International Air Carrier Liability: The Montreal Convention of 1999*. Paul S. Dempsey, Michael Milde p.222.

Većinski zastupljen stav je danas, da je primjena načela *forum non conveniens* u skladu sa Varšavskim sistemom i Montrealskom konvencijom, budući da države u sporovima za naknadu štete u međunarodnom prevozu putnika, prtljaga i tereta primjenjuju vlastito procesno pravo.

7. Zaključak

Nadležnost, u smislu Varšavske konvencije i Montrealske konvencije, odnosi se na međunarodnu, a ne na mjesnu nadležnost. Mjesna nadležnost se određuje prema procesnim zakonima država potpisnica Varšavskog sistema i Montrealske konvencije. Međunarodna nadležnost nije nadležnost prema međunarodnom pravu, kako sam naziv sugerira, već je to nadležnost domaćih sudova u sporovima s elementom inostranosti.

Ako se primjenjuje Varšavski sistem, odnosno Montrealska konvencija, sud mora da ispita dva nivoa nadležnosti, i to: da li je nadležan prema odredbama Varšavskog sistema ili Montrealske konvencije, te da li je nadležan prema odredbama nacionalnog procesnog zakonodavstva. Samo u slučaju da su oba uslova kumulativno ispunjena, sud se može proglasiti nadležnim za pojedini slučaj.

Ako sud nije međunarodno nadležan prema odredbama Varšavskog sistema ili Montrealske konvencije, nadležnost suda ne može se uspostaviti prema nacionalnom procesnom zakonu, budući da odredbe Varšavskog sistema i Montrealske konvencije imaju prednost u odnosu na nacionalno zakonodavstvo države potpisnice Varšavskog sistema. Sud mora biti međunarodno nadležan, prema Varšavskoj konvenciji, odnosno Montrealskoj konvenciji, bez obzira na pravni osnov tužbenog zahtjeva. Registracija poslovnih subjekata i postupak registracije poslovnih subjekata u nadležnim sudovima, u koje se pravna lica moraju registrirati, utvrđen je nacionalnim zakonodavstvima država potpisnica Varšavskog sistema i Montrealske konvencije. Pod sjedištem zračnog prevoznika, smatra se mjesto u kojem je zračni prevoznik upisan u registar. Zračni prevoznik ima sjedište na području suda u kojem je registrovan. Pod sjedištem zračnog prevoznika, ne podrazumijeva se mjesto gdje zračni prevoznik provodi većinu svojih poslovnih aktivnosti, ali ne podrazumijevaju se ni podružnice, kao organizacione jedinice zračnog prevoznika koje obavljaju sve ili neke od djelatnosti zračnog prevoznika, ali izvan njegovog sjedišta.

Pod mjestom poslovanja podrazumijeva se glavno sjedište i podružnice zračnog prevoznika. Ugovor između putnika i zračnog prevoznika najčešće je zaključen u mjestu u kojem je putniku izdat dokument o prevozu. U većini slučajeva, to će biti u poslovnom sjedištu ili filijali zračnog prevoznika, odnosno sjedištu ili filijali IATA zastupnika (agenta) zračnog prevoznika.

Odredište putnika određeno je ugovorom o prevozu. Također, odredište putovanja je određeno cjelokupnim ugovorom o prevozu, a ne pojedinim letom koji čini dio cjelokupnog putovanja.

Međunarodna nadležnost suda, po osnovu odredišta putovanja, ne može se uspostaviti u području pada zrakoplova. Odredište putnika je određeno ugovorom o prevozu, a ne padom zrakoplova. Zrakoplov može pasti na području bilo koje države, što čini nepredvidljivim uspostavljanje međunarodne nadležnosti države potpisnice Varšavskog sistema i Montrealske konvencije.

Usputna slijetanja zrakoplova između mjesta polaska i mjesta dolaska, smatraju se ugovorenim zaustavnim mjestima i, kao takva, ne određuju konačno odredište leta. Sudska praksa je jedinstvena da subjektivna i jednostrana namjera jedne ugovorne strane – putnika, nije određujući faktor odredišta putnika. Namjera ugovornih strana, iskazana u ugovoru o prevozu, određuje krajnje odredište putnika. Namjera ugovornih strana o konačnoj destinaciji putnika sadržana je u ugovoru o prevozu i predstavlja najbolji dokaz o namjeri ugovornih strana, u međunarodnom prevozu putnika prtljaga i tereta. Tajna, subjektivna i neotkrivena namjera putnika o njegovoj krajnjoj odredišnoj destinaciji, kao što je npr. namjera putnika da se ne vrati uplaćenim povratnim letom je irelevantna za određenje odredišta, u smislu Varšavskog sistema i Montrealske konvencije.

Petom međunarodnom nadležnošću predviđa se da se, u pogledu štete koja proistekne iz smrti ili povrede putnika, zahtjev može postaviti na teritoriji države potpisnice u kojoj, u trenutku nesreće, putnik ima svoje osnovno i stalno prebivalište, prema kojem i od kojeg zračni prevoznik obavlja zračni prevoz, bilo svojim vlastitim zrakoplovom ili zrakoplovom drugog zračnog prevoznika prema komercijalnom sporazumu, i u kojem taj zračni prevoznik obavlja prevoz zrakom, u prostorijama koje zračni prevoznik iznajmljuje, ili iznajmljuje ili posjeduje drugi zračni prevoznik sa kojim je navedeni zračni prevoznik potpisao komercijalni sporazum.

Uslov za uspostavljanje pete međunarodne nadležnosti je da putnik, u državi u kojoj podiže tužbu, ima svoje osnovno i stalno prebivalište, a zračni prevoznik u toj državi vrši poslovnu djelatnost.

Navedeni uslovi moraju biti kumulativno ispunjeni, kako bi se sud proglasio međunarodno nadležnim, po osnovu pete međunarodne nadležnosti.

U smislu pete međunarodne nadležnosti, sud cijeni osnovno i stalno mjesto prebivališta putnika u trenutku nesreće, a ne u trenutku podizanja tužbe.

Petom međunarodnom nadležnošću nisu obuhvaćeni sporovi za naknadu štete u međunarodnom prevozu tereta i prtljaga, već sporovi za naknadu štete u

slučaju smrti ili tjelesne povrede putnika, bez obzira da li je prevoz izvršio ugovorni zračni prevoznik ili stvarni zračni prevoznik, putem code share aranžmana. Paradoksalno rješenje tvorca Montrealske konvencije znači da putnik, u slučaju tjelesnih povreda, može podići tužbu za naknadu štete pred sudom države u kojoj putnik ima prebivalište, a tužbu zbog gubitka ili oštećenja prtljaga putnik može podići u drugoj državi.

S druge strane, pojedini analitičari u navedenom rješenju ne vide ništa sporno, da putnici i njihove porodice u slučaju smrti ili tjelesnih povreda uživaju posebnu zaštitu predviđenu petom međunarodnom nadležnošću, dok u slučaju gubitka ili oštećenja tereta i prtljaga u međunarodnom zračnom prevozu takva zaštita nije neophodna.

Apologeti isključivanja tereta i prtljaga iz pete međunarodne nadležnosti zaboravljaju da je krajnji cilj Montrealske konvencije, unifikacija međunarodnog privatnog zračnog prava, a navedeno rješenje zasigurno neće doprinijeti pravnoj sigurnosti i zaštiti putnika i pošiljaoca tereta.

Načelo *forum non conveniens* koje svoju primjenu ima u zemljama anglosaksonskog prava (SAD, Kanada, Australia, Velika Britanija), odnosno u sudovima u složenim državama, ali u drugim državama, kao što su Panama i Singapur, podrazumijeva da se sud može proglasiti međunarodno nenadležnim, u slučaju da postoji prikladniji sud da riješi spor među stranama u sporu.

Sudovi anglosaksonskog prava, prilikom primjene procesnog načela *forum non conveniens*, prije svega posebno trebaju cijeniti, postoji li mogućnost podizanja tužbe pred prikladnijim sudom. Sud se ne može proglasiti međunarodno nenadležnim primjenom anglosaksonskog načela *forum non conveniens*, u slučaju da ne postoji mogućnost podizanja tužbe u međunarodnom prevozu putnika pred drugim sudom, odnosno pred prikladnijim sudom. U sadržajnom smislu, *common law* načelo *forum non conveniens*, u skladu je sa duhom Varšavskog sistema i Montrealske konvencije, budući da se procesno pravo primjenjuje prema zakonu međunarodnog suda koji vodi postupak, a samim tim, međunarodno nadležan sud primjenjuje i načela procesnog prava države koja vodi postupak. Načelo *forum non conveniens* je načelo kojim se onemogućuje *forum shopping* i koje doprinosi efikasnosti i ekonomičnosti postupka.

S druge strane, primjenu *common law* načela *forum non conveniens* možemo posmatrati kao kršenje Varšavskog sistema i Montrealske konvencije, budući da isti propisuju uslove za međunarodnu nadležnost sudova u međunarodno privatnom zračnom pravu.

8. Literatura

1. Konvencija o izjednačavanju nekih pravila u zračnom prometu, zaključena u Varšavi 1929. godine ("Službene novine Kraljevine Jugoslavije", broj: XXXVII).
2. Protokol o izmjeni Konvencije za izjednačavanje pravila koja se odnose na zračni saobraćaj, zaključenog u Hagu 1955. godine ("Službeni list SFRJ", broj 5/59).
3. Konvencija kojom se dopunjuje Varšavska konvencija za izjednačavanje nekih pravila koje se odnose na međunarodni zračni saobraćaj, zaključena u Gvadalahari 1961. godine ("Službeni list SFRJ", broj: 3/78).
4. Dopunski protokoli br. 1, 2, 3 i 4 koji mijenjaju Varšavsku konvenciju izmijenjenu Haškim protokolom ili Varšavsku konvenciju izmijenjenu i Haškim protokolom i Gvatemalskim protokolom, koji su potpisani u Montrealu, 25.09.1975. godine ("Službeni list SFRJ", broj:1/78).
5. Konvencija za objedinjavanje određenih propisa u međunarodnom zračnom prevozu ("Službeni glasnik BiH – dodatak Međunarodni ugovori", broj: 14/07).
6. Zakon o parničnom postupku FBiH ("Službene novine Federacije BiH", br. 53/03, 73/05 i 19/06).
7. Zakon o sudovima u Federaciji Bosne i Hercegovine.
8. Zakon o obligacionim odnosima ("Službeni list SFRJ", br. 29/78, 39/85 i 57/89), te ("Službeni list RBiH", br 21/92, 3/93, 13/94 i 33/94).
9. dr. Branko Čalija i Sanjin Omanović, (2000) Građansko procesno pravo, Sarajevo, Univerzitet u Sarajevu, Pravni fakultet u Sarajevu.
10. Elmar Giemulla, Ronald Schmid, Wolf Muller – Rostin, Regula Detling – Ott, Rod Margo, Montreal Convention (2010), Kluwer Law International, p. 14-42, Article 33.
11. International Air Carrier Liability: The Montreal Convention of 1999., (2006) Paul S. Dempsey, Michael Milde.
12. International Conference on Air Law, Montreal, Volume III – Preparatory Material, (1999) ICAO, DCW Doc No 12.
13. International Conference on Air Law, Montreal, Volume II – Documents, (1999), ICAO Montreal DCW Doc No 23., SGMW/1WP/24.
14. Smith v. Canadian Pacific Airways Ltd., 452 F2d. 798, Second Circuit 1971.
15. Mertens v. Flying Tiger Line Inc., 341 F2d. 851, Second Circuit, denied 382 U.S. 816. 1965.

16. *Krug v. British European Airways (BEA)* No. 73 Civ 1333. S.D.N.Y. 1973.
17. *Nudo v. Sabena Belgian World Airline*, 207 F. Supp 191 E.D. Pa. 1962.
18. *Martino v. Trans World Airlines, Inc.*, 1961 U.S. Av.E. 651 (N.D.III 1961.).
19. *Tumarkin v. Pan American World Airways, Inc* 4. Avi. 18,152 Sup. Ct. Essex N.J. 1956.
20. *Eck v. United Arab Airlines, Inc* 360 F. 2d 804, Second Circuit 1966.
21. *Paradonnet v. Flying Tiger Line, Inc* 233 F. Supp 683 N.D. III. 1964.
22. *Spencer v. Northwest Orient Airlines, Inc* 201 F. Supp. 504 S.D.N.Y. 1962.
23. *Mason v. British Overseas Airways Corp.*, 5 Avi 17,121 S.D.N.Y. 1956.
24. *Bowen v. Port of New York Authority*, 8 Avi 18,403 Sup. Ct. N.Y. Qns. Cty.1964.
25. *Benjamins v. British European Airways*, 572 F. 2d 913, 915 Second Circuit 1978., denied 439 U.S. 1114, 1979.
26. *Poddar v. Singapore Airlines, Ltd.*, 863 F.2d., Second Circuit 1988.
27. *Kapar v. Kuwait Airways, Corp.*, 845 f2d 1100 D.C. Cir 1988.
28. *Smith v. Canadian Pacific Airways Ltd.* 452 F2d. 798, 801 Second Circuit 1971.
29. *Wylar v. Korean Airlines co., Ltd.*, 928 F2d 1167,1175 D.C. Cir 1991.
30. *Aikpitanhi v. Iberia Airlines of Spain*, 32 Avi 16,212., E.D. Mich 2008.
31. *Winsor v. United Airlines*, 5 Avi 17,509.
32. *Herfroy v. Artop – Cour d Appel de Paris*, RFDA 1962.
33. *Symphonique de Vienne v. TWA – Tribunal de Grnade Instance de Paris*.
34. *La Concorde Insurance Company v. Thai Airways International Ltd – Tribunal de Commerce 8e Ch.* 1988, AL 1989.
35. *Polanski v. KLM Royal Dutch Airlines*, 378 F. Supp 2d 1222, 1231 S.D. Cal 2005.
36. *Campbell v. Air Jamaica, Ltd.*, 863. f2d Second Circuit 1988.
37. *Singh v. Tarom Romanian Air Transport*, 88 F. Supp 2d 62 E.D.N.Y. 2000
38. *Felsenfeld v. Societe Anonyme Belge D´ Exploitation*, 234 N.Y. Supp. 2d 351 (civ. Ct. Kings N.Y. 1962.).
39. *In Re Alleged Food Poisoning Incident*, 770 F.2d 3,6-7., Second Circuit 1985.
40. *Kelley v. Sabena – Airways – US Court of Appeal, Third Circuit*, 566 F. 2d 1168. USDC EDNY, 1977.
41. *Yoshiko Inoue et al v. Aviacion Y Comercio S.A. – Toykyo District Court*
42. *Haldimann v. Delta Airlines, Inc* 168 F.3d 1324 D.C. Cir 1999.
43. *Sopcak v. Northern Mountain Helicopter Service*, 52 F. 3d 817 9th Cir 1995.
44. *Swaminathan v. Swiss Air Transport Co. Ltd* 962 F2d. 387 5th Circuit 1992.

45. Osborne v. British Airways PLC, 198 F. Supp. 2d 901, 904 S.D. Tex 2002.
 46. Santleben v. Continental Airlines, Inc 178 F. Supp 2d. 752, 755 S.D. Tex 2001.
 47. Gali v. Real – Al Brazilian International Airlines, 211 N.Y Supp 2d 208 N.Y. Qns Cty. 1961.
 48. Klos v. Polskie Linie Lotnicze, 133 f.3d. 164 Second Circuit 1997.
 49. Benjamins v. British European Airways, 572 F. 2d. 913,915, Second Circuit 1978., certr denied, 439 U.S. 114. 1979.
 50. Schopenhauer v. Compagnie Nationale Air France, 255 F. Supp. 2d. 81. E.D.N.Y 2003.
 51. Donkor v. British Airways, 62 F. Supp 2d 963, 966 E.D.N.Y. 1987.
 52. Gasca v. Empresa de Transportes Aero del Peru, 992 F. Supp. 1377 S.D. Fla 1998.
 53. Campbell v. Air Jamaica, ltd., 863 F.2d.b 1, Second Circuit 1988.
 54. Benjamins v. British European Airways, 572 F.2d. 913, 915, Second Circuit 1978., denied 439 U.S. 1114, 1979. Smith v. Canadian Pacific Airways Ltd., 452 F.2d. 798, 801-802, Second Circuit 1971.
 55. Butz v. British Airways, 421 F. Supp. 127 E.D. Pa 1976 affirmed 566 F.2d. 1168, Third Circuit 1977.,
 56. Stewart v. Air Jamaica Holdings, Ltd, 27 Avi. 17,804 D. Conn 2000.
 57. Romero v. Aerolineas Argentinas, 834 F. Supp. 673, 678., D.N.J. 1993.
 58. Thach v. China Airlines, Ltd., 1997 WL 282254 S.D.N.Y. 1997.
 59. Lu v. Air China International Corp., 1992. WL 453646 E.D.N.Y. 1992.
 60. Intel Corp v. Malaysian Airline System 652 F. Supp 1101 N.D. Calif.
 61. Piper Aircraft v. Reno, 454 US 235, 254 n 22. 1981.
 62. Milor S.R.L. and others v. British Airways Plc, Judgement of the British Court of Appeal.
 63. In Re Crash near Peixoto de Azveda, Brazil – US District Court EDNY, 2008.
 64. Hosaka v. United Airlines, 305 F 3d. 989, Ninth Circuit 2002.
- Damme Teste v. Assurance Mutuelle Generale Francaisse Accidents et Swissair – Tribunal de Commerce de Cannes, RFDA 1895., Bejan v. Pakistan International Airlines, RFDA 1998.

INTERNATIONAL JURISDICTION OF COURTS IN LEGAL DISPUTES FOR COMPENSATION OF DAMAGES IN INTERNATIONAL AIR PASSENGER TRANSPORTATION

Summary

Direct rules on international jurisdiction in case of death or bodily injury of a passenger and in the event of the destruction, damage and loss of baggage or cargo are prescribed by the provisions of Warsaw System and Montreal Convention and as such represent a very important source of private international law and make the basis and the most important legal instrument of unification of international procedural private air law. Jurisdiction in terms of Warsaw System and Montreal Convention refers to international not local jurisdiction. Local jurisdiction is determined by the procedural provisions of the states, parties to the Warsaw System and Montreal Convention. International jurisdiction is not jurisdiction under international law, as the name suggests, it is jurisdiction within national court in disputes with foreign element. Every international court in the event of death, bodily injury of passengers and in case of destruction, damage and loss of baggage and cargo has to examine two levels of jurisdiction, namely: whether it has jurisdiction under provisions of the Warsaw System or Montreal Convention and whether it has national jurisdiction under national procedural law. Only in case that both conditions are cumulatively fulfilled, international court may accept jurisdiction.

Key words

International jurisdiction, Warsaw System, Montreal Convention.

USTAVNO-PRAVNI POLOŽAJ I ORGANIZACIJA GRADOVA ZAGREBA, BEOGRADA I LJUBLJANE

stručni članak

UDK: 342:352

dr. sc. Resul Bašić*

Sažetak

Ubrzani razvoj glavnih gradova Hrvatske, Srbije i Slovenije nameće potrebu da se ustavno-pravni položaj i organizacija ovih gradova potpunije naučno istraže i pravno elaboriraju. S tim u vezi, modeli njihove organizacije i statusa predstavljaju važan objekat istraživanja i spoznaje i po pitanju statusa grada Sarajeva, kao glavnog grada Bosne i Hercegovine, u kojoj se inače položaju gradova ne poklanja odgovarajući ustavno-pravni značaj i pažnja.

Kako su u glavnim gradovima ovih država, Zagrebu, Beogradu i Ljubljani, nastali i razvijaju se vrlo različiti ustavno-pravni oblici i njihova organizacija, ovaj rad se stoga upravo bavi komparativnom analizom najznačajnijih pitanja ovih gradova kao jedinica lokalne samouprave. Poseban naglasak ja na ustavno-pravnim i statutarnim uređenjem njihove nadležnosti, administrativno-teritorijalne organizacije, odnosa sa višim nivoima vlasti, načinom njihovog finansiranja, te drugim pitanjima značajnim za ostvarivanje lokalne gradske samouprave. Metodologija korištena u izradi ovog rada zasniva se na metodi analize sadržaja ustavno-pravnih tekstova, te normativnom, komparativnom, historijskom i sociološkom metodu. Intencija ovog rada je da se sveobuhvatnijom komparativnom analizom ustavno-pravnog položaja i organizacije ovih gradova potaknu pravci za optimalno rješavanje statusa Grada Sarajeva, kao glavnog grada države Bosne i Hercegovine.

Ključne riječi

lokalna samouprava, ustavno-pravni položaj, organizacija gradova, Grad Zagreb, Grad Beograd, Gradska općina Ljubljana, gradske četvrti, općine.

* *Kanton Sarajevo;*
resul.basic@gmail.com

Uvod

Gradovi su središta u kojima je koncentrirana politička i ekonomska moć, kulturne socijalne i druge aktivnosti povezane sa užom gravitirajućom i širom okolinom. To su središta u kojima se nalaze glavni ljudski i materijalni resursi presudni za razvoj društva i države. Sama veličina gradova osigurava njihovu važnost, dok je broj stanovnika ili nacionalni dohodak velikih gradova veći od pojedinih država. Zato značaj i položaj velikih i glavnih gradova dobiva još jači poticaj u sferi globalnih odnosa, a ne samo i isključivo u sferi nacionalne politike.

U najvećem broju država daje se glavnim i velikim gradovima poseban položaj i pravni status. Zavisno od društveno-političkog uređenja pojedinih zemalja, glavni gradovi su različito organizirani, počev od onih koji su ustanovljeni kao jedinstvene lokalne jedinice do onih koji su podijeljeni na uže dijelove sa manjom ili većom samostalnošću. Ponegdje glavni gradovi imaju specifičnu organizaciju prilagođenu nacionalnom sastavu stanovništva ili drugim unutrašnjim prilikama pojedinih zemalja.

U zemljama bosanskohercegovačkog okruženja Hrvatskoj i Srbiji, kao i Sloveniji ubrzani razvoj glavnih gradova koji nisu samo složene gradske aglomeracije nego i njihovi stvarni centri, nameću potrebu da se ustavno-pravni položaj i organizacija ovih gradova potpunije istraže i elaboriraju. U Bosni i Hercegovini, od potpisivanja Dejtonskog sporazuma i ustavno-pravnog konstituiranja države, pitanju položaja i organizacije gradova, kao uostalom i pitanju glavnog grada Sarajeva, nije se poklanjao odgovarajući ustavno-pravni značaj i pažnja. Zato je i pored razlika u državnompravnim uređenju, organizaciji vlasti, stepenu ostvarene demokratije, tradiciji, položaju Bosne i Hercegovine i Grada Sarajeva u bivšoj zajedničkoj državi, značajna spoznaja modela gradova Zagreba, Beograda i Ljubljane kao glavnih gradova ovih zemalja.

1. Grad Zagreb

Zagreb je glavni grad Hrvatske i najveći grad u Hrvatskoj, prostorno i po broju stanovnika. Historijski gledano, Zagreb je izrastao iz dva naselja na susjednim brdima Gradeca i Kaptola, koji čine jezgru Starog grada današnjeg Zagreba. Stari i Novi grad smatraju se spomenicima kulture i sačuvali su do danas ugođaj srednjovjekovlja i baroka.¹ U pisanim izvorima Zagreb se prvi put

¹ Dobronić, L. (1991) Biskupski i kaptolski Zagreb, Školska knjiga, Zagreb.

spominje utemeljenjem Biskupije 1094. godine.² Zlatnom bulom ugarsko-hrvatskog kralja Bele IV 1242. godine Zagreb (tada Gradec) proglašen je slobodnim kraljevskim gradom.³ Proglašenjem nezavisnosti i suverenosti Hrvatske 1991. godine, Zagreb postaje glavni grad države Hrvatske. Zagreb se prostire ispod gore Medvednice, na jugozapadnom uglu Panonske ravnice i na sjevernoj obali rijeke Save. Dio grada se proširio i na južnu obalu rijeke (Novi Zagreb). Kao raskršće puteva, Zagreb se nalazi na glavnoj kopnenoj magistrali koja spaja Srednju Evropu sa Malom Azijom, te na jednom od najlakših pristupa Jadranskom moru sa Panonske ravnice.

Prema popisu iz 2009. godine, grad Zagreb ima skoro milion stanovnika, dok šire gradsko područje broji oko million i po stanovnika.

Grad Zagreb se prostire na površini od 641, 335 km². Prema nacionalnosti, većinu stanovnika čine Hrvati (oko 92%), a od nacionalnih manjina najznačajnije skupine su Srbi, Slovenci, Bošnjaci i Albanci.⁴

Grad Zagreb, glavni grad Hrvatske, jedinica je lokalne samouprave koja ima Ustavom određen poseban status iz kojeg proizilazi da obavlja poslove iz samoupravnog djelokruga grada i županije.⁵ Ustrojstvo i djelokrug Grada Zagreba uređeno je Zakonom o Gradu Zagrebu,⁶ dok je njegovim statutom konkretnije uređen samoupravni djelokrug Grada Zagreba, ustrojstvo, ovlasti i način rada njegovih tijela, mjesna samouprava, ustrojstvo gradskih upravnih tijela i javnih službi, oblici neposrednog odlučivanja građana, suradnja s drugim jedinicama lokalne i područne (regionalne) samouprave, te druga pitanja važna za ostvarivanje prava i obaveza Grada Zagreba.⁷ Grad Zagreb, u okviru svoga samoupravnog djelokruga, obavlja poslove iz djelokruga grada i djelokruga županije, te druge poslove u skladu sa zakonom. Poslove državne uprave iz djelokruga ureda državne uprave, u jedinici područne (regionalne) samouprave i druge poslove državne uprave, utvrđene posebnim zakonima u Gradu Zagrebu obavljaju, na temelju zakona, gradska upravna tijela koja imaju ovlasti i obaveze tijela državne uprave, sukladno zakonu kojim se uređuje sistem državne uprave.

² Kampuš, I. i Karaman, I. (1989) Tisućljetni Zagreb, Školska knjiga, Zagreb.

³ Dobronić, L. (1992) Slobodni i kraljevski grad Zagreb, Školska knjiga, Zagreb.

⁴ Službene stranice Grada Zagreba, 2013., dostupno na <http://www.zagreb.hr>

⁵ Član 13. Ustava Republike Hrvatske (Narodne novine 56/90, 135/97, 8/98. – pročišćeni tekst, 113/00, 124/00 – pročišćeni tekst 28/01, 41/01 – pročišćeni tekst i 55/01).

⁶ čl. 7.-11. Zakona o Gradu Zagrebu (Službeni glasnik Grada Zagreba 3/02 - pročišćeni tekst, 14/04 i 18/05).

⁷ Statut Grada Zagreba (Službeni glasnik Grada Zagreba 20/01 - pročišćeni tekst, 10/04, 18/05, 2/06, 18/06, 7/09, 16/09, 25/09 i 10/10).

Grad Zagreb izvršava ovlasti i obaveze koje proizlaze iz njegovog samoupravnog djelokruga preko tijela Grada Zagreba, gradskih upravnih tijela i javnih službi, te tijela mjesne samouprave, što čini gradsku upravu u cjelini.⁸

Grad Zagreb u svom samoupravnom djelokrugu obavlja poslove lokalnog značaja kojima se neposredno ostvaruju potrebe građana, te poslove područnog (regionalnog) značaja,⁹ a koji nisu Ustavom ili zakonom dodijeljeni državnim tijelima. Ti poslovi se osobito odnose na:

1. gospodarski razvoj,
2. komunalne djelatnosti,
3. prostorno i urbanističko planiranje,
4. uređenje naselja i stanovanje,
5. odgoj, osnovno obrazovanje i srednje školstvo,
6. zdravstvo,
7. socijalnu skrb,
8. brigu o djeci,
9. kulturu, tjelesnu kulturu i sport,
10. planiranje i razvoj mreže obrazovnih, zdravstvenih, socijalnih i kulturnih ustanova,
11. promet i prometnu infrastrukturu,
12. zaštitu potrošača,
13. zaštitu i unapređenje prirodnog okoliša i
14. protupožarnu i civilnu zaštitu,
15. druge poslove koji proizlaze iz njegova ustavnog i zakonskog položaja.

Poslove iz samoupravnog djelokruga Grada Zagreba obavljaju tijela Grada Zagreba i gradska upravna tijela. Poslove iz samoupravnog djelokruga Grada Zagreba mogu obavljati i tijela mjesne samouprave ako su im oni povjereni gradskim statutom ili odlukom. Tijela gradske uprave su Gradska skupština kao predstavničko tijelo i Gradonačelnik kao nositelji izvršne vlasti. Vijećnike Gradske skupštine biraju građani na neposrednim izborima, a izabrani vijećnici natpolovičnom većinom glasova biraju članove Gradskog poglavarstva. Gradonačelnika Grada Zagreba biraju građani neposredno na izborima, kao i Zamjenike Gradonačelnika koji se biraju zajedno i istovremeno, tajnim glasanjem na mandat od četiri godine.¹⁰

⁸ Član 5. (1) navedenog Statuta Grada Zagreba.

⁹ Član 33. (1) Statuta Grada Zagreba.

¹⁰ Zakon o lokalnim izborima (Narodne novine 144/12 – pročišćeni tekst).

Gradska skupština je predstavničko tijelo građana Grada Zagreba i najviše tijelo Grada Zagreba, izabrano na temelju općega biračkog prava na neposrednim izborima tajnim glasanjem, na način određen zakonom. Gradska skupština ima 51 gradskog zastupnika. Unutarnje ustrojstvo i način rada Gradske skupštine Grada Zagreba uređeni su Poslovníkom Gradske skupštine Grada Zagreba.¹¹

Skupština Grada Zagreba, u okviru svog djelokruga, obavlja sljedeće poslove: donosi Statut Grada Zagreba; donosi odluke i druge opće akte kojima uređuje pitanja iz samoupravnog djelokruga Grada Zagreba; donosi gradski proračun, godišnji obračun proračuna i odluku o privremenom finansiranju u skladu sa zakonom; donosi programe razvoja pojedinih djelatnosti i javnih potreba od značaja za Grad Zagreb; donosi prostorne planove i druge dokumente prostornog uređenja u Gradu Zagrebu; proglašava zaštićene dijelove prirode; bira i razrješava predsjednika i potpredsjednike Gradske skupštine; bira i razrješava gradonačelnika i njegove zamjenike; odlučuje o nepovjerenju gradonačelniku, njegovim zamjenicima; osniva radna tijela Gradske skupštine, te bira i razrješava njihove članove; imenuje i razrješava tajnika i zamjenika tajnika Gradske skupštine; osniva Stručnu službu Gradske skupštine; imenuje, bira i razrješava druge osobe određene zakonom, Statutom i odlukama, te daje suglasnosti na imenovanja, izbor i razrješavanja kad je to određeno; uređuje mjesnu samoupravu u skladu sa gradskim statutom; donosi odluke i druge opće akte kojima se uređuju pitanja od značenja za nacionalne manjine; uređuje ustrojstvo i djelokrug gradskih upravnih tijela; osniva ustanove, trgovačka društva i druge pravne osobe za obavljanje komunalnih, društvenih, gospodarskih i drugih djelatnosti od interesa za Grad Zagreb te odlučuje o njihovim statusnim promjenama i preoblikovanjima, u skladu sa zakonom; odlučuje o prestanku ustanova i drugih pravnih osoba u skladu sa zakonom; odlučuje o sastavu skupština u trgovačkim društvima u kojima Grad Zagreb ima 100% uloga te određuje predstavnike Grada Zagreba u skupštinama trgovačkih društava u kojima Grad Zagreb ima ispod 100% uloga; odlučuje o sticanju i prenosu (kupnji i prodaji) dionica, odnosno udjela u trgovačkim društvima ako zakonom, statutom, odnosno gradskom odlukom, nije drukčije određeno; odlučuje o prenosu i preuzimanju osnivačkih prava u skladu sa zakonom i statutom; dodjeljuje koncesije u slučajevima određenim zakonom; odlučuje o višegodišnjem zaduživanju Grada Zagreba, o raspisivanju javnog zajma i davanju jamstva; razmatra stanje u djelatnostima od gradskog značaja u okviru samoupravnog djelokruga Grada Zagreba; odlučuje o dodjeli Nagrade Grada Zagreba,

¹¹ Poslovník Gradske skupštine Grada Zagreba (Službeni glasnik Grada Zagreba 3/02 - pročišćeni tekst, 14/04, 18/05 i 17/09).

proglašava počasne građane i prihvaća pokroviteljstvo; odlučuje o podizanju odnosno uklanjanju spomenika; raspisuje lokalni referendum za područje Grada Zagreba, te saziva mjesne zborove građana; odlučuje o osnivanju udruženja lokalnih zajednica i pristupanju Grada Zagreba udruženjima lokalnih zajednica; odlučuje o saradnji s drugim jedinicama lokalne samouprave i o trajnom uspostavljanju prijateljske i druge suradnje s lokalnim i regionalnim jedinicama drugih država; donosi Poslovnik o svom radu; donosi pojedinačne i druge akte iz samoupravnog djelokruga u skladu sa zakonom i statutom; obavlja i druge poslove određene statutom, zakonom i drugim propisima. Gradonačelnik predstavlja i zastupa Grad Zagreb i nositelj je izvršnih poslova u Gradu Zagrebu. Gradonačelnik Grada Zagreba ima Zamjenike koji se biraju zajedno i istovremeno, na isti način i po istom postupku. Pravo birati Gradonačelnika Grada Zagreba i Zamjenike Gradonačelnika imaju svi birači s prebivalištem na području Grada Zagreba.

Gradonačelnik, kao nositelj izvršnih poslova, u okviru samoupravnog djelokruga Grada Zagreba: osigurava izvršavanje odluka i drugih akata; podnosi prijedlog gradskog proračuna Gradskom poglavarstvu; odgovoran je za izvršenje gradskog proračuna; odobrava korištenje sredstava tekuće rezerve do iznosa utvrđenog gradskim proračunom; ulazi u finansijske odnose zbog kratkoročnog zaduživanja Grada Zagreba i pozajmljivanja sredstava na temelju odobrenja Gradskog poglavarstva; preuzima obveze do iznosa utvrđenog gradskim proračunom; daje upute za rad gradskim upravnim tijelima; odlučuje o pitanjima iz radnih odnosa u skladu sa zakonom; nadzire obavljanje upravnih poslova i usklađuje rad gradskih upravnih tijela; brine se o zakonitom i pravodobnom obavljanju poslova gradskih upravnih tijela i poduzima mjere za osiguranje efikasnosti njihova rada; obavlja nadzor nad zakonitošću rada gradskih upravnih tijela koja obavljaju poslove iz samoupravnog djelokruga Grada Zagreba; dodjeljuje Medalju Grada Zagreba i prihvaća pokroviteljstvo; sklapa ugovore i druge pravne poslove u skladu sa zakonom, statutom i drugim propisima; brine se o urednom i pravilnom korištenju imovine i sredstava u radu gradskih upravnih tijela; obavlja i druge poslove utvrđene zakonom, statutom i drugim propisima.

U obavljanju poslova iz samoupravnog djelokruga Grada Zagreba, Gradonačelnik ima pravo obustaviti od primjene opći akt Gradske skupštine ako ocijeni da je tim aktom povrijeđen zakon ili drugi propis, te zatražiti od Gradske skupštine da u roku od petnaest dana otkloni uočene nedostatke. Ako Gradska skupština to ne učini, Gradonačelnik je dužan u roku od osam dana o tome obavijestiti rukovoditelja središnjeg tijela državne uprave ovlaštenog za nadzor nad zakonitošću rada tijela jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave.

Gradonačelnik je dužan u roku od osam dana, od dana donošenja, dostaviti Statut i opće akte koje donosi Gradska skupština središnjem tijelu državne uprave nadležnom za lokalnu samoupravu. Gradonačelnik je odgovoran Vladi Republike Hrvatske za obavljanje poslova državne uprave povjerenih gradskim upravnim tijelima. Vlada Hrvatske može u obavljanju poslova državne uprave davati gradonačelniku naredbe. Ako Gradonačelnik ne postupi po tim naredbama, Vlada Hrvatske imenovat će povjerenika državne uprave u Gradu Zagrebu, na prijedlog ministra nadležnog za poslove uprave. Za obavljanje poslova iz samoupravnog djelokruga Grada Zagreba koji su u njegovoj nadležnosti, Gradonačelnik je odgovoran Gradskoj skupštini.

Radi razrješenja Gradonačelnika i njegovih zamjenika može se raspisati referendum u slučajevima i na način propisan zakonom i statutom. Prijedlog za raspisivanje referenduma o pitanju razrješenja Gradonačelnika i njegovih zamjenika može podnijeti najmanje 20% birača upisanih u popis birača Grada Zagreba. Prijedlog se podnosi predsjedniku Gradske skupštine. Prijedlog mora biti predan u pisanom obliku i potpisan od birača. Gradska skupština mora donijeti odluku o raspisivanju referenduma u roku od 30 dana od dana primitka prijedloga. Ako Gradska skupština ne prihvati prijedlog za raspisivanje referenduma, dužna je odgovoriti podnositeljima najkasnije u roku od tri mjeseca od dostavljenog prijedloga. Ako na referendumu nije donesena odluka o razrješenju Gradonačelnika i njegovih zamjenika, novi se referendum ne može raspisati prije proteka roka od 12 mjeseci od ranije održanog referenduma o istom pitanju.

Gradska upravna tijela, sukladno Zakonu o Gradu Zagrebu, ustrojavaju se za obavljanje poslova iz djelokruga Grada Zagreba, a odluku o njihovu ustrojstvu i djelokrugu donosi Gradska skupština Grada Zagreba.¹² Grad Zagreb, u okviru svoga samoupravnog djelokruga, obavlja poslove iz djelokruga grada i djelokruga županije, te druge poslove u skladu sa zakonom. Obavljanje poslova državne uprave iz djelokruga ureda državne uprave u jedinici područne (regionalne) samouprave i drugih poslova državne uprave, utvrđenih posebnim zakonima povjeravaju se gradskim upravnim tijelima. U obavljanju poslova državne uprave, gradska upravna tijela imaju ovlasti i obaveze tijela državne uprave, sukladno zakonu, kojim se uređuje sistem državne uprave.

Odlukom o ustrojstvu i djelokrugu gradskih upravnih tijela¹³ ustrojeno je 15 gradskih ureda, jedan gradski zavod, jedna služba i jedna stručna služba, a

¹² Član 13. Zakona o Gradu Zagrebu (Narodne novine 62/01, 125/08 i 36/09).

¹³ Odluka o ustrojstvu i djelokrugu gradskih upravnih tijela (Službeni glasnik Grada Zagreba 16/09, 22/09 i 9/12).

Odlukom o Stručnoj službi Gradske skupštine Grada Zagreba posebno je ustrojena Stručna služba Gradske skupštine Grada Zagreba. Gradska upravna tijela ustrojavaju se kao uredi, zavodi i službe, što čini Gradsku upravu u užem smislu.

Gradska upravna tijela su:

- Stručna služba gradonačelnika,
- Ured gradonačelnika,
- Gradski kontrolni ured,
- Gradski ured za strategijsko planiranje i razvoj Grada,
- Gradski ured za opću upravu,
- Gradski ured za financije,
- Gradski ured za gospodarstvo, rad i poduzetništvo,
- Gradski ured za obrazovanje, kulturu i šport,
- Gradski ured za energetiku, zaštitu okoliša i održivi razvoj,
- Gradski ured za zdravstvo i branitelje,
- Gradski ured za socijalnu zaštitu i osobe s invaliditetom,
- Gradski ured za poljoprivredu i šumarstvo,
- Gradski ured za prostorno uređenje, izgradnju Grada, graditeljstvo, komunalne poslove i promet,
- Gradski ured za imovinsko-pravne poslove i imovinu Grada,
- Gradski ured za katastar i geodetske poslove,
- Ured za upravljanje u hitnim situacijama,
- Gradski zavod za zaštitu spomenika kulture i prirode, te
- Služba za mjesnu samoupravu.

Gradski uredi mogu imati područne urede Gradske uprave.

Gradskim uredima, zavodom i službama upravljaju pročelnici, a na čelu stručne službe Gradske skupštine je tajnik Gradske skupštine.

Za obavljanje poslova državne uprave pročelnici gradskih upravnih tijela koja, u okviru svog djelokruga obavljaju samo poslove državne uprave, odgovaraju Gradonačelniku Grada Zagreba koji, u odnosu na njih, ima ovlasti predstojnika ureda državne uprave u jedinici područne (regionalne) samouprave, sukladno odredbama Zakona o sistemu državne uprave. Za obavljanje poslova iz samoupravnog djelokruga Grada Zagreba pročelnici odgovaraju Gradonačelniku Grada Zagreba.

Grad Zagreb i Zagrebačka županija međusobno surađuju radi rješavanja pitanja od međusobnog interesa. Ciljevi, uslovi i oblici saradnje, kao i međusobna prava i obveze u rješavanju pitanja od zajedničkog interesa, određuju se sporazumom Grada Zagreba i Zagrebačke županije, sukladno Zakonu o lokalnoj i područnoj (regionalnoj) samoupravi. Radi rješavanja pitanja od zajedničkog interesa, Gradska skupština Grada Zagreba i Skupština Zagrebačke županije osnivaju zajedničko vijeće. Vijeće čine Gradonačelnik Grada Zagreba i Župan Zagrebačke županije, te po dva člana obje jedinice koje biraju Gradska skupština i Skupština Zagrebačke županije iz reda svojih članova. Vijeću predsjedaju naizmjenice, po tri mjeseca, Gradonačelnik Grada Zagreba i Župan Zagrebačke županije. Skupštine, odnosno poglavarstva Grada Zagreba i Zagrebačke županije povjeravaju Vijeću rješavanje određenih pitanja iz svoga djelokruga za koja ocijene da su od zajedničkog interesa za obje strane. Odluka Vijeća obavezna je za Grad Zagreb i Zagrebačku županiju.¹⁴

Na nivou mjesne samouprave ustrojeno je 17 gradskih četvrti, kojima upravljaju Vijeća gradskih četvrti i predsjednici Vijeća gradskih četvrti.¹⁵ Gradske četvrti osnovane su za područja unutar Grada Zagreba koja predstavljaju gradske, gospodarske i društvene cjeline, a koje su povezane zajedničkim interesima građana. Članove vijeća biraju stanovnici gradskih četvrti. Broj članova svakog pojedinog vijeća gradske četvrti utvrđuje se prema broju stanovnika te četvrti, utvrđenom popisom stanovništva. Vijeća gradskih četvrti imaju:

- 5 članova u mjesnom odboru koji ima do 3000 stanovnika;
- 7 članova u mjesnom odboru koji ima od 3001 do 7000 stanovnika;
- 9 članova u mjesnom odboru koji ima od 7001 do 12000 stanovnika;
- 11 članova u mjesnom odboru koji ima više od 12000 stanovnika.

Članove vijeća biraju građani s područja gradske četvrti, na temelju općega biračkog prava na neposrednim izborima, tajnim glasovanjem na vrijeme od četiri godine. Vijeće tajnim glasovanjem bira predsjednika vijeća i jednog potpredsjednika vijeća iz reda svojih članova na vrijeme od četiri godine. Funkcije predsjednika, potpredsjednika i člana vijeća su počasne. Gradske četvrti su oblici mjesne samouprave preko kojih građani sudjeluju i odlučuju o poslovima iz samoupravnog djelokruga i lokalnim poslovima koji neposredno i svakodnevno utiču na njihov život i rad. Samostalnim odlučivanjem o korištenju sredstava za financiranje malih komunalnih akcija, utemeljenim na sagledavanju i analizi

¹⁴ Čl. 150.-152. Statuta Grada Zagreba.

¹⁵ Gradske četvrti su osnovane Statutom Grada Zagreba iz decembra 1999.

konkretnih zahtjeva i potreba građana, vijeća gradskih četvrti izravno su pridonijela gradnji brojnih i raznovrsnih komunalnih i drugih objekata, te uređivanju niza većih ili manjih javnih površina širom grada. Inače, pod malim komunalnim akcijama razumijeva se gradnja, uređivanje i održavanje manjih objekata komunalne infrastrukture i manjih javnih objekata kojima se poboljšava komunalni standard građana na području gradske četvrti, a koji nisu obuhvaćeni drugim programom (manji dijelovi mjesne mreže za priključak na vodovod, kanalizaciju, plin, električnu energiju, distribucijsku TV, zelene površine, parkovi i dječja igrališta, putovi, fontane, vjerski, kulturni, sportski i drugi javni objekti). Nakon mnogih teškoća i nerazumijevanja u početnom razdoblju funkcioniranja gradskih četvrti, kad je gradska tijela, navikla na centralističko upravljanje i obavljanje poslova, trebalo usmjeriti na to da se u svom radu rukovode i stavovima tijela na nižoj lokalnoj razini, danas je moguće ocijeniti da su vijeća gradskih četvrti dala vrlo značajan doprinos ukupnoj kvaliteti življenja građana širom područja Grada Zagreba, kako samostalnim odlučivanjem o pojedinim pitanjima, tako i uticajem na odluke gradskih tijela. Treba podsjetiti da razvitak mjesne samouprave u Gradu Zagrebu, u savremenom smislu toga pojma, započinje osnivanjem mjesnih zajednica sredinom šezdesetih godina prošlog stoljeća. Tokom puna tri desetljeća, a posebice od sredine sedamdesetih do kraja osamdesetih, mjesne zajednice su bile važnom karikom tadašnje iznimno visoke decentralizacije upravljanja Gradom. Mjesne zajednice u Zagrebu (njih tada ukupno 216), baš kao i u cijeloj Hrvatskoj, prestale su postojati početkom 1994., na temelju odredaba Zakona o lokalnoj samoupravi i upravi i Zakona o Gradu Zagrebu. Svu njihovu imovinu, prava i obaveze preuzeo je Grad Zagreb. Punih šest godina nakon toga, u Zagrebu nije bilo nikakva oblika mjesne samouprave. Sadašnji ustroj mjesne samouprave u Gradu Zagrebu, utemeljen je na funkcionalnoj razdiobi gradskog područja na 17 gradskih četvrti, kojom se, između ostalog, uklanjaju nedostaci prijašnjih podjela na relativno velike i ne baš logično oblikovane općine.

Gradskim četvrtima, odnosno Vijećima gradskih četvrti, povjereno je samostalno obavljanje sljedećih poslova: donošenje pravila gradskih četvrti; donošenje finansijskih planova i završnih računa gradskih četvrti; odlučivanje o raspolaganju imovinom gradskih četvrti; donošenje planova malih komunalnih akcija i utvrđivanje prioteta u njihovoj realizaciji; izbor predsjednika i potpredsjednika vijeća; sazivanje mjesnih zborova građana; organiziranje i provođenja civilne zaštite u gradskim četvrtima; usklađivanje rada mjesnih odbora; donošenja programa rada i izvješća o radu vijeća; donošenje poslovnika o radu vijeća; saradnja s drugim gradskim četvrtima na području Grada Zagreba, osobito sa susjednim; suradnja s udruženjima u gradskim četvrtima u pitanjima od interesa

za građane gradskih četvrti; obavljanje i drugih poslova utvrđenih propisima. Vijeće gradske četvrti takođe: predlaže koncept razvoja svoga područja u okviru razvojnog plana Grada Zagreba; rješenja od interesa za svoje područje u postupcima izrade i donošenja prostornih i drugih planskih dokumenata i njihova ostvarivanja; prati stanje u komunalnoj infrastrukturi na svom području i predlaže programe razvoja komunalne infrastrukture; brine o uređivanju naselja, kvaliteti stanovanja, komunalnim objektima, infrastrukturi, te obavljanju komunalnih i drugih uslužnih djelatnosti od značenja za gradsku četvrt; brine o zadovoljavanju potreba stanovnika na području predškolskog odgoja i obrazovanja, javnog zdravstva, socijalne skrbi, kulture, tehničke kulture i sporta od značenja za gradsku četvrt; predlaže i prati mjere i akcije za zaštitu i unapređivanje okoliša te za poboljšanje uslova života; predlaže mjere nakon razmatranja stanja sigurnosti i zaštite osoba, imovine i dobara na svome području; predlaže mjere za efikasniji rad komunalnih službi; predlaže osnivanje ustanova u djelatnostima brige o djeci predškolske dobi, obrazovanja, javnog zdravstva, socijalne skrbi, kulture, tehničke kulture i sporta, prati rad ustanova u tim djelatnostima osnovanih radi zadovoljavanja potreba stanovnika na svome području, te predlaže mjere za unapređivanje njihova rada; predlaže imenovanje ulica, javnih prometnih površina, parkova, sportskih terena, škola, vrtića, ustanova u kulturi i svih drugih objekata na svojem području; može predložiti područja mjesnih odbora na svojem području; predlaže promjenu područja gradske četvrti, odnosno mjesnih odbora na svojem području, te predlaže kandidate za suce porotnike.¹⁶ Gradska skupština može, vijeću gradske četvrti, povjeriti i druge poslove iz samoupravnog djelokruga Grada Zagreba.

Jedanaest od ukupno 17 gradskih četvrti, cijelim je svojim područjima smješteno unutar granica naselja Zagreb. Četiri gradske četvrti obuhvaćaju, osim rubnih dijelova grada Zagreba, još i pojedina manja okolna naselja ili dijelove takvih naselja. To se odnosi na Novi Zagreb – istok, Novi Zagreb – zapad, Peščenicu – Žitnjak i Gornju Dubravu. Dvije prostorno najveće gradske četvrti – Sesvete i Brezovica, koje zajedno obuhvaćaju više od 45% ukupne površine Grada Zagreba – protežu se gotovo isključivo područjima desetaka prigradskih naselja, obuhvaćajući tek neznatne dijelove područja grada Zagreba kao naselja.

Po broju stanovnika najveće gradske četvrti su Trešnjevka i Novi Zagreb, sa više od 130.000 stanovnika, te Dubrava sa preko 110.000 stanovnika.

¹⁶ Čl. 82.-83. Statuta Grada Zagreba.

Tabelarni pregled gradskih četvrti (kvartova) u Gradu Zagrebu

redni broj	naziv gradske četvrti	površina (km ²)	broj stanovnika	
			popis 2001.	popis 2009.
1.	Donji Grad	3,016	45.178	47.442
2.	Gornji Grad Medveščak	10,125	36.475	37.455
3.	Trnje	7,365	45.199	48.980
4.	Maksimir	14,349	49.449	55.050
5.	Peščenica – Žitnjak	35,295	58.349	65.693
6.	Novi Zagreb – Istok	16,544	65.424	67.235
7.	Novi Zagreb – Zapad	62,594	47.163	62.568
8.	Trešnjevka – Sjever	5,828	55.352	62.371
9.	Trešnjevka – Jug	9,836	67.050	74.153
10.	Črnomerec	24,327	38.679	43.983
11.	Gornja Dubrava	40,277	61.112	70.519
12.	Donja Dubrava	10,823	35.920	41.908
13.	Stenjevec	12,180	40.949	54.510
14.	Podsused – Vrapče	36,049	42.341	48.649
15.	Podsljeme	60,116	17.534	20.508
16.	Sesvete	165,238	58.416	75.076
17.	Brezovica	127,390	10.837	12.506
Grad Zagreb		641,355	779.145	888.606

Sredstva za rad gradskih četvrti osiguravaju se u gradskom proračunu. Ta se sredstva iskazuju posebno za svaku pojedinu gradsku četvrt, i to po namjenama kao sredstva za rad vijeća, te sredstva za obavljanje poslova koji su iz samoupravnog djelokruga Grada Zagreba povjereni vijeću. Odlukom o financiranju mjesne samouprave u Gradu Zagrebu¹⁷ određeno je da se sredstva za financiranje mjesne samouprave osiguravaju godišnje u određenom postotku ukupno ostvarenih proračunskih prihoda Grada Zagreba u prethodnoj godini, umanjениh za prihod od zaduživanja. Ovom odlukom utvrđeni su i kriteriji raspodjele tih sredstava po gradskim četvrtima i namjenama. Tako sredstva za rad vijeća gradskih četvrti, odnosno naknade članovima vijeća, mogu iznositi najviše 15% ukupnih sredstava namijenjenih financiranju mjesne samouprave. Glavnina sredstava, namijenjena malim komunalnim akcijama, raspoređuje se po gradskim četvrtima prema sljedećim kriterijima: 60% prema broju stanovnika gradske četvrti; 10% prema površini gradske četvrti, te 30% prema veličini potreba za komunalnim

¹⁷ Odluka o financiranju mjesne samouprave u Gradu Zagrebu (Službeni glasnik Grada Zagreba 2/01, 16/02, 18/02, 19/03, 18/04, 16/08 i 17/09).

opremanjem i uređivanjem gradske četvrti. Vijeća gradskih četvrti dužna su Gradskom poglavarstvu podnositi polugodišnja izvješća o načinu korištenja sredstava. U ostvarivanju svoje uloge gradske četvrti su dužne uvažavati interese Grada Zagreba u cjelini.

2. Grad Beograd

Beograd, glavni grad Srbije, je raskrsnica puteva Istočne i Zapadne Evrope, koji moravsko-varždarskom i nišavsko-maričkom dolinom vode na obale Egejskog mora, u Malu Aziju i na Bliski istok. Beograd leži na ušću rijeke Save u Dunav, na plovnom putu koji povezuje zapadnoevropske i srednjoevropske zemlje sa zemljama jugoistočne i istočne Evrope. Zbog takvog položaja, sa pravom je nazivan "kapijom" Balkana i "vratima" srednje Evrope. Izgradnjom vještačkog jezera Đerdap, Beograd je postao riječno-morsko pristanište. U njegovu luku dolaze brodovi iz Crnog mora, a puštanjem u saobraćaj kanala Rajna – Majna – Dunav, našao se u središtu najznačajnijeg plovnog puta u Evropi: Sjeverno more – Atlantik – Crno more.

Područjem Beograda, Dunav protiče u dužini od 60 km, a Sava u dužini od 30 km uzvodno od Obrenovca do ušća. Beograd opasuju vode rijeka sa tri strane, a dužina riječnih obala Beograda je 200 km, na kojoj se nalazi 16 riječnih ostrva. Na lijevoj obali Save, ispod zaravni Bežanijska kosa je Novi Beograd, a na desnoj obali Dunava je Zemun. Okolinu Beograda čine dvije različite prirodne cjeline odnosno Panonska nizija pod pšenicom i kukuruzom, sjeverno, i Šumadija, pod voćnjacima i vinogradima, južno od Save i Dunava.¹⁸

Prva naselja na području današnjeg Beograda datiraju iz prapovijesne Vinče, oko 4.800 godina p.n.e. Sam grad osnovali su Kelti, u 3. stoljeću prije p.n.e. Kasnije je postao rimsko naselje Singidunum. Glavni grad Srbije je tokom 20. stoljeća bio prijestolnica nekoliko različitih južnoslavenskih država.¹⁹ Danas je Beograd po broju stanovnika četvrti grad u jugoistočnoj Europi, nakon Istanbula, Atine i Bukurešta.²⁰

Područje grada Beograda zauzima površinu od 322.268 ha, dok se uže gradsko područje prostire na površini od 35.996 ha.²¹

¹⁸ Zvanična internet prezentacija Grada Beograda, 2013., dostupno na <http://www.beograd.rs>

¹⁹ Pavić, M. (2000) Kratka istorija Beograda, Dereta, Beograd.

²⁰ Levinsohn, F. (1995) Belgrade. Chicago: Ivan R. Dee.

²¹ Može se reći da površinu Beograda čine i ostrva u površini od 541 ha, te dijelovi Save i Dunava površine 2.225 ha.

Prema popisu stanovništva iz 2011. godine, u deset gradskih općina Beograda živi oko 1.250.000 stanovnika, a u svih 17 općina koje čine teritorij Grada Beograda živi oko 1.700.000 stanovnika. Gledano prema stanovništvu, najveća općina je Novi Beograd, koja broji više od 200.000 stanovnika.

Prema nacionalnom sastavu apsolutnu, većinu stanovništva čine Srbi - 1.417.187 (85,4 %), a ostale najznačajnije nacionalne skupine su Jugoslaveni - 22.161 (1,3 %), Crnogorci - 21.190 (1,3 %), Muslimani (Bošnjaci) - 20.366 (1,2 %), Romi - 19.191 (1,2 %), Hrvati - 10.381 (0,6 %), te Makedonci - 8.372 (0,4%). Neslužbene procjene govore i o brojci između 10 i 20 hiljada Kineza, koji su se doselili u posljednjih desetak godina.²²

Grad Beograd je posebna teritorijalna jedinica u kojoj građani ostvaruju lokalnu samoupravu. Grad Beograd obavlja poslove opštine utvrđene Ustavom, poslove koje mu Republika zakonom povjeri iz okvira svojih prava i dužnosti, kao i druge poslove utvrđene Zakonom²³ i Statutom grada.²⁴ Grad Beograd u okviru svojih nadležnosti obavlja sljedeće poslove:

1. donosi, u okviru svoje nadležnosti, programe razvoja i akte za njihovo ostvarivanje;
2. donosi budžet i završni račun;
3. donosi regionalni prostorni plan i urbanističke planove, uz prethodno pribavljeno mišljenje gradske opštine kada se plan donosi za područje gradske opštine;
4. uređuje i obezbjeđuje obavljanje i razvoj komunalnih delatnosti, kao i organizacione, materijalne i druge uslove za njihovo obavljanje;
5. stara se o održavanju stambenih zgrada i bezbjednosti njihovog korišćenja i utvrđuje visinu naknade za održavanje stambenih zgrada;
6. vodi evidenciju o načinu organizovanja poslova održavanja stambenih zgrada;
7. donosi programe uređenja građevinskog zemljišta, uređuje i obezbjeđuje vršenje poslova uređenja i korišćenja građevinskog zemljišta i utvrđuje visinu naknade za uređivanje i korišćenje građevinskog zemljišta;

²² Tešanović, J. (2000) Dnevnik političkog idiota: Normalan život u Beogradu, Cleis Press, Beograd.

²³ Zakon o glavnom gradu („Službeni glasnik Republike Srbije”, broj 129/07).

²⁴ Statut Grada Beograda (“Službeni list grada Beograda”, br. 14/04, 30/04, 19/05, 39/08 i 14/10).

8. daje u zakup građevinsko zemljište u skladu sa zakonom, osim onog koje u skladu sa statutom daje gradska opština;
9. izdaje odobrenje za izgradnju objekata preko 800 m² bruto površine i objekata infrastrukture;
10. osniva javno preduzeće radi obezbjeđenja uslova za uređivanje, korišćenje i unapređivanje i zaštitu građevinskog zemljišta;
11. uređuje i obezbjeđuje korišćenje poslovnog prostora kojim upravlja, utvrđuje visinu naknade za korišćenje poslovnog prostora i vrši nadzor nad korišćenjem poslovnog prostora;
12. stara se o zaštiti životne sredine, donosi programe korišćenja i zaštite prirodnih vrijednosti i programe zaštite životne sredine, odnosno lokalne akcione i sanacione planove, u skladu sa strateškim dokumentima i svojim interesima i specifičnostima, i utvrđuje posebnu naknadu za zaštitu i unapređenje životne sredine;
13. uređuje i obezbjeđuje obavljanje poslova koji se odnose na izgradnju, rehabilitaciju i rekonstrukciju, održavanje, zaštitu, korišćenje, razvoj i upravljanje lokalnim i nekategorisanim putevima, kao i ulicama u naselju;
14. uređuje i obezbjeđuje posebne uslove i organizaciju auto-taksi prevoza putnika;
15. uređuje i obezbjeđuje organizaciju prevoza u linijskoj plovidbi koji se vrši na teritoriji Grada, kao i određuje dijelove obale i vodenog prostora na kojima se mogu graditi hidrograđevinski objekti i postavljati plovni objekti;
16. osniva robne rezerve i utvrđuje njihov obim i strukturu, uz saglasnost nadležnog ministarstva, radi zadovoljavanja potreba lokalnog stanovništva;
17. osniva ustanove i organizacije u oblasti osnovnog obrazovanja, kulture, primarne zdravstvene zaštite, fizičke kulture, sporta, dječije i socijalne zaštite i turizma, prati i obezbjeđuje njihovo funkcionisanje;
18. organizuje vršenje poslova u vezi sa zaštitom kulturnih dobara od značaja za Grad, podstiče razvoj kulturno-umjetničkog amaterizma i stvara uslove za rad muzeja i biblioteka i drugih ustanova kulture čiji je osnivač;
19. organizuje zaštitu od elementarnih i drugih većih nepogoda i zaštitu od požara i stvara uslove za njihovo otklanjanje, odnosno ublažavanje njihovih posljedica;

20. donosi osnove zaštite, korišćenja i uređenja poljoprivrednog zemljišta i stara se o njihovom sprovođenju, određuje erozivna područja, stara se o korišćenju pašnjaka i odlučuje o privođenju pašnjaka drugoj kulturi, podstiče i pomaže razvoj zadrugarstva;
21. uređuje i utvrđuje način korišćenja i upravljanja izvorima, javnim bunarima i česmama, utvrđuje vodoprivredne uslove, izdaje vodoprivredne saglasnosti i vodoprivredne dozvole za objekte lokalnog značaja;
22. podstiče i stara se o razvoju turizma na teritoriji Grada i utvrđuje visinu boravišne takse;
23. stara se o razvoju i unapređenju ugostiteljstva, zanatstva i trgovine, uređuje radno vrijeme, mjesta na kojima se mogu obavljati određene djelatnosti i druge uslove za njihov rad;
24. uređuje i organizuje vršenje poslova u vezi sa držanjem i zaštitom domaćih i egzotičnih životinja;
25. organizuje vršenje poslova pravne zaštite svojih prava i interesa;
26. obrazuje organe, organizacije i službe za potrebe Grada i uređuje njihovu organizaciju i rad;
27. organizuje, po potrebi, službu pravne pomoći građanima;
28. obezbjeđuje javno informisanje od značaja za Grad;
29. uređuje i obezbjeđuje upotrebu imena, grba i drugog obilježja Grada;
30. obavlja i druge poslove od neposrednog interesa za građane, u skladu sa Ustavom, zakonom i Statutom grada.

Poslovi Grada Beograda finansiraju se iz poreza, taksa, naknada i ostalih javnih prihoda, u skladu sa zakonom. Gradu pripadaju sredstva koja mu Republika obezbjeđuje zakonom za vršenje poslova iz okvira prava i dužnosti Republike. Za zadovoljavanje potreba građana u Gradu ili njegovom dijelu, sredstva se mogu prikupljati i samodoprinom, u skladu sa zakonom. Grad samostalno raspolaže prihodima i primanjima koja mu pripadaju. O upotrebi budžetskih sredstava Grada odlučuje Skupština grada i Gradonačelnik.

Organi Grada Beograda su:

- Skupština grada,
- Gradonačelnik i
- Gradsko veće.

Skupština grada Beograda je predstavnički organ koji vrši osnovne funkcije lokalne vlasti utvrđene zakonom i Statutom grada. Skupština ima 110

odbornika koji se biraju na lokalnim izborima, na četiri godine. Skupština grada sastaje se po potrebi, a najmanje jednom u tri mjeseca.

Skupština grada Beograda u vršenju svoje nadležnosti²⁵ obavlja sljedeće poslove: donosi Statut grada i odlučuje o njegovim promjenama; donosi odluke i druge opšte akte i daje autentična tumačenja tih odluka i opštih akata; donosi program razvoja Grada i pojedinih djelatnosti, regionalni prostorni plan i urbanističke planove; donosi budžet Grada i završni račun; osniva javna preduzeća, javne službe i učestvuje u osnivanju preduzeća od interesa za Grad; odlučuje o izgradnji, održavanju i korišćenju ulica, trgova i drugih javnih objekata od značaja za Grad; odlučuje o zaduženju Grada i o raspisivanju gradskog zajma, kao i o plasiranju sredstava Grada; raspisuje gradski referendum, odlučuje o prijedlozima sadržanim u građanskoj inicijativi i utvrđuje prijedlog odluke o samodoprinosu; donosi osnove zaštite, korišćenja i uređenja poljoprivrednog zemljišta i stara se o njihovom sprovođenju; donosi godišnji program o pribavljanju nepokretnosti za potrebe organa Grada i Gradske uprave, uz saglasnost Vlade Republike Srbije; osniva Gradsku upravu, službe i druge organizacije od interesa za Grad; bira i razrješava predsednika i zamenika predsednika Skupštine grada, predsednika i članove radnih tijela Skupštine grada; postavlja i razrješava sekretara i zamjenika sekretara Skupštine grada; na prijedlog Gradonačelnika bira i razrješava Gradsko veće; imenuje i razrješava upravni i nadzorni odbor; postavlja i razrješava direktore organizacija čiji je osnivač i daje saglasnost na njihove opšte akte, u skladu sa zakonom; odlučuje o dodjeljivanju zvanja počasnog građanina Beograda, plakete Grada Beograda i drugih javnih priznanja; postavlja i razrješava načelnika i zamenika načelnika Gradske uprave, na prijedlog Gradonačelnika; daje mišljenje o zakonima kojima se uređuju pitanja od interesa za lokalnu samoupravu; pokreće postupak za zaštitu prava lokalne samouprave pred Ustavnim sudom; daje saglasnost na upotrebu imena, grba i drugog obilježja Grada; odlučuje o pristupanju u članstvo organizacija gradova u zemlji i inostranstvu; donosi poslovnik o svom radu; obavlja i druge poslove u skladu sa zakonom i Statutom grada.

Gradonačelnik predstavlja i zastupa Grad i vrši izvršnu funkciju u Gradu Beogradu. Gradonačelnik se bira istovremeno kad i odbornici za Skupštinu grada neposrednim tajnim glasanjem, na vrijeme od četiri godine, u skladu sa zakonom. Gradonačelnik ne može biti odbornik Skupštine grada. Gradonačelnik ima zamenika koji ga zamjenjuje u slučaju duže odsutnosti ili drugih razloga sprječenosti da obavlja svoju dužnost. Gradonačelnik imenuje i razrješava zamenika gradona-

²⁵ Član 31. Statuta Grada Beograda.

čelnika uz saglasnost Skupštine grada. Gradonačelnik i zamenik gradonačelnika su na stalnom radu u Gradu Beogradu. Gradonačelnik je istovremeno i predsednik Gradskog veća sa pravom glasa.

Gradonačelnik Grada Beograda, u okviru svoje nadležnosti, vrši sljedeće poslove: neposredno izvršava i stara se o izvršavanju odluka i drugih akata Skupštine grada; predlaže odluke i druge akte koje donosi Skupština grada, kao i način rješavanja pitanja o kojima odlučuje Skupština grada; stara se o izvršavanju povjerenih poslova iz okvira prava i dužnosti Republike; usmjerava i usklađuje rad Gradske uprave; predlaže postavljenje i razrješenje načelnika i zamenika načelnika Gradske uprave; odlučuje o davanju na korišćenje, odnosno u zakup, kao i o otkazu ugovora o davanju na korišćenje, odnosno u zakup i stavljanju hipoteke na nepokretnosti koje koriste organi Grada i Gradska uprava, uz saglasnost Republičke direkcije za imovinu Republike Srbije; naredbodavac je za izvršenje budžeta; donosi pojedinačne akte za koje je ovlašćen zakonom, Statutom ili odlukom Skupštine grada; obrazuje stručna radna tijela za pojedine poslove iz svog djelokruga; vrši i druge poslove utvrđene Statutom i drugim aktima Grada.²⁶

Gradsko veće je organ Grada Beograda koji usklađuje ostvarivanje funkcija Gradonačelnika i Skupštine grada i vrši kontrolno-nadzornu funkciju nad radom Gradske uprave.

Gradsko veće čine gradonačelnik, zamenik gradonačelnika, kao i 13 članova koje bira Skupština grada, na period od četiri godine, tajnim glasanjem, većinom od ukupnog broja odbornika. Kandidate za članove Gradskog veća predlaže kandidat za gradonačelnika. Kada odlučuje o izboru gradonačelnika, Skupština grada istovremeno odlučuje o izboru zamenika gradonačelnika i članova Gradskog veća. Gradonačelnik je predsednik Gradskog veća, dok je zamenik gradonačelnika član Gradskog veća po funkciji. Članovi Gradskog veća koje bira Skupština grada, ne mogu istovremeno biti i odbornici, a mogu biti zaduženi za jedno ili više određenih područja iz nadležnosti grada. Odborniku koji bude izabran za člana Gradskog veća prestaje odbornički mandat. Članovi Gradskog veća mogu biti na stalnom radu u gradu. Sjednice Gradskog veća saziva i njima predsjedava Gradonačelnik.

Gradsko veće, u okviru svoje nadležnosti: utvrđuje prijedlog odluke o budžetu Grada; vrši nadzor nad radom Gradske uprave, poništava ili ukida akte Gradske uprave koji nisu u saglasnosti sa zakonom, Statutom grada i drugim opštim aktom ili odlukom koju donosi Skupština grada; donosi pojedinačne akte

²⁶ Čl. 46.-48. Statuta Grada Beograda.

za koje je ovlašćeno zakonom, Statutom ili odlukom Skupštine grada; rješava u upravnom postupku u drugom stepenu o pravima i obavezama građana, preduzeća i ustanova i drugih organizacija iz izvornog delokruga Grada; pomaže Gradonačelniku u vršenju poslova iz njegove nadležnosti.²⁷

Gradska uprava obavlja upravne poslove u okviru prava i dužnosti Grada Beograda i određene stručne poslove za potrebe Skupštine grada, gradonačelnika i Gradskog veća. Načelnik Gradske uprave, koga postavlja Skupština grada na prijedlog Gradonačelnika, rukovodi radom Gradske uprave. Načelnik Gradske uprave može imati zamenika koji se postavlja i razrješava na isti način kao načelnik. U okviru Gradske uprave, za vršenje srodnih poslova, obrazuju se unutrašnje organizacione jedinice (sekretarijati, posebne organizacije i stručne službe). Rukovodioce unutrašnjih organizacionih jedinica (sekretare i direktore) postavlja načelnik Gradske uprave. Izvan organizacionih jedinica u Gradskoj upravi postavljaju se pomoćnici gradonačelnika. Organizacija i rad Gradske uprave uređuje se Odlukom o Gradskoj upravi koju donosi Skupština grada na prijedlog Gradskog veća. Akt o unutrašnjoj organizaciji i sistematizaciji Gradske uprave donosi načelnik Gradske uprave uz saglasnost Gradskog veća.

Gradska uprava u vršenju svoje nadležnosti: priprema nacрте propisa i drugih akata koje donose Skupština grada i Gradonačelnik; izvršava odluke i druge akte Skupštine grada i Gradonačelnika; rješava u upravnom postupku u prvom stepenu o pravima i dužnostima građana, preduzeća, ustanova i drugih organizacija iz izvornog delokruga Grada, ako Statutom grada to nije povjereno gradskim opštinama; obavlja poslove upravnog nadzora nad izvršavanjem propisa i drugih opštih akata Skupštine grada; izvršava zakone i druge propise čije je izvršavanje povjereno Gradu; obavlja stručne i druge poslove koje utvrde organi Grada.²⁸

U okviru Gradske uprave obrazovano je 16 sekretarijata, i to: Sekretarijat za finansije; Sekretarijat za urbanizam i građevinske poslove; Sekretarijat za poslove legalizacije objekata; Sekretarijat za komunalne i stambene poslove; Sekretarijat za imovinsko-pravne poslove, građevinsku i urbanističku inspekciju; Sekretarijat za saobraćaj; Sekretarijat za zaštitu životne sredine; Sekretarijat za privredu; Sekretarijat za poljoprivredu; Sekretarijat za kulturu; Sekretarijat za obrazovanje i dečju zaštitu; Sekretarijat za sport i omladinu; Sekretarijat za zdravstvo; Sekretarijat za socijalnu zaštitu; Sekretarijat za inspeksijske poslove, i Sekretarijat za upravu.

²⁷ Čl. 54-55. Statuta Grada Beograda.

²⁸ Član 59. Statuta Grada Beograda.

Posebne organizacije su: Agencija za budžetsku inspekciju, Agencija za investicije i stanovanje, Agencija za javne nabavke, Agencija za poslovni prostor, Agencija za evropske integracije i saradnju sa udruženjima, Zavod za informatiku i statistiku, Kancelarija za mlade, te Komunalna policija. Stručne službe su: Služba za skupštinske poslove i propise; Služba za informisanje; Služba za opšte poslove; Služba za komunikacije i koordinaciju odnosa sa građanima; Služba za opšte poslove; Služba načelnika Gradske uprave; Služba za internu reviziju; Kabinet predsednika Skupštine grada, te Kabinet gradonačelnika.

Teritorija Grada Beograda utvrđuje se zakonom. Granice između gradskih opština utvrđuju se odlukom Skupštine grada, po prethodno pribavljenom mišljenju skupština gradskih opština. Područje grada Beograda administrativno je podijeljeno na 17 opština. Gradske opštine su uslovno (u odnosu na geografski položaj i nadležnosti) podijeljene na 10 gradskih i 7 prigradskih opština. Gradska opština je dio teritorije Grada Beograda u kojoj se vrše određeni poslovi lokalne samouprave, utvrđeni Statutom grada. Građani učestvuju u vršenju poslova gradske opštine preko izabраних odbornika u skupštinu gradske opštine, putem građanske inicijative, zbora građana i referendumа, u skladu sa Ustavom, zakonom, Statutom grada i aktima gradske opštine.

Organi gradske opštine su:

- Skupština gradske opštine,
- Predsednik gradske opštine,
- Veće gradske opštine i
- Uprava gradske opštine.

Skupština gradske opštine ima od 19 do 75 odbornika. Predsednik gradske opštine predsjedava Skupštinom gradske opštine i predsednik je Veća gradske opštine. Predsednika gradske opštine bira Skupština gradske opštine iz reda odbornika.

Veće gradske opštine čine predsednik opštine, zamenik predsednika opštine i najviše 11 članova. Članove bira Skupština gradske opštine, na prijedlog predsednika gradske opštine.

Gradska opština, u okviru svoje nadležnosti, obavlja sljedeće poslove: donosi odluku o organizaciji i radu organa gradske opštine, budžet i završni račun; može da obrazuje mesnu zajednicu, po pribavljenom mišljenju građana, u skladu sa odlukom skupštine gradske opštine o načinu obrazovanja, poslovima i načinu finansiranja poslova mesne zajednice; daje mišljenje na urbanističke planove koji se donose za njeno područje i na regionalni prostorni plan Grada; daje građevinsko zemljište u zakup, u skladu sa zakonom i odlukom Grada, radi

izgradnje objekta bruto površine do 800 m² donosi rešenje u prvom stepenu za izgradnju i rekonstrukciju objekta do 800 m² bruto površine i pretvaranju zajedničkih prostorija u stambeni, odnosno poslovni prostor i odlučuje o postavljanju privremenih objekata na javnim površinama (kiosci i manji montažni objekti) u skladu sa odlukom i planom koji donosi Grad; sprovodi postupak iseljenja bespravno useljenih lica u stanove i zajedničke prostorije u stambenim zgradama; stara se o izgradnji, održavanju, upravljanju i korišćenju seoskih, poljskih i drugih nekategorisanih puteva; uređuje i obezbeđuje korišćenje poslovnog prostora kojim upravlja, utvrđuje visinu naknade za korišćenje poslovnog prostora i vrši nadzor nad njegovim korišćenjem; stara se o razvoju ugostiteljstva, zanatstva, turizma i trgovine na svom području; planira i preduzima mjere u slučaju elementarnih i drugih nepogoda u gradskoj opštini i stvara uslove za njihovo otklanjanje u cilju zaštite građana i materijalnih dobara; organizuje vršenje poslova pravne zaštite svojih prava i interesa; štiti i unapređuje životnu sredinu i stara se i obezbeđuje uslove za očuvanje, korišćenje i unapređenje područja sa ljekovitim prirodnim svojstvima; stara se i predlaže mjere za uređenje i održavanje spoljnog izgleda stambenih i poslovnih objekata, zelenih površina, dječijih igrališta, objekata javne rasvjete i saobraćajnih znakova; stara se o javnom obavještanju građana o pitanjima od značaja za život i rad građana u gradskoj opštini; obezbeđuje pružanje pravne pomoći građanima za ostvarivanje njihovih prava, u skladu sa zakonom; uređuje organizaciju, postupanje i rad mirovnih veća; obrazuje organe, organizacije i službe za potrebe gradske opštine, uređuje njihovu organizaciju i rad i osniva preduzeća; izvršava propise i opšte akte Grada i gradske opštine.²⁹

Grad Beograd obuhvata u potpunosti šest gradskih opština: Vračar, Savski venac, Stari grad, Zvezdaru, Rakovicu i Novi Beograd, a djelimično se prostire na teritoriji Voždovca, Čukarice, Palilule i Zemuna. Iz naseljenog mjesta Beograd, izuzeta su prigradska naselja koja pripadaju ovom regionu i široj teritoriji grada: Lazarevac, Mladenovac, Obrenovac, Sopot, Barajevo, Grocka i Surčin.³⁰

Prema tome, gradske opštine su: Čukarica, Voždovac, Vračar, Novi Beograd, Palilula, Rakovica, Savski venac, Stari grad, Zemun i Zvezdara, a prigradske opštine su: Barajevo, Grocka, Lazarevac, Obrenovac, Mladenovac, Sopot i Surčin. Prostorno najveća beogradska opština je Palilula (44.661 ha), a najmanja Vračar (292 ha). Najveća opština po broju stanovnika je Novi Beograd sa 212.104 stanovnika, a najmanja je Sopot sa 20.199 stanovnika.

²⁹ Član 12. st.1. Statuta Grada Beograda.

³⁰ Opština Surčin je najmlađa beogradska opština, formirana 2004. od dijela opštine Zemun. Obuhvata površinu od 28.485 hektara i čine je sedam sela sa oko 42.000 stanovnika.

Tabelarni pregled beogradskih opština

Opština	šire područje Grada (ha)	uže gradsko područje (ha)	broj stanovnika	
			popis 2002.	popis 2011.
Čukarica	15.650	5.560	160.000	179.031
Voždovac	14.864	3.242	167.000	157.152
Vračar	292	292	69.680	55.463
Novi Beograd	4.074	4.074	236.000	212.104
Palilula	44.661	4.536	180.000	170.593
Rakovica	3.036	3.036	97.752	108.413
Savski venac	1.400	1.400	47.682	38.660
Stari grad	698	698	70.000	48.061
Zemun	15.356	9.992	152.950	166.292
Zvezdara	3.165	3.165	150.000	148.014
Uže područje Grada	35.996	35.996	1.273.651	1.154.589
Barajevo	21.312	-	25.000	27.036
Grocka	28.923	-	75.466	83.398
Lazarevac	38.351	-	62.000	58.224
Obrenovac	40.995	-	56.389	71.419
Mladenovac	33.900	-	75.949	53.050
Sopot	27.075	-	20.527	20.199
Surčin	28.485	-	40.000	42.012
Šira teritorija Beograda	322.268	35.996	1.576.124	1.639.121

Prigradske opštine, pored navedenih poslova:³¹ donose urbanističke planove za svoje područje, osim generalnog i planova za primarne objekte jedinstvenog gradskog infrastrukturnog sistema, izdaju akta o uslovima za uređenje prostora na osnovu planova koje donose; donose rješenje u prvom stepenu za izgradnju i rekonstrukciju objekata za koje izdaju akte o uslovima za uređenje prostora na osnovu planova koje donose; daju građevinsko zemljište u zakup radi izgradnje objekata predviđenih urbanističkim planovima koje one donose i donose plan za postavljanje privremenih objekata na javnim površinama (kiosci i manji montažni objekti); obezbjeđuju uslove za obavljanje i razvoj komunalnih djelatnosti (proizvodnja i isporuka vode, gasa, toplotne i termoelektrične energije, održavanje groblja i obavljanje pogrebnih usluga, obavljanje dimnjačarskih

³¹ Član 12. st. 2. Statuta Grada Beograda.

usluga, usluga pijaca, kao i za održavanje javnih zelenih površina i dr.) i za njihovo obavljanje, po pravilu, osnivaju javna preduzeća; staraju se o izgradnji, održavanju i korišćenju lokalnih puteva, ulica i drugih javnih objekata od značaja za gradsku opštinu.

3. Gradska općina Ljubljana

Ljubljana je glavni i najveći grad Slovenije, i jedna od 11 slovenskih gradskih općina. Leži na rijeci Ljubljanici, malo prije njenog utoka u Savu. Ljubljansko polje i Barje stalna su raskrsnica puteva između Alpa, Krasa i Panonije ka Jadranu i dolinom Save u unutrašnjost Balkana, a zapadno prema Italiji. U pisanim izvorima, Ljubljana se prvi put spominje 1144. kao Laibach i 1146. kao Luwigana. Ono što je poznato, to je da grad leži na mjestu starog rimskog naselja Emona, osnovanog 15. godine, I. vijeka naše ere. Prava grada dobila je 1220. godine, a 1335., zajedno s cijelom Kranjskom, dolazi u posjed Habsburgovaca. Sjedište biskupije postala je 1461. godine, nakon čega se u kasnom srednjem vijeku razvija u kulturno središte Slovenaca. Habsburška vladavina bila je prekinuta samo četiri godine, odnosno u razdoblju od 1809. do 1813., kada je Ljubljana bila glavni grad francuskih Ilirskih provincija. Poslije raspada Austro-Ugarske 1918., Ljubljana je, zajedno s većim dijelom slovenskih zemalja, ušla u sastav Kraljevine SHS. Novom administrativnom podjelom 1929. postala je glavni grad Dravske banovine, a nakon II. svjetskog rata glavni grad jugoslavenske Socijalističke Republike Slovenije. Ulogu glavnog grada je zadržala i nakon osamostaljenja Slovenije 1991. godine.³² Ljubljana u sebi nosi sklad cjeline u kojoj se smjenjuju staro i novo, poštujući uzajamne vrijednosti. Ljubljanu su više puta pogađali zemljotresi. Poslije potresa 1511. obnovljena je u renesansnom stilu, a nakon katastrofalnog potresa 1895., u neoklasicističkom i secesijskom stilu. Nakon ovog zemljotresa, Ljubljana je podizana striktno po urbanističkom planu, tako da je gradsko jezgro stalno obogaćivano, ali ne i sužavano, čime je po broju stanovnika postala znatno veća. Grad Ljubljana ima nešto više od 280.000 stanovnika, dok šire urbano područje broji preko 500.000.³³ Ljubljana se prostire na površini od 275 km².

Gradska općina Ljubljana (Mestna občina Ljubljana) je pravna osoba, koju predstavlja i zastupa Župan. Gradska općina Ljubljana se može sa drugim

³² Službena internet stranica Gradske općine Ljubljana, 2013., dostupno na <http://www.ljubljana.si>

³³ Podaci prema registru prebivalaca iz 2012. godine.

općinama povezivati u pokrajine radi uređenja i upravljanja lokalnim poslovima šireg značaja.³⁴

Gradska općina Ljubljana u okviru svojih izvornih nadležnosti samostalno obavlja sljedeće lokalne poslove javnog značaja utvrđene statutom,³⁵ u skladu sa zakonom i drugim propisima:

1. normativno uređuje lokalne poslove javnog značaja, odnosno donosi statut Grada, utvrđuje proračun i završni račun proračuna, utvrđuje plan prostornog razvoja i donosi prostorne akte;
2. upravlja imovinom Grada, odnosno uređuje način i uslove upravljanja gradskom imovinom, stiče i raspolaže svim vrstama imovine, sastavlja imovinsku bilancu sa kojom iskazuje vrijednost svoje imovine;
3. utvrđuje privredni razvoj odnosno, omogućava uslove za privredni razvoj, uređuje poslove u oblasti ugostiteljstva, turizma i trgovine, poljo-privrede, pospješuje razvoj male privrede;
4. utvrđuje uslove za gradnju stanova i brine se za povećanje zakupnog socijalnog fonda za stanovanje, tako što priprema i uređuje program za stanovanje Gradske općine Ljubljana, raspravlja i odlučuje o pitanjima u vezi stanovanja u Gradu, uključuje se u tržište stanovanja, utvrđuje gradnju, odnosno pridobivanje neprofitnih i socijalnih stanova za davanje u najam;
5. uređuje, upravlja i brine o lokalnim javnim službama odnosno, određuje obavezne i odabrane lokalne javne službe, kao i oblik i način upravljanja lokalnih javnih službi, priprema sredstva za djelovanje lokalnih javnih službi, nadzire njihovo djelovanje, gradi i održava komunalnu infrastrukturu, omogućava javnoj službi upravljanje javnim zemljištem;
6. utvrđuje i pospješuje razvoj predškolske zaštite, odgojno-obrazovne djelatnosti, te razvoj sporta i rekreacije;
7. pospješuje zdravstvenu djelatnost, te službe socijalne zaštite;
8. pospješuje istraživačke, kulturne i društvene djelatnosti tako što osniva zavode iz te oblasti i utvrđuje uslove za njihovo djelovanje, u okviru

³⁴ Košak, E. (2003) "Policentrični razvoj mreže naselja u Strategiji prostorskog razvoja Slovenije", Sarajevo, Lokalna samouprava, br:7, str. 63.-67.

³⁵ Statut Gradske općine Ljubljana (Uradni list RS, br. 28/95, 6/01, 26/01, 28/01 i 42/07).

finansijskih mogućnosti utvrđuje sredstva za izvođenje ovih djelatnosti, omogućava dostupnost kulturnih programa, utvrđuje opće obrazovne književne djelatnosti, brine se za kulturno naslijeđe na svom području;

9. brine za zaštitu zraka, zemlje, vode, za zaštitu pred neposrednom opasnošću, za odlaganje otpada, te obavlja i druge djelatnosti zaštite okoline;
10. brine za zaštitu od prirodnih i drugih nepogoda;
11. uređuje javni red u gradskoj općini odnosno uređuje promet, utvrđuje prekršaje i kazne za prekršaje kojima se krše propisi gradske općine, obavlja inspekcijski nadzor nad izvršavanjem gradskih propisa;
12. uređuje druge lokalne poslove javnog značaja.³⁶

Organi Gradske općine Ljubljana po zakonu i statutu su:

- Općinski savjet (Mestni svet),
- Župani
- Nazorni odbor.

Općinski savjet Ljubljana je izabrani predstavnički organ sa generalnom nadležnošću da odlučuje o poslovima iz okvira prava i nadležnosti općine. Ima 45 članova, koji se biraju na period od četiri godine. Općinski savjet, kao najviši organ Gradske općine Ljubljana, nosilac je cjelokupnog odlučivanja iz nadležnosti općine. Statut, u skladu sa zakonom, taksativno utvrđuje poslove o kojima odlučuje općinski savjet. Tako Općinski savjet Ljubljana donosi statut općine, zatim donosi odluke i ostala općinska akta, prostorne i druge planove razvoja općine, općinski proračun i završni račun, daje saglasnost za prenos poslova iz državne nadležnosti na općinu, bira i razrješava podžupana, imenuje i razrješava članove nadzornog odbora, te članove komisija i odbora općinskog savjeta, kontrolira rad župana, podžupana i općinske uprave u vezi sa izvršavanjem odluka općinskog savjeta, odlučuje o sticanju i otuđenju općinske imovine (ukoliko statutom ili odlukom općinskog savjeta za odlučivanje nije ovlašten župan), odlučuje o drugim poslovima koje određuje zakon ili statut općine. Sjednice Općinskog savjeta saziva i vodi predsjednik Općinskog savjeta. Općinski savjet bira predsjednika između svojih članova, kao i potpredsjednika Općinskog

³⁶ Član 18. Statuta Gradske općine Ljubljana.

savjeta. Članovi Općinskog savjeta obavljaju svoju funkciju neprofesionalno što je utvrđeno općinskim statutom. Funkcija člana Općinskog savjeta nije spojiva sa funkcijom župana, podžupana, člana nadzornog odbora, kao ni sa radom u općinskoj upravi.

Župan predstavlja općinu i zastupa je kao pravno lice. Župan je glavni predlagač svih odluka koje donosi Općinski savjet, kao i proračuna općine i završnog računa proračuna, brine za izvršenje odluka i drugih akata iz nadležnosti općinskog savjeta, predlaže organizaciju općinske uprave Ljubljana i sistematizaciju radnih mjesta. Odluke i druga akta iz nadležnosti općinskog savjeta može predložiti i svaki pojedini član općinskog savjeta. Župan brine i za izvršavanje svih odluka općinskog savjeta, te o objavi statuta, odluka i svih drugih općih akata općinskog savjeta. Međutim, općinski Župan nije u općini predstavnik države i zato ne uživa posebne zaštite države, u odnosu na Općinski savjet. Župan ima pravo učešća na sjednicama općinskog savjeta i može raspravljati. Ima pravo i na predlaganje sazivanja redovne ili vanredne sjednice općinskog savjeta i ima pravo da predloži raspravu o određenim pitanjima. Ako predsjednik općinskog savjeta, na prijedlog župana, ne sazove sjednicu u roku od mjesec dana, može je sazvati župan. Najznačajnija uloga župana je u tome da rukovodi općinskom upravom. Općinsku upravu (u većim općinama) može voditi tajnik, koga na prijedlog župana imenuje općinsko vijeće, a koji spada u funkcionere kao i župan, podžupan i članovi općinskog vijeća. Kao izvršni organ u upravnim poslovima iz izvorne općinske nadležnosti, župan u prvom stepenu odlučuje o tim poslovima. Župan se bira na neposrednim tajnim izborima, a mandat mu traje četiri godine. Gradska općina Ljubljana ima najmanje jednog podžupana.³⁷

Značaj župana ne proizilazi toliko iz njegovih nadležnosti, nego iz njegovog položaja koji se temelji na okolnosti da je izabran na neposrednim izborima i u odnosu na svoj mandat nije zavisao od općinskog savjeta, tako da po zakonu nije odgovoran za izvršavanje svojih zadataka niti općinskom savjetu, niti nekom drugom organu u općini ili izvan nje, a niti ga birači mogu opozvati. Zbog toga župan u svom mandatnom periodu zajedno sa upravom koju vodi može u priličnoj mjeri izvršavati svoju vlastitu politiku u općini, bez obzira na politiku i zaključke općinskog savjeta koje je dužan provoditi, ali ga se na to ne može prisiliti.³⁸

³⁷ Čl. 51.-54. Statuta Gradske općine Ljubljana.

³⁸ Šmidovnik, J. (1999) Lokalna samouprava. Sarajevo: Studentska štamparija Univerziteta Sarajevo, str.181.-186.

Gradska općina Ljubljana samostalno obavlja lokalne poslove javnog značaja (izvorne nadležnosti), utvrđene statutom u skladu sa zakonom i drugim propisima. Obavljanje ovih poslova organizirano je u okviru gradske uprave koju sačinjavaju: Inspektorat, Odjel za finansije, Odjel za upravljanje nekretninama, Odjel za upravljanje zemljištem, Odjel za privredne djelatnosti i turizam, Odjel za privredne javne službe i promet, Odjel za kulturu i istraživačku djelatnost, Odjel za lokalnu samoupravu, Odjel za pravne, kadrovske i opće poslove, Odjel za predškolski odgoj, obrazovanje i sport, Odjel za urbanizam, Odjel za zaštitu i civilnu odbranu, Odjel za zdravstvo i socijalnu zaštitu, Zavod za zaštitu okoliša, Centar za informatiku, Služba za međunarodne odnose, Služba za organizaciju rada gradskog savjeta, služba za unutrašnju reviziju, Centar za razvoj male privrede Ljubljana, te Javni stambeni fond gradske općine Ljubljana.

Nadzorni odbor Gradske općine Ljubljana je najviši organ nadzora nad finansijskim poslovanjem i namjenskim raspolaganjem budžetskim sredstvima grada. Nadzorni odbor se sastoji od predsjednika i šest članova koje imenuje i razrješava gradski savjet. Član nadzornog odbora ne može biti član gradskog savjeta, župan, podžupan, član savjeta gradskih četvrti, direktor mjesne uprave, zaposlenik u gradskoj upravi, niti član posloводства organizacije koja je korisnik budžetskih sredstava.³⁹

Od 1960. do 1995. godine Ljubljana je bila administrativno podijeljena u pet općina, zajedno čineći gradsku zajednicu općina. Odlukom o osnivanju gradskih četvrti iz 2001. Godine, na području gradske općine Ljubljana ustrojeno je 17 gradskih četvrti (četrtne skupnosti), kao uži dijelova gradske općine Ljubljana, kojima upravljaju savjeti gradske četvrti. Područje gradskih četvrti je određeno s prostornim okolišem, a zauzima jedno ili više prostornih okolina.⁴⁰ Pri određivanju gradske četvrti, prostorna okolina se može razdijeliti u slučaju ako to odgovara veličini objekata u prostoru. Na području Gradske općine Ljubljana, gradske četvrti sa općinskim savjetom sudjeluju pri donošenju odluka, te učestvuju u pripremi i izvođenju aktivnosti na području tih gradskih četvrti.

Prostorno najveća gradska četvrt je Polje, sa površinom od 8.856 ha, a najmanja gradska četvrt je Jarše površine 340 ha. Po broju stanovnika, najveće gradske četvrti su Bežigrad sa 33.729 stanovnika, Šiška sa 33.656 i Center sa 24.976.

³⁹ Čl. 33.-35. Statuta Gradske općine Ljubljana.

⁴⁰ Član 55. Statuta Gradske općine Ljubljana.

Tabelarni pregled zajednice gradskih četvrti Gradske općine Ljubljana

redni broj	naziv gradske četvrti	površina (u ha)	broj stanovnika ⁴¹	
			popis 2005.	popis 2012.
1.	Bežigrad	1810	32.477	33.729
2.	Center	905	24.068	24.976
3.	Črnuče	724	11.055	11.198
4.	Dravlje	507	15.327	15.724
5.	Golovec	906	11.212	12.110
6.	Jarše	340	13.604	14.049
7.	Moste	2210	22.345	22.097
8.	Polje	8856	18.122	18.883
9.	Posavje	827	9.291	9.452
10.	Rožnik	2548	12.811	16.104
11.	Rudnik	718	11.434	13.215
12.	Sostro	1438	6.029	6.594
13.	Šentvid	835	12.731	13.581
14.	Šiška	736	31.803	33.656
15.	Šmarna gora	1111	4.622	4.756
16.	Trnovo	1583	14.475	16.954
17.	Vič	1443	12.606	13.529
ukupno Grad Ljubljana		27497	264.012	280.607

Gradska četvrt je pravna osoba koja u pravnom prometu nastupa u okviru nadležnosti utvrđenih u statutu gradske općine Ljubljana i odluke o osnivanju gradskih četvrti. Gradske četvrti obavljaju poslove na području privrednih javnih službi i prometa, upravljanja zemljištem, urbanizma i zaštite okoline, društvenih djelatnosti, privrednih djelatnosti, turizma, civilne zaštite, te druge poslove u skladu sa propisima gradske općine Ljubljana. Savjet je najviši organ odlučivanja u okviru prava i dužnosti gradske četvrti. Mandat članova savjeta je četiri godine, dok njihov broj za svaku četvrt, svojom odlukom utvrđuje savjet gradske općine Ljubljana. Član savjeta ne može biti član nadzornog odbora, župan, podžupan ili osoba zaposlena u gradskoj upravi. Savjet gradske četvrti ima predsjednika kojeg između sebe biraju članovi savjeta. Savjet može imati jednog ili više potpredsjednika. Predsjednik, potpredsjednik i svi članovi savjeta obavljaju svoju djelatnost

⁴¹ Iskazano prema Centralnom registru prebivalaca - uporedno stanje 2005. i 2012. godine.

neprofesionalno. Djelatnost gradske četvrti se finansira iz budžeta gradske općine Ljubljana, čiji je sastavni dio finansijski nacrt gradskih četvrti. Gradska četvrt ne može uzimati zajam, niti se zaduživati.

Zaključak

Sveobuhvatna reorganizacija lokalne samouprave (općinske i posebno gradske) važi u svim zemljama za izvanredno otežanu i obimnu, dugotrajnu i zahtjevnu, kao i veoma skupu državnu operaciju, pa su zato takve reforme veoma osjetljive i rijetke pojave. Međutim, pomjeranja na široj ravni (proces evropskog udruživanja i prodor demokratije u širem smislu, pad komunističkog sistema i rađanje novih država proizašlih iz tog sistema), po logici systemske povezanosti, pokrenuli su neminovna kretanja u zemljama zahvaćenim takvim procesima. Razloga za reformu nije nedostajalo ni jednoj zemlji u društvenoj i državnoj tranziciji, jer nigdje na području javnog sektora nije bilo toliko potrebe za reorganizacijom kao na području lokalne samouprave. Reorganizaciju lokalne samouprave nisu mogle izbjeći ni novonastale države na "našim prostorima". Zajedničko obilježje uspostave modela glavnih gradova Slovenije, koja je postala članica Evropske unije, kao uostalom i Hrvatske je to što su, nakon državnog osamostaljenja, problemi dodatno usložnjavani neminovnošću istovremenosti u uspostavljanju novog državno-pravnog uređenja, državne uprave i lokalne samouprave. S druge strane u Srbiji to nije bio tako izražen slučaj. Na ovim državnim prostorima nastaju i razvijaju se vrlo različiti ustavno-pravni oblici i organizacija glavnih gradova.

Literatura

1. Dobronić, L. (1991) Biskupski i kaptolski Zagreb, Školska knjiga, Zagreb.
2. Kampuš, I. i Karaman, I. (1989) Tisućljetni Zagreb, Školska knjiga, Zagreb.
3. Dobronić, L. (1992) Slobodni i kraljevski grad Zagreb, Školska knjiga, Zagreb.
4. Službene stranice Grada Zagreba, 2013., dostupno na <http://www.zagreb.hr>
5. Ustav Republike Hrvatske (Narodne novine 56/90, 135/97, 8/98. – pročišćeni tekst, 113/00, 124/00 – pročišćeni tekst 28/01, 41/01 – pročišćeni tekst i 55/01).
6. Zakon o Gradu Zagrebu (Narodne novine 62/01, 125/08 i 36/09) i (Službeni glasnik Grada Zagreba 3/02 - pročišćeni tekst, 14/04 i 18/05).

7. Zakon o lokalnim izborima (Narodne novine 144/12 – pročišćeni tekst).
8. Statut Grada Zagreba (Službeni glasnik Grada Zagreba 20/01 - pročišćeni tekst, 10/04, 18/05, 2/06, 18/06, 7/09, 16/09, 25/09 i 10/10).
9. Poslovnik Gradske skupštine Grada Zagreba (Službeni glasnik Grada Zagreba 3/02 - pročišćeni tekst, 14/04, 18/05 i 17/09).
10. Odluka o ustrojstvu i djelokrugu gradskih upravnih tijela (Službeni glasnik Grada Zagreba 16/09, 22/09 i 9/12).
11. Odluka o financiranju mjesne samouprave u Gradu Zagrebu (Službeni glasnik Grada Zagreba 2/01, 16/02, 18/02, 19/03, 18/04, 16/08 i 17/09).
12. Zvanicna internet prezentacija Grada Beograda, 2013., dostupno na <http://www.beograd.rs>
13. Pavić, M. (2000) Kratka istorija Beograda, Dereta Beograd.
14. Levinsohn, F. (1995) Belgrade. Chicago: Ivan R. Dee.
15. Tešanović, J. (2000) Dnevnik političkog idiota: Normalan život u Beogradu, Cleis Press, Beograd.
16. Zakon o glavnom gradu („Službeni glasnik Republike Srbije”, br. 129/07).
17. Statut Grada Beograda (“Službeni list grada Beograda”, br. 14/04, 30/04, 19/05, 39/08 i 14/10).
18. Službena internet stranica Gradske općine Ljubljana, 2013., dostupno na <http://www.ljubljana.si>
19. Statut Gradske općine Ljubljana (Uradni list RS, br. 28/95, 6/01, 26/01, 28/01 i 42/07)
20. Košak, E. (2003) „Policentrični razvoj mreže naselja u Strategiji prostorskog razvoja Slovenije“, Sarajevo, Lokalna samouprava, br. 7.
21. Šmidovnik, J. (1999) Lokalna samouprava. Sarajevo: Studentska štamparija Univerziteta Sarajevo.

CONSTITUTIONAL AND LEGAL STATUS AND ORGANISATION OF CITIES OF ZAGREB, BELGRADE AND LJUBLJANA

Summary

Rapid development of capitals in Croatia, Serbia and Slovenia imposes a need that the constitutional and legal position and the organization of these cities is comprehensively scientifically examined and legally elaborated. With this regard, models of their organization and status are important subjects of research and understanding, in particular when it comes to the status of Sarajevo, the capital of Bosnia and Herzegovina, having in mind that in Bosnia and Herzegovina status of cities do not receive adequate constitutional and legal importance or attention.

Since very different constitutional and legal forms and organization emerged and are developed with respect to the capitals of these countries, Zagreb, Belgrade and Ljubljana, this paper provides a comparative analysis of the most important issues of the cities as units of the local self-government. Special emphasis is given to their organisation and competencies with regard to the constitutional law and statutory provisions, the administrative and territorial organization, relationships with higher levels of government, financing, and other matters relevant to the exercise of local self-government in the city. The methodology used is based on the analysis of constitutional and legal texts, as well as the normative, comparative, historical and sociological method. The intention of this paper is to give a more comprehensive comparative analysis of the constitutional and legal position and the organization of these cities and to encourage optimal directions for resolving the status of Sarajevo, as the capital of Bosnia and Herzegovina.

Key words

local self-government, constitutional and legal position, the organization of cities, the City of Zagreb, City of Belgrade, City Municipality of Ljubljana, neighbourhoods, municipalities.

RAZVOJ PRAVNOG STATUSA DJETETA S OSVRTOM NA SAVREMENO DOBA

stručni članak

UDK: 347-053.2(3)
341.231.14-053.2

mr. sci. Ajdin Huseinspahić*

Sažetak

Pravnoj nauci je trebalo dosta vremena kako bi se shvatio, definisao i odredio pravni status djeteta unutar društveno-pravnih relacija između punopravnih subjekata građansko-pravnih odnosa. Kako bi shvatili postepenost razvoja i pravnog poimanja statusa djeteta, te pravilno percipirali pravno-evolutivni tok modifikacija apsolutne očinske vlasti i podređenosti, kako djeteta, tako i drugih članova porodične zajednice, njegovom „kultu porodičnog starješine“, u radu ćemo prikazati pregled toka tog višestapnog razvoja, od najstarijih društveno-ekonomskih formacija u razvoju zajednice, pa sve do modernog doba, kada dijete biva priznato i zaštićeno kao relevantan subjekt prava. Zaštita djeteta, kao relevantnog subjekta pravnih odnosa sa korpusom zaštićenih vlastitih prava i interesa, od nas zahtjeva da se u radu posvetimo analizi ličnih i imovinskih ovlaštenja staratelja koji se brinu o djetetu. Ova ovlaštenja staratelja vremenom bivaju sve važnija za organe vlasti koji se, od vremena antičkog Rima pa do danas, postepeno sve više upliću u odnose između staratelja i djeteta, a u korist djece, kao ravnopravnih subjekata prava.

Ključne riječi

pater familias, dijete, subjekt prava.

* Asistent na Pravnom fakultetu Univerziteta u Zenici;
iur_ajdin@yahoo.com

1. Pravna priroda porodice kod nekih antičkih naroda, kao preduslov razumijevanja pravnog statusa djeteta

Razumijevanje važnosti porodice i njene neprevaziđene vrijednosti, u određenju svake zajednice predstavlja polaznu tačku kako bi se došlo do ispravnog percipiranja i shvatanja pravnog određenja i definisanja pravnog položaja djeteta. Pored mnogobrojnih pokušaja da se na što kvalitetniji i pravedniji način, donošenjem pravnih akata, normiraju pravni odnosi u rimskoj porodici, ipak Rimljani, u svojoj dugoj pravnoj povijesti, nikada nisu porodično pravo podvodili pod posebnu pravnu granu, pa je tako za Gaja i Justinijanove kompilatore porodično pravo samo dio prava koje se odnosi na lica (*quod ad personas pertinet*).

Gajeve Institucije (*Institutiones*), udžbenik rimskog privatnog prava iz II. st.n.e., kao što je poznato, cjelokupno pravo dijeli na tri dijela: lica, stvari i tužbe. Na isti način su postupili i redaktori Justinijanove kodifikacije nekoliko vijekova kasnije.¹ Pravo koje se odnosilo na lica (*ius quod ad personas pertinent*) regulisalo je položaj lica van porodice (statusno pravo) i njegov položaj u samoj porodici, što danas u pravnom sistemu pripada grani porodičnog prava.² Justinijanova kodifikacija, u okviru svog najznačajnijeg i najobimnijeg dijela, *Digesta*, sastavljene od pedeset knjiga, po prvi put do tada, u dugoj pravnoj historiji antičkog Rima, sistematično i pregledno spominje i pravno uređuje porodično pravo, odnosno pravni status djeteta u porodici.³

Kako bi se stekle korisne predodžbe o pravnom položaju djece i potrebi njihove zaštite, smatramo za shodno da se na samom početku usmjerimo ka pravnoj prirodi i karakteru porodice, odnosno odnosima muža i supruge, kao polaznih osnova za utemeljenje porodice, kao osnovne zajednice i najvažnijeg nukleusa u segmentu zaštiti djece i što kvalitetnijeg pristupa njihovom zbrinjavanju. Iako je u rimskoj porodici dominacija muškarca (*pater familias*) jako izražena, istovremeno je u drugim civilizacijama, kao što je staroegipatska, i njihovim porodično-

¹ Ponjavić, Z. (2005) Porodično pravo, Pravni fakultet u Kragujevcu, Kragujevac, str. 11.

² Ibid., 12.

³ Vidjeti: od 23. do 27. knjige Pandekata.

Napomenimo kako su u to doba u rimskom pravu egzistirale pravne norme kojima su se regulisali privatno-pravni, pa tako i porodični odnosi, ali da nazivi i pojmovi pojedinih disciplina (građansko pravo, stvarno pravo, porodično pravo, nasljedno pravo i dr. pravne grane) nisu tada postojali, nego su nastali znatno kasnije, i to tokom srednjeg i novog vijeka. Ibid.

Vidjeti: Vodinić, V. (1991) Građansko pravo-uvodne teme, Beograd, str. 23.

pravnim normama pravno egzistiralo daleko više nego li u ostalim državama tog doba recidiva matrijarhata, a što se može posmatrati kao posljedica izuzetno ranog nastanka klasnog društva.⁴

U tako uređenoj i na temeljima materijarhata uspostavljenoj staroegipatskoj civilizaciji, brak se sklapao ugovorom, dok je razvod bio dosta liberalno i slobodno postavljen, tako da nije tražena nikakva forma za prestanak braka. Nasljedno pravo je utvrđeno po majčinoj liniji, tako da stari Egipat možemo smatrati pukom suprotnošću prvobitnim periodima razvoja rimske države, čije je porodično pravo bilo određeno paterijarhalnom crtom. Kao relikv rodovsko-plemenskih odnosa ostao je i običaj povremenog davanja otkupa ocu djevojke, odnosno njenoj porodici ili nekome članu te porodice. Zauzvrat, familija je ženi davala miraz, a muž ženi poklone u toku braka.⁵

Po propisima Hamurabijeva zakonika, u okviru porodično-pravnih odnosa, razvod je za muža bio lak, a za ženu težak, moguć samo ako je muž zapostavlja i napusti kuću.⁶ Na osnovu odredbi navedenog Zakonika, možemo zaključiti kako je žena imala i pravnu i poslovnu sposobnost, ali se ipak nalazila pod znatnom vlašću muža, koja nije bila na nivou one vlasti koju je u okviru svojih ovlaštenja imao *pater familias* u starom Rimu.

S druge strane, grčka civilizacija se temeljila na oštroj podijeljenosti međusobno suprotstavljenih dijelova društva, pa je tako kultura odraslih muškaraca isključivala iz političkog života ogromnu populaciju koju su činili robovi, starci, žene i djeca. Grčki građanin je bio muškarac sa navršениh dvadeset godina života, rođen iz pravno valjanog braka, od slobodnih i punopravnih ljudi, koji žive u polisima najmanje nekoliko generacija unazad. Život u antičkoj Grčkoj bio je sasvim drugačiji, kako za muškarce, tako i za žene. Dok se od muškaraca očekivalo da će aktivno sudjelovati u javnom životu svoga grada, od žena se prevashodno tražilo da vode privatni život kao supruge i majke. Njihovi životi su usredotočeni na dom. Porodice su posjedovale robove za obavljanje kućanskih poslova, kupovinu na tržnicama, pa čak i pomoći pri odgajanju djece. Međutim, svakodnevni život u Sparti je bio poprilično različit od većine drugih gradova-država. U Sparti su žene vodile više aktivan život, pošto se smatralo kako će to poboljšati njihovu fizičku snagu, kao i sposobnost rađanja zdravog potomstva.⁷ Čovjek je bio zadužen za

⁴ Imamović, M. (2005) Predavanja iz opće povijesti prava i političkih institucija, Sarajevo, str. 38.

⁵ Ibid.

⁶ Ibid., 39.

⁷ Žlebnić, L. (1970) Opšta istorija školstva i pedagoških ideja, Naučna knjiga, Beograd, str. 14.-18.

porodicu i kuću. Većina ljudi su radili tokom dana, kod (poljo)privrednika kao najvažnijih poslodavaca tog doba. Dok su bili kod kuće, oni su tretirani s velikim poštovanjem. Čak i za vrijeme večere, ljudi su ležali na divanu, hranjeni i zabavljani od strane robova, dok su žene i djeca jeli u drugoj sobi.⁸

Dječaci i djevojčice, ne samo da su imali različite društvene uloge u staroj Grčkoj, nego su, šta više, s pravnog aspekta posmatrano, različito i tretirani, uz česte elemente očite diskriminacije *in favorem* dječaka-muškaraca kao odabranih bića. Djevojčicama je u odgajanju i obavljanju svakodnevnih poslova pomagala majka. Sve djevojčice su učile kuhati, tkati i čistiti. Pored toga učile su i drevne tajne pjesme i plesove kako bi mogle sudjelovati u vjerskim festivalima. Neke djevojke su njihove majke učile čitati i pisati, mada je to bila rijetka pojava. Kada su navršile 15 godina, od djevojaka bogatih porodica se očekivalo da će odbaciti svoje igračke i udati se za čovjeka kojega im je otac izabrao, dok bi djevojke na selu svoje muževe pronašle radeći na polju. Dječaci su smatrani važnijim od djevojaka pa su dosta rano, već u šestoj godini života, slani u škole. Obrazujući se u školama kod najkvalitetnijih profesora, od dječaka se očekuje da imaju zdrav um i tijelo. Navršetkom 16-e godine, dječaci se počinju osposobljavati za svoje buduće poslove.⁹

Djeca su u sedmoj godini života počinjala sa pohađanjem javnih škola kod učitelja koji su se nazivali *grammaticusima*.¹⁰ Posebno je važno istaći da su pravo na pohađanje škole jednako imali, kako muški, tako i ženski potomci rimskih građana. U II. st.p.n.e., u osnovnu naobrazbu se uvodi i grči jezik sa grčkom literaturom. Bogatije porodice su imale i svoje privatne učitelje, a koji su uglavnom bili robovi. U dvanaestoj godini, uglavnom muška djeca, pohađala su retorske škole

⁸ Ibid.

O stavovima grčke filozofije po pitanju uloge žene i njenog statusa spram muškarca vidjeti: Spahić-Šiljak, Z. (2007) "Žene, religija i politika", IMIC, CIPS, TPO, Anić, R.J., Spahić-Šiljak, Z. (2008) Rod i religija, Transkulturalna Psihosocijalna obrazovna fondacija, Univerzitet u Zenici, Univerzitet u Banja Luci, Sarajevo, str. 78.

Obrenić, D. *Pravo glasa žena*, Dostupno na: <http://pescanik.net/wp-content/PDF/1dragana.pdf>

⁹ Rojko, P. (2012) Metodika nastave glazbe, teorijsko-tematski aspekti, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Zagreb, str. 6.-7.

Some reflections on ancient Greek attitudes to children as revealed in selected literature of the pre-Christian era, by Diana de Bromhead.

Dostupno na: http://uir.unisa.ac.za/bitstream/handle/10500/3674/dissertation_de%20bloemhead_pdf?sequence=1

¹⁰ Žlebnić, L. (1970) Opšta istorija školstva i pedagoških ideja, Naučna knjiga, Beograd, str. 26.-28.

kako bi stekli temeljno znanje koje im je bilo potrebno za društveno-političko djelovanje.¹¹ Nakon dostizanja i savladavanja tog stepena obrazovanja, djeca su pohađala poznate škole retorike i to izvan rimske države, u Ateni ili na otoku Rodu.¹²

Za sva primitivna društva je karakteristično zapostavljanje žene. U rimskom je pravu tokom njegova razvoja prisutan progresivni razvoj pravnog položaja žene na svim područjima osim u politici i upravljanju državom.¹³ Karakteristična struktura rimske porodice imala je dalekosežne posljedice na položaj žene u rimskom pravu, a samim tim i na pravni status djeteta.¹⁴ U poboljšanju pravnog statusa i sveopćeg položaja žene u rimskom društvu nezanemarliv doprinos je dao car Justinijan, koji je zbog tih svojih postupaka prozvan *legislator uxorius*.¹⁵

U nizu zakona donesenih u periodu kasne republike, a koji su se odnosili na jačanje porodičnih odnosa i poboljšanje pravnog položaja djece vrijedi spomenuti kadukarne zakone, koji su za vrijeme Augustove vladavine imali dvostruki cilj, i to: povećavanje nataliteta i širenje rimske države. Sloboda razvoda i ekonomsko-socijalne prilike potkraj republike, negativno su se odražavale na život rimske porodice. Ogromni porast bogatstva na strani jednih, uz istodobno osiromašenje drugih, dovelo je do pada morala i porasta razvrata, naročito u redovima vladajuće klase rimskog građanstva.¹⁶

Zbog ozbiljnosti situacije i moralnog propadanja društva, u porodično-pravne odnose umiješala se i država. Najprije je to činila putem cenzora koji su kažnjavali one koji nisu živjeli u skladu s moralnim kodeksima, a August je svojim odredbama o uređenju instituta braka, posebno s pomoću zakonskih rješenja, pokušao spriječiti potpuni moralni ponor svoga doba i sačuvati dignitet rimske

¹¹ Ibid.

¹² Šonje, Š. (1996) Latinski jezik, Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta, Sarajevo, str. 83.

¹³ Pezelj, V. (2006) "Naznake pravnog položaja žene u srednjevjekovnom Zadru", Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, god 43, 3-4/2006., str. 523.

¹⁴ Ibid.

¹⁵ Kaser, M. (1975) Das Römische Privatrecht, II, München, str. 108.

¹⁶ Da doskoči tome zlu i pridigne opet bračni moral te spriječi neosnovane i često spekulativne razvode, a naročito da pojača sklapanje brakova i rađanje djece u imućnijim slojevima društva, prvenstveno senatora i vitezova iz kojih se regrutirala vladajuća klasa i kadrovi za upravu i romanizaciju carstva, car August je donio niz zakonskih propisa i značajnih promjena u porodičnom, odnosno bračnom pravu. Horvat, M. (1980) Školska knjiga Zagreb, Zagreb, str. 73.

porodice. Neki stručnjaci¹⁷ u tim zahvatima uočavaju prvo zadiranje pravničke doktrine u uređenje razvoda braka,¹⁸ koji je zasigurno narušavao disciplinu rimske porodice, kao i harmoniju rimskog društva, te dovodio do zanemarivanja kvalitetnije zaštite djeteta. Tako su neke od njegovih reformi bile trajnijeg značaja, a naročito njegova *Lex Iulia de maritandis ordinibus* iz XVIII. g.n.e. o suzbijanju neženstva te *Lex Papia Poppaea* iz IX. g.n.e. o zapostavljanju brakova bez djece.¹⁹ Shodno tim zakonskim propisima, muškarci su morali stupiti u brak u vremenu od 25. do 60. godine, a žene od 20. do 50. godine. Koliko god, s ove vremenske distance posmatrano, izgledalo čudno, određeno je i to da osobe u braku moraju imati djecu. Muškarci su morali imati barem jedno dijete, dok žena, koja je rođena slobodna, troje, a oslobođenica, četvero djece. Osobe koja ne bi udovoljavale tim zahtjevima, te neoženjene osobe (*caelebs*) ili osobe bez djece (*orbis*) bile su zapostavljene. Tako ove osobe nisu imale prednosti kod natječaja za magistrature, a postajale su i nesposobne za oporučno nasljeđivanje i stjecanje legata (*incapacitas*).²⁰

Srodstvo se unutar ovih porodica temeljilo na *patria potestas*, odnosno ovlaštenjima *pater familiasa*. Ukoliko bi neko bilo emancipacijom ili udajom napustio agnatsku porodicu raskinuo bi sve agnatske veze sa dotadašnjom porodicom uz zadržavanje krvnosrodničkih veza.²¹ Najbliži srodnici u ovim porodicama su oni koji se nalaze pod neposrednom vlašću *pater familiasa*, a to su, u prvom redu, njegovi sinovi, potom usvojena lica i lica koja su pod vlast starješine došla udajom. Porodični starješina je imao zadatak da uvećava imovinu kako bi ona bila što kvalitetnija za njegove nasljednike. Imamo li ovo u vidu, jasno nam je kako je u ovoj fazi razvoja rimske države pravni status djece nepovoljan jer je agnatsko srodstvo podrazumijevalo prioritetsnu podređenost ocu porodice kao "apsolutnog zaštitnika", bez obzira na krvnosrodničke veze među licima, pa samim tim srodstvo po krvi nije podrazumijevalo postojanje posebnog korpusa obaveza roditelja/oca prema djeci, koja su često bivala prepuštena "ruci sudbine". Kada je došlo do porasta robnonovčane razmjene i sveukupnog društvenog bogatstva rimska klasična patrijarhalna porodica je polahko ali sigurno slabila.²² To je bilo

¹⁷ Bratković, M. (2011) "Razvrgnuće braka u rimskom, kanonskom i suvremenom hrvatskom obiteljskom pravu", Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, 61, (1) 109-148 (2011), fn.6., str. 113.

¹⁸ Ibid.

¹⁹ Ibid.

²⁰ Horvat, M., str. 74.

²¹ Ibid., str. 66.-67.

²² Ibid.

vrijeme kada su se ukućani postepeno oslobađali vlasti porodičnog starješine pa tako raniji sistem života, koji se zasnivao na zajednici života, dobija nove temelje, te se srodstvo počinje zasnivati isključivo na krvnim vezama koje sada dobijaju značajno mjesto i imaju presudnu ulogu u okviru imovinskih odnosa, a naročito prilikom nasljeđivanja. Sve ovo je nagovijestilo nastanak novog oblika porodice, a koji se označavao kao kognatska porodica. Stoga se nameće zaključak da je u rimskoj državi porodica bila izuzetno važan faktor u razvoju rimskog društva, pa se sasvim logičnom čini Schulzova konstatacija kako je rimska porodica bila "visoka škola discipline".²³

1.1. Uloga i značaj privatnih organa vlasti kod zaštite djece i definisanja njihovog pravnog statusa u antičkom Rimu

U stara vremena uređenje porodično-pravnih odnosa je u najvećem broju slučajeva bivalo prepušteno običaju i religijskim normama, ali se rano osjetila potreba da i država svojim instrumentima reguliše institute braka, statusa djece i vlasti porodičnog starješine.²⁴ Posebno zahtjevno i delikatno pitanje je bilo pravno regulisanje statusa napuštene djece i djece bez odgovarajućeg staranja. Stoga, već *leges regiae* učvršćuje autoritet *pater familias*, kao porodičnog starješine, i predviđa strogu obavezu roditelja da podižu djecu, a naročito mušku.²⁵

Nepovoljan položaj djece u starorimskom pravu je uočljiv još od vremena donošenja Zakona 12 ploča (*lex duodecim tabularum*), koji je normirao kako roditelji imaju pravo da prodaju djecu, te da poslije treće prodaje sin biva slobodan od

²³ Schulz, F. (1969) *Classical Roman Law*, Oxford, str. 151.

Zanimljiva je činjenica kako je žena porodičnog starješine (*mater familias*) bila izuzetno uvažavana, te da je svako verbalno dobacivanje toj ženi ili odvajanje pratioca od nje, a koji je najčešće bio rob-dječak, sankcionisano kao prekršaj. O utjecaju koji su imali ostali članovi agnatske porodice, a posebno o utjecaju koji su imale žene, svjedoči i sljedeća konstatacija. „Rijetko sam vidio kuću u kojoj žene nisu gospodarile, a često sam vidao da u kućama gospodari i nastojnik i kuhar i oslobođeni rob.“

Vidjeti: Yourcenar, M. Hadrijanovi memoari, Markovićev prijevod, Beograd, 1965. str. 108.

²⁴ Običaji se stvaraju iz same društvene prakse, ili rečeno jezikom historijsko-pravne škole, običaji proizlaze iz narodnog duha. U prvobitnom rodovsko-plemenskom društvu, norma ponašanja je jedinstvena i čovjek koji je prekrši svjestan da se izlaže potpuno negativnoj reakciji sredine i prokletstvu božanstava. Međutim, u civiliziranom, tj. klasnom društvu, javljaju se sukobi interesa, koji uvjetuju pojavu protivpravnih ponašanja, odnosno delikata. Vidjeti: Imamović, M., str. 32.-33.

²⁵ Horvat, M., str. 81.-82.

očeve vlasti. Inače, Zakon 12 ploča u rimskoj državi po prvi put na kodificiran način reguliše pitanja porodičnog prava, a samim tim i položaja djece unutar porodice.²⁶ Kako sve ploče nisu sačuvane u originalnom tekstu zbog navale varvara 390. g.p.n.e., o njihovoj sadržini možemo govoriti samo preko njihovih rekonstrukcija. Tako prema Šelevoj rekonstrukciji IV i V tablica se odnose na porodično i nasljedno pravo, s tim da se neke njihove odredbe nalaze i u IX tablici.²⁷

U klasično doba je završen jedan proces koji je započeo već u toku republike, a u kojem je najvažniju ulogu imao pretor. Naime, postepeno osamostaljivanje članova porodice, u odnosu na porodičnog starješinu, dovelo je do slabljenja autoriteta paterfamilijasa. Pored toga veliki utjecaj na brak i porodicu su imala učenja kršćanstva kao i zamjena agnatskog oblika srodstva kognatskim.²⁸ Odnosi djece i roditelja prolazili su tokom historije kroz različite faze, poprimajući odlike koje su im postepeno mijenjale karakter i fizionomiju. Taj put na početku obilježava neograničena vlast oca nad djetetom u rimskom pravu, potom očinska ili roditeljska vlast koju normiraju prve kodifikacije građanskog prava, a na kraju koncept o pravima djece kao ljudskim pravima.²⁹

Antičku rimsku porodicu je karakterizirala velika vlast porodičnog starješine nad svim ukućanima, a posebno muža nad ženom i *pater familia* nad djecom. Nju uglavnom čine roditelji sa potomcima.³⁰ Pod vlast porodičnog starješine se dolazilo na nekoliko načina i to: rođenjem, adopcijom, adrogacijom i legitimacijom.³¹ Rođenje, kao najčešći način dolaska pod vlast porodičnog starješine, imalo je pravni učinak tek ukoliko bi se dijete začelo i rodilo u braku. S druge strane, vanbračna djeca ili kako su ih Rimljani nazivali *liberi naturales* bili su lišeni pravne veze prema ocu i nalazila su se u srodničkom odnosu samo prema majci i njenim srodnicima.³² Imajući u vidu značaj uloge *pater familia*, postaje nam jasno kako su ova djeca nerijetko dolazila u neravnopravan položaj, bilo da su potpuno ili djelomično izopćena iz rimske porodice, kao vitalnog dijela društva.

²⁶ Ibid., str. 19.-21.

²⁷ Stojčević, D. (1976) Rimsko privatno pravo, Beograd, str. 21.

²⁸ Agnati su osobe povezane postojećom vlašću imaoca vlasti, odnosno vlašću otpalog imaoca vlasti. Agnacija je dakle srodstvo po pripadnosti istoj očinskoj vlasti. Ona je osobito važna za civilno intestatno nasljedno pravo i tutorstvo. Vidjeti: Boras, M./Margetić, L. (1998) Rimsko pravo, Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci, Rijeka, str. 79.

²⁹ Draškić, M. (2007) Porodično pravo i prava deteta, Pravni fakultet u Beogradu, Službeni glasnik, Beograd, str. 154.

³⁰ Horvat, M., str. 66.

³¹ Stojčević, D., str. 79.

³² Ibid.

Surovost pravnog položaja djece u ovom periodu, najslikovitija nam postaje tek kada sagledamo spektar ovlaštenja porodičnog starješine nad ukućanima koje inkorporiraju široki dijapazon imovinskih i ličnih ovlašćenja nad djecom, a što se označava kao *patria potestas*. Znači, očinska vlast (*patria potestas*)³³ je doživotna i u najstarije vrijeme neograničena vlast kućnog starješine (*pater familias*) nad osobama i porodičnom imovinom.³⁴ Ona je obuhvatala tri tipa nadređenosti kojima je *pater familias* izražavao svoju sveukupnu porodičnu dominaciju, supremaciju i nadmoć nad svim članovima porodice. Te nadređenosti su se ogledale u: vlasti prema ženi (*manus*), vlasti prema robovima i njihovom djecom, te vlast nad ostalim slobodnim članovima porodice (*potestas* u užem smislu).³⁵ Zanimljivo je kako vlast porodičnog starješine biva protegnuta i na ona lica koja bi bila ustupljena od strane drugih porodica, odnosno njihovih ranijih *pater familiasa*. Položaj ovih lica je bio povoljniji od položaja robova, a sigurno teži od položaja ostalih slobodnih članova porodice. U ovom položaju najčešće su se nalazila djeca koju bi njihov raniji *pater familias* ustupljivao na rad drugim porodicama.

Iz navedenog se može zaključiti kako je porodični starješina predstavljao jaku polugu državne vlasti i lokalnih organa moći kojem su se svi ostali članovi morali bespogovorno pokoriti. U duhu takvog zaključka i strogi rimski zakoni određuju kako je jedno od najtežih krivičnih dijela, čiju istragu sprovode istražne sudije (*questores parricidii*), ubistvo *pater familiasa*, za koje se jednako kao i za samo "podizanje ruke" na njega predviđena smrtna kazna.³⁶ *Pater familias* je također i prvosveštenik porodičnog kulta, a kada umre, njemu se ukućani klanjaju i prinose mu žrtve kao kućnom božanstvu.³⁷

Najvažnije promjene u uređenju odnosa roditelja i djece se tiču položaja djeteta (posebno vanbračnog) u porodici i društvu, položaja i uloge majke te priznavanja većih ingerencija nadležnim državnim i društvenim organima u smislu intervencije u ove odnose.³⁸ Znači, velike promjene su uočljive u samom

³³ Rabello, A.M. (1979) "Effeti personali della 'patria potestas'", Milano; Saller, R.P. (1994), *Patriarchy, Property and Death in the Roman Family*, Cambridge; Fayer, C. (1994), *La Familia Romana, Aspetti giuridici ed antiquari*, Vol. I, Rom.

³⁴ Šarac M./Lučić, Z. (2006) *Rimsko privatno pravo*, Sarajevo, str. 71.

³⁵ Stojčević, D., str. 78.-79.

Boras M./Margetić, str. 79.-80.

³⁶ Vidjeti više: Bujuklić, Ž. (2009) *Forum romanum-rimska država, pravo, religija i mitovi*, Beograd, str. 305, 565.-566.

³⁷ *Ibid.*, str. 282.

³⁸ Bubić, S./Traljić, N. (2007) *Roditeljsko i starateljsko pravo*, 1. Izd., Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, str. 23.

odnosu djeteta prema svojim roditeljima, pošto u starijim patrijarhalnim sistemima dijete nije smatrano titularem prava, nego je otac imao apsolutnu i neograničenu vlast nad njim.³⁹ Vlast porodičnog starješine je bila doživotna i, dok god je on bio živ, sin mu je bio podređen, nezavisno od njegove starosti i funkcije koju je obavljao u rimskoj vlasti. Ova činjenica svjedoči da nije bilo određene starosne granice koja bi lice *alieni iuris* pretvarala u lice *sui iuris*, pa je tako jedina posljedica koju je punoljetstvo donosilo sa sobom bilo stjecanje poslovne, ali ne i pravne sposobnosti,⁴⁰ pa shodno tome *patria potestas* je obuhvatala i potpuna imovinska ovlašćenja *pater familias* koja su se kretala od vlasti nad naslijeđenom imovinom do vlasti nad svim onim što bi na bilo koji način stekli njegovi ukućani.⁴¹ Zanimljivo je istaći kako su ovlasti starješine rimske porodice išle do stepena odgovornosti za štetu koju bi počinili njegovi ukućani, ali mu je pravna situacija dozvoljavala da posredstvom instituta noksalne odgovornosti (*noxae deditio*) izruči štetnika oštećenome licu.⁴² No, važna razlika, kada je riječ o institutu noksalne odgovornosti i današnjim institutima odgovornosti za štetu, se ogleda u tome da savremeno pravo polazi od pretpostavljene krivice roditelja. Smatra se da roditelj nije dovoljno čuvao svoje dijete ili ga nije adekvatno odgojio, a što je neophodno za postojanje društveno prihvatljivog ponašanja djeteta.⁴³

U korpusu ličnih ovlašćenja kojima je suvereno disponirao *pater familias* pravo života i smrti (*ius vitae ac necis*) bilo je kratkog daha, pošto je relativno ubrzo bilo ukinuto, pa se prešlo na druge vidove sankcija poput određenih vrsta tjelesnih kazni i mogućnosti prodaje drugom licu svoga člana porodice, kada bi ovaj dolazio u *mancipium*.⁴⁴ Konstatujemo, u carsko doba ovlašćenje porodičnog starješine da svoju djecu zarad delikata kažnjava smrću poprimilo je dimenzije

³⁹ Ibid.

⁴⁰ Rimljani su, za razliku od našeg pravnog sistema, smatrali da, bez obzira na prestanak pravnog statusa djeteta, lice ne mora istovremeno biti i poslovno sposobno, pa su na tragu takvog shvatanja ustanovili institute *tutela impuberum/cura minorum* (op.a.).

⁴¹ Horvat, M., str. 87.

Boras M./Margetić, L., str. 70.-73.

⁴² Bujuklić, Ž., str. 549.

Ovakav stepen i način odgovornosti nas uveliko asocira na današnju odgovornost roditelja ili staratelja za štetu koju prouzrokuju njihova djeca ili šticenici.

Vidjeti: Bikić, A. (2010) Naknada štete, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, str. 15.

⁴³ Bikić, A., str. 15.

⁴⁴ Bujuklić, Ž., str. 504.

odgajanja i odgojnog kažnjavanja od strane oca.⁴⁵ Ipak, očeva vlast nije bila toliko surova, pa su već *leges regiae*⁴⁶ ograničili pravo da se odbaci novorođenče čime su i pravni status vanbračne djece doveli u nešto bolji položaj od onog koji su imali u prošlosti. Starješina porodice je morao da prihvati sve sinove i prvorođene kćeri.⁴⁷ Tako krajem republike, vlast *paterfamilias*a počinje slabiti.

Patria potestas je prestajala smrću porodičnog starješine, emancipacijom ili udajom u brak sa manusom.⁴⁸ Pored toga djeca muškog spola izlaze ispod oćinske vlasti ukoliko postanu Jupiterovi svećenici, a ona ženskog spola ako "postanu" djevice Vestalke.⁴⁹ Od perioda *Augusta*, uvedeno je pravilo da se ukućani ne smiju ženiti i udavati bez saglasnosti porodičnog starješine. Tako su vremenom u Justinijanovom pravu ovlašćenja oca ograničena, pa je položaj djece donekle popravljen.⁵⁰ Kako je vrijeme odmicalo, tako je jačala i svijest ljudi o potrebi za većom brigom i pažnjom o djeci, ali je to još uvijek bilo daleko od njihove potpune zaštite. Razvojem odnosa roditelja i djece, država dobija ingerencije, u smislu kontrole tog odnosa, a posebno religioznog odgoja djeteta, u okviru patrijarhalne porodice. U pogledu imovinskih prava, sva lica pod *patriam potestatem* smatrana su licima bez pravne i poslovne sposobnosti. To znači da ova lica nisu mogla imati imovinu niti su mogli da svojim izjavama volje stječu prava i preuzimaju obaveze.⁵¹ No, pred kraj republike položaj lica *alieni iuris* počeo se mijenjati pa su ta lica

⁴⁵ Horvat, M., str. 82.

⁴⁶ Jovanović, M. (2002) Komentar starog ius civile, knjiga prva *Leges regiae*, Pravni fakultet u Nišu, Niš, str. 109.-111.

⁴⁷ Ibid.

⁴⁸ Romac, A. (1973) Izvori rimskog prava, Informator-Zagreb, Zagreb, str. 185.

⁴⁹ Ibid.

„*Vestales* (*lat.*) vestalke, sveštenice boginje Veste zadužene da čuvaju večnu vatru (*ignis inextinctus*) koja simboliše postojanost i trajnost rimske države. Bile su organizovane u posebnu kolegiju sastavljenu prvobitno od četiri, a kasnije od šest sveštenica, po dve za svako od tri rimska plemena (*Tities, Ramnes, Luceres*). Na njihovom čelu se nalazila najstarija sveštenica (*virgo vestalis maxima*), a o ritualnom delovanju same kolegije staro se pontifex maximus. Ustanovljenje ovog kulta tradicije se vezuje za najstarija vremena, pa se među prvim vestalkama pominje Romulova majka Rea Silvija, a formiranje sveštenećkog reda se pripisuje kralju Numi Pompiju, zaslužnom za nastanak i drugih religijskih ustanova u Rimu. Pošto se u primitivnim zajednicama veoma teško dolazilo do vatre, bilo je neophodno da se ona čuva na jednom mestu, gde bi plamen stalno gorio.“

Bujuklić, Ž., str. 759.

⁵⁰ Romac, A. (1994) Rimsko pravo, Narodne novine, Zagreb, str. 116.-118.

⁵¹ Ibid.

tokom klasičnog i postklasičnog perioda faktički izjednačena sa licima *sui iuris*.⁵² Ovo je rezultiralo velikim promjenama u pogledu ovlaštenja *pater familiasa*, jer je primjera radi pretor u jednom trenutku počeo sa davanjem prava trećim licima da u određenim slučajevima podignu tužbu protiv *pater familiasa* za one obaveze koje preuzmu lica *alieni iuris*.⁵³

Otac je mogao sinu dati na upravljanje i raspolaganje određeni dio imovinske mase, iako se i dalje otac smatrao vlasnikom te imovine.⁵⁴ Od vremena vladavine Augusta, *filius familias* koji je bio vojnik, imao je pravo na cjelokupnu imovinu koju bi stekao u vojnoj službi, dok je u vremenu vladavine cara Konstantina sa imovinom koja bi se stekla u vojnoj službi bila izjednačena imovina koju bi sin stekao vršeći neku javnu službu, crkveno zvanje ili slobodnu profesiju.⁵⁵ Krajem dominata, zakonodavstvo napokon omogućava djeci da se smatraju vlasnicima imovine koju steknu po bilo kojem osnovu od svih trećih lica, iako je pravo upravljanja i uživanja i dalje pripadalo ocu, kao porodičnom starješini. Tako su, već u elementarnoj školi u Rimu, dječaci učili čitanje, pisanje, račun i osnove gramatike, dok su u gramatičkoj školi izučavali latinski jezik, gramatiku i književnost, a u retorskoj pravo, zakone, filozofiju, povijest, retoriku, geografija... Nije bila postavljena ni gimnastika ni vojna obuka.⁵⁶ Škole su bile organizirane u Rimu i u značajnijim centrima u provincijama. Ipak, škole u Rimu su bile bolje organizovane pošto su ih vodili čuveni učitelji iz Grčke, Male Azije ili Afrike. Zato su imućniji roditelji iz provincija dovodili svoje potomke i skrbnike u Rim, kako bi im osigurali bolju i kvalitetniju naobrazbu. Siromašni Horacijev otac se tako preselio u Rim kako bi svome sinu priuštio doličan odgoj.⁵⁷

⁵² U postklasično doba, očinska vlast (*patria potestas*) doživljava određene modifikacije. Konstantin zabranjuje ubijanje djeteta i to kažnjava smrću, dok naprotiv dopušta ubiti novorođeno dijete, što zapravo znači da je dopušteno novorođeno dijete prepustiti smrti propuštanjem odgovarajuće brige. Također, od vremena Konstantina bilo je dopušteno da otac porodice proda svoje novorođeno dijete, uz pravo da ga kasnije iskupi na određeni način. Vidjeti: Boras M./L. Margetić, str. 214.

⁵³ Ova tužba se nazivala *actiones adiecticiae qualitatis*.

⁵⁴ Ovakva imovinska masa se nazivala *peculium profecticum*.

⁵⁵ Imovina stečena u vojnoj službi se nazivala *peculium castrense*, dok se imovina dobijena obavljanjem javnih slobodnih i crkvenih službi označavala kao *peculium quasi castrense*.

⁵⁶ Stevanović, M. (2000) Obiteljska pedagogija, Tonimir, Varaždinske Toplice, 17.

⁵⁷ Ibid.

1.2. Uloga i značaj organa vlasti kod zaštite djece i definisanja njihovog pravnog statusa u antičkoj Grčkoj i državama Starog Istoka

Pošto je veliki utjecaj na odgoj djece u antičkom Rimu imalo učenje koje je dolazilo iz stare Grčke, bitnim se čini istaknuti kako je novi zaokret u odgojnom procesu donio Sokrat sa svojim ubjeđenjima kako je znanje o moralu najcjeljenije, te kako je znanje o vrlini jednako što i sama vrлина. Sokrat je naučavao kako je u cjelokupnom odgojnom procesu važno pravilno vaspitati razum, te da čovjeka treba dovesti do pravih pojmova. Tako se intelektualno vaspitanje kod Sokrata poklapa sa moralnim vaspitanjem. U moralno-vaspitnom radu ovaj filozof je otkrivao svoj najdublji životni smisao.⁵⁸ Posebno je naglašavao vaspitni ideal moralnog savršenstva. Antički idealizam dostigao je vrhunac u filozofskom sistemu Sokratovog učenika Platona, koji je bio neumoljivi borac protiv atinske demokracije. Iznio je zanimljivo gledište, prema kojem država treba na sebe preuzeti brigu o vaspitanju i efikasnom provođenju odgojnog procesa. Iz spartanskog odgoja Platon je preuzeo princip da omladinu treba vaspitavati strogo, i da s posebnom pažnjom treba vaspitavati djevojke.⁵⁹ Atinsko vaspitanje ga je očaralo svojim idealom harmoničnog vaspitanja i sistemom organizovanog školstva. Svojim stavom kako treba jednako raditi i na odgajanju ženske djece pokušao je ukazati na neravnopravan položaj ženskog potomstva u procesu odgajanja budućih generacija.⁶⁰ Aristotel je zauzeo stav kako svaki čovjek ima tri duše: vegetativnu, animalnu i saznavnu. Shodno tome, Aristotel razgraničava trostruko vaspitanje djeteta i to: tjelesno, moralno i umno. On smatra kako se adekvatnim odgojem mogu ujednačiti želje građana, a to nije moguće postići ako se odgoj ne normira zakonom, odnosno ako se odgojni proces ne podstakne pomoću zakona.⁶¹ No, Aristotel postavlja pitanje kakav treba biti odgoj i kako treba djecu odgajati, te apostrofira kako ovo ne treba smetnuti s uma jer, kako dalje navodi "...danas se ljudi o tome spore; naime, ne postavljaju svi iste stvari kao ono čemu treba poučavati mladež, bilo radi kreposti bilo radi najboljeg života, niti je pak bjelodano

⁵⁸ Žlebnik, L., str. 20.

⁵⁹ Platon, Država, Peto izdanje, Velika filozofska biblioteka, Preveli: Vilhar, A./Pavlović, B. (2002) Beogradski izdavačko-grafički zavod, Beograd, str. 143.-146.

⁶⁰ Ibid., str. 20.-21.

⁶¹ Aristotel, Politika, Globus Zagreb, Sveučilišna naklada Liber Zagreb, Preveo: Ladan, T. (1988) Zagreb, str. 80.

treba li odgoj biti više radi uma ili radi svojstava duše."⁶² Drži da je odgoj važan utoliko što je odgojen vladar drugačiji,⁶³ pa shodno tome tvrdi: "Dobro sudi svaki vladatelj odgojen na zakonu."⁶⁴ Ne možemo konstatovati da ovakvi stavovi nisu imali značajnog utjecaja na buduću pristup shvatanju i poimanju djeteta i njegovog pravnog statusa, te postepenog priznavanja i uvažavanja djeteta kao subjekta pravnih odnosa.

Posebno su zanimljive norme Gortinskog zakonika, koji je posebnu kolumnu posvetio pravnom položaju djece.⁶⁵ Zakonik uvažava i mogućnost da muškarac dijete ne primi, pa u tom slučaju predviđa da će dijete biti pod vlašću gospodara *vojkeje*. Koliko se pazilo na to da dijete odrasta pod nečijom brigom i pažnjom zorno pokazuju i sljedeće pravne odrednice. Naime, ukoliko zatrudni i rodi dijete *vojkeja* koja je neudata, nalagalo se da ono bude pod vlašću gospodara njenog oca, a ukoliko otac ne bi bio živ, nadzor nad djetetom i puno pravo starateljstva se davalo gospodarima njene braće. Ove, izuzetno važne odredbe Gortinskog zakonika, ukazuju nam na činjenicu kako je još prije više od dvije hiljade godina postojala pravno uokvirena i normirana briga o djeci bez roditeljskog staranja, te kako je društvena funkcija odgoja uživala značajno mjesto i u velikim pravnim kodeksima. Jednako kao što je brinuo o ličnosti djeteta, otac porodice je brinuo i o njihovoj imovini.⁶⁶ Čitajući i analizirajući Gortinski zakonik, ne možemo, a da ne akcentiramo njegovu pravnu vrijednost. Naime, u samom tekstu Zakonika nailazimo na eksplicitnu pravnu odredbu kojom se zabranjuje očevu raspolaganje imovinom djeteta stečenom na poseban način. "Neka ni otac (ne prodaje i ne zalaže) ono što su deca sama stekla ili nasledila."⁶⁷ Na kraju Zakonika se reguliše kako imovina kćerke (nasljednice), koju odgaja njena majka, treba biti čuvana sa

⁶² Ibid., str. 256.

⁶³ Ibid., str. 80.-81.

⁶⁴ Ibid., str. 113.

⁶⁵ "Ako rodi dijete žena koja je razvedena, neka ga donesu mužu u kuću u prisustvu trojice svjedoka. A ako ga (muž) ne primi, neka majka ima pravo da dijete ili gaji ili izloži, a prednost u zakletvi neka imaju rođaci i svjedoci, (ako je sporno) da li su ga donijeli. A ako *vojkeja* koja je razvedena rodi dijete, neka ga donesu gospodaru čovjeka za koga je bila udata, u prisustvu dva svjedoka."

Kolumna III., Gortinskog zakonika.

Vojkeji u Gortini predstavljaju osnovnu masu eksploatisanog stanovništva, i uživaju status posebne grupe starih patrijarhalnih robova, koji imaju zakonom priznatu porodicu, pravo da se žene sa slobodnim ženama, pa čak i da raspoložu određenom imovinskom masom. Festić, R. (1998), Stari kodeksi, Editio iurisdica, Sarajevo, str. 75.

⁶⁶ Ibid., str. 76.

⁶⁷ Kolumna VI., Gortinski zakonik, Ibid., str. 77.

posebnom pažnjom od strane očeva i majčinih rođaka koji su određeni kao upravnici te imovine u nedostatku *epibalonata*⁶⁸ i *orfanodikasta*,⁶⁹ sve dok se kćer ne uda.⁷⁰

U pravima država Starog Istoka, a posebno Egipta, izražene su one norme koje ocu daju punu vlast nad djecom, ali istovremeno i pravo da ženska djeca nasljeđuju oca jednako kao i sinovi.⁷¹ Ove činjenice su nam jasan pokazatelj kako je i u pravima starih naroda priroda uređenja porodično-pravnih odnosa bila neunificirana. Jak utjecaj na prvobitni nastanak i razvoj porodično-pravnih instituta rimskog prava imali su dakako i mnogi historijski zakonici starih naroda, među koje ubrajamo Solonove zakone i Hamurabijev zakonik, jedan od prvih pisanih zakonika u historiji ljudskog društva.⁷² Hamurabijev zakonik je u biti, po predmetu regulisanja, osnov svih kasnijih starovjekovnih, pa i modernih zakonika.⁷³ Da je Hamurabijev zakonik posebnu pažnju posvetio pravnom uređenju statusa djece, a posebno nedoraslih sinova, svjedoči i sljedeća činjenica. U Hamurabijevom zakoniku se navodi kako za slučaj krađe tuđeg nedoraslog sina, kradljivac treba biti ubijen.⁷⁴ Uz to Zakonik normira da je odgoj djece, odnosno sinova, imao izuzetnu ulogu, pa shodno tome navodi da u slučaju nemogućnosti obrade polja, sinovljevoj majci se treba dati na upravljanje trećina polja i bašte kako bi se ona o njemu brinula i odgajala ga, pošto je sin još mali.⁷⁵ Ubrzan raspad starogrčkog robovlasničkog društva nastaje nakon pobjede Aleksandra Velikog, koji je proširio Makedonsko carstvo, kada je došlo i do sjedinjavanja grčke kulture sa orijentalnom.⁷⁶ Svojim naučnim karakterom, helenizam je dao intelektualističko obilježje tadašnjem vaspitanju koje, u suštini, ostaje slično atinskom. Škole

⁶⁸ Epibalonti je termin kojim su se označavali različiti krugovi ljudi. U doslovnom prijevodu Epiballontes obilježava ljude koji imaju pravo na nešto, kao što je, primjera radi, pravo na naslijeđe ili pravo na ženidbu sa kćerkom-nasljednicom i sl. Ibid.

⁶⁹ Orfanodikasta su državni službenici koji su imali zadatak da se staraju o kćerkama-nasljednicama, tako da će vremenom ova novouvedena državna funkcija sve više na značaju davati samim kćerkama kao nasljednicama imovine. Ibid.

⁷⁰ "...a neka se uda sa dvanaest godina i više." Kolumna XII., Gortinski zakonik, Ibid.

⁷¹ Horvat, M., 81.-82.

⁷² Imamović, M., str. 34.-35.

⁷³ Horvat, M., str. 19.

⁷⁴ §14 Hamurabijevog zakonika, Karčić, F. (2004) Pravni tekstovi, odabrani izvori za opću historiju države i prava, Sarajevo, str. 17.

⁷⁵ § 29 Hamurabijevog zakonika, Ibid., 19.

⁷⁶ Ovaj period je obuhvatao tri vijeka prije nove ere i dva vijeka poslije nove ere. L. Žlebnik, 25.

su postale državne ili javne, a materijalni položaj učitelja, a samim tim i djece kao učenika, dobrano se popravio.⁷⁷

1.3. Pravni status i zaštita djece kod nekih arapskih mislilaca

Govoreći o postepenom uvažavanju djeteta kao subjekta prava na području velike Arabljanske države, naglasimo kako su arapsko-islamski mislioci smatrali da je veoma važno izjednačiti muške i ženske potomke u pravima i obavezama, te u pristupu njihovom odgoju biti usmjeren ka usmjeravanju pažnje na Uzvišenu Istinu i postajanje sličnim ili bliskim Uzvišenoj Istini,⁷⁸ jer se pred Uzvišenom Istinom svi smatraju jednakim i niko ne smije biti tlačen samo zato što je drugačiji, pa tako ni djeca, kojima se mora posvetiti posebna pažnja kroz normiranje odgoja kao obaveze kojoj roditelji/staratelji trebaju udovoljiti. Tako ni muž ne smije tlačiti suprugu, niti supruga smije tlačiti muža, a djeca moraju biti tretirana kao subjekti prava, bez obzira da li je riječ o muškoj ili ženskoj djeci, koju su ti isti Arapi do sredine VI vijeka živu zakopavali smatrajući ih nepoželjnim članovima porodične zajednice.⁷⁹ Uspostavom novog pravnog sistema djeci su, od VI. vijeka, istovremeno priznate određene obaveze i prava, a njihovim starateljima/roditeljima naloženo da svoju djecu odgajaju u duhu univerzalnih vrijednosti.

Djeca se trebaju odgajati u pravcu tjelesnog odgoja, odgoja razuma, etičkog i vjerskog odgoja. Među istaknutijim stupovima islamskog sufizma i gnosticizma, koji su problematizirali odgoj bio je i Mevlana.⁸⁰ On izvorišta odgojnih misli pronalazi u osnovnim izvorima islamskog prava. Svoje stavove o odgoju iznio je u svome djelu "*Mesnevia*".⁸¹ Cilj njegovog odgoja treba biti usmjeren ka dostizanju stepena zbiljskog saznanja koje znači znanje iz duhovnog osvjedočenja koje čovjek, bez posredništva, prima od Boga. U islamskom odgoju i obrazovanju poticanje je primarna metoda jer je osnova odgoja olakšanje, ljubav i mehkoća.⁸² S druge

⁷⁷ Ibid.

⁷⁸ Vidjeti: Behešti, M., et al. (2009) Stavovi islamskih mislilaca o obrazovanju i odgoju, II. svezak, s perzijskog preveo Lutfi Akbaš, Sarajevo, str. 182.

⁷⁹ El-Qardawi, J. (1997) Halal i haram u islamu, (preveli: Latić, Dž. i Smajkić, S.) Sarajevo, str. 299.

⁸⁰ Mevlana ili Mullaje Rumi jedan je od najistaknutijih sufija, arifa i čuvenih pjesnika u VI.I vijeku. Rođen 1226. godine u Balhu, danas predjelu Afganistana, a živio i radio u Konji. Rođen je u porodici koju je krasili znanje i odgoj. Ibid.

⁸¹ Ibid.

⁸² Ibid., str. 237.

strane, jedan od istaknutih komentatora aristotelovih dijela Fārābi⁸³ ima velikog udjela u širenju starogrčke misli među muslimanima.⁸⁴ Prema njegovom mišljenju, najbolja vrлина je ona pri čijem dostizanju čovjek neizbježno mora činiti druga djela koja pripadaju drugim vrlinama. Osoba koja ima sve mogućnosti i spremnosti u odnosu na sve vrline može i posjedovati najbolju vrlinu.⁸⁵ Ovaj mislilac smatra da se edukacije i odgoj ne mogu jedno od drugog odvojiti, jer su tu da omoguće blaženstvo svakog pojedinca u društvu, pa tako i djece kao subjekata prava.⁸⁶ Pored toga, Ibn Sīnā⁸⁷ ukazuje na značaj sklapanja braka i ženidbe, govoreći kako "upravitelji poslovima grada moraju ljude pozivati na ženidbu i hrabriti ih na to; jer opstanak ljudske vrste koja je sama dokaz postojanja Istine, ostvaruje se posredstvom ženidbe."⁸⁸ Posebno je naglasio sljedeće: "Mora postati tradicija

⁸³ Muhammed ibn Muhammed ibh Tarkhān ibn 'Awzalagh, s nadimkom Abū Našr Fārābi, poznat kao Drgi Učitelj, jedan je od najvećih muslimanskih filozofa. Rođen je 873. godine. Ibid.

⁸⁴ M. Fath 'Ali Khāni, et. al. (2008) Stavovi islamskih mislilaca o edukaciji i odgoju, I. svezak, s perzijskog preveli: Lutfi Akbaši i Amar Imamović, Sarajevo, str. 81.

⁸⁵ Ibid., str. 103.

⁸⁶ Većina mislilaca je u velikom broju slučajeva naglašavala funkciju odgajatelja, kao iznimno bitnu i nezamjenjivu. Posmatrano iz našeg ugla, za staratelja se, na području Federacije Bosne i Hercegovine, imenuje osoba koja ima lična svojstva i sposobnost za vršenje dužnosti staratelja, a koja prije toga pristane da bude staratelj. Za staraoca se na području Republike Srpske postavlja lice koje ima lična svojstva i sposobnost za vršenje dužnosti staraoca, a koje prethodno da pristanak da bude staratelj. U Brčko Distriktu Bosne i Hercegovine, zakonodavac je normirao da se za staratelja imenuje osoba koja ima lična svojstva i sposobnost za vršenje dužnosti staratelja, a koja prethodno da pristanak da bude staratelj. Analiziramo li odredbe Konvencije o pravima djeteta (u daljem tekstu: KPD) možemo zaključiti kako ni međunarodno priznat pravni dokument globalnog značaja, kao što je KPD, ne postavlja uvjete ličnog kvaliteta odgajatelja, a što bi trebalo generalno definisati i precizirati, pošto je pitanje odgoja, pravednosti i poštenja, univerzalno pitanje općih vrijednosti svakog čovjeka. Smatramo neophodnim da se pravni položaj odgajatelja/staratelja preciznije pravno uredi priznavanjem određenih prava, koja bi podsticala na vaspitanje i ulaganje napora na tom polju.

Vidjeti:

Član 165. st. 2. Porodičnog zakona Federacije Bosne i Hercegovine (u daljem tekstu: PZ FBiH), ("Službene novine FBiH", broj: 35/05 i 41/05).

Član 79. stav 2. Porodičnog zakona Republike Srpske (u daljem tekstu: PZ RS), („Službeni glasnik RS“ broj: 54/02 i 41/08).

Član 146. stav 2. Porodičnog zakona Brčko distrikta Bosne i Hercegovine (u daljem tekstu: PZ BDBiH), („Službeni glasnik BDBiH“, broj: 23/07).

⁸⁷ Abū 'Ali Huseyn bin 'Abdullah bin Sīnā, poznat kao Sheykh-u-r-ra'īs najveći je peripatetički filozof islamskog svijeta. Rođen je oko 990. godine. Znao je čitav Kur'an napamet (hafiz), i bio vrhunski medicinar. Ibid., str. 109.

⁸⁸ Fath 'Ali Khāni, M., et. al., fn. 212, str. 257.

da roditelji odgoj djeteta preuzimaju na sebe: majka u specifičnim poslovima u vezi njega, a otac troškove".⁸⁹ On smatra da prvi stepen razvoja djeteta počinje od rođenja pa do oko šeste godine života. Druga faza počinje kada se dijete razvije i bude spremno da govori, sluša i prihvaća sugestije. Nakon te faze koja nastupa u šestoj godini, slijedi treća faza zasnovana na edukaciji vještina i zanata, što bi mogli shvatati kao profesionalno osposobljavanje. I na koncu, zarada i zanimanje te ženidba i zasnivanje porodice su posljednje dvije faze, nakon kojih čovjek treba pokazati svoju punu osposobljenost i spremnost da snosi sve terete svojih postupaka i bude koristan član društvene zajednice, što se smatra vrhunskim ciljem kod normiranja pravnog statusa djece.⁹⁰

2. Priznanje djeteta kao punopravnog subjekta prava i internacionalizacija brige o zaštiti njegovih prava i interesa

Ukoliko se upustimo u sagledavanje pravnih reperkusija kasnijeg razvoja porodično-pravnih odnosa, a posebno onih u srednjem vijeku, možemo zaključiti da je rimsko pravo, uveliko, ostavilo traga i neizbrisivog uticaja na pravne sisteme tog perioda, pa tako i na razvoj porodičnog prava kao pravne grane koja se orjentisala ka uređenju pravnog položaja djeteta.

Srednjevjekovno pravo je bilo okarakterizirano teškim položajem djece, naročito one vanbračne kojoj se pod utjecajem hrišćanske crkve ne priznaje čak ni srodnički odnos sa roditeljima.⁹¹ Zapravo, i sve europske feudalne države počivale su na ekonomskim i kulturnim tradicijama antičkog Rima i na ideološkom konceptu kršćanstva čije je istočno-semitske korijene grčka filozofija uobličila u formu prihvatljivu za Europu.⁹² Institut očeve vlasti nadmašio je robovlasnički društveno-ekonomski sistem, tako da se i dalje mogao susresti u srednjevjekovnom njemačkom običajnom pravu, i to pod nazivom *mundium*.⁹³ Njemačko društvo toga doba je bilo patrijarhalno pa se na tom tragu otac smatrao vrhovnim gospodarom žene i djece, ali, za razliku od rimske *patrie potestas*, u njemačkom pravnom sistemu *mundium* je označavao dužnosti oca koje su bile striktno određene. Također je utvrđeno da i dijete uživa poseban korpus prava utemeljenih na

⁸⁹ Ibid., fn. 228, str. 261.

⁹⁰ Ibid.

⁹¹ Bubić, S./Traljić, N., str. 23.

⁹² Imamović, M., str. 58.

⁹³ Ibid.

zakonu, te da šira porodica ima veoma važnu ulogu prilikom zaštite interesa djece. Obje ove ideje imaju važnu ulogu kod donošenja budućih europskih kodifikacija, u kojima će odnosi roditelja i djece biti posebno pravno normirani.⁹⁴

U ovom periodu razni oblici zbrinjavanja djece o kojoj se nema ko brinuti nisu bili posebno razvijeni, pa tako i ustanova usvojenja nije bila poznata srednjevjekovnom pravu, te se ista spominje samo izuzetno u ponekim od italijanskih statuta (Pisa, Bologna, Venecija).⁹⁵ U buržoaskom pravu, dijete i dalje ima nepovoljan status, pošto je i dalje vlast nad njim priznavana ocu. Iskorak, u odnosu na srednjevjekovno pravo, bio je jasan kada je izostala očeva vlast nad majkom, ali i u priznavanju majci, vlasti nad djecom. Vanbračna djeca i dalje imaju nepovoljan položaj, u odnosu na bračnu. Tako možemo zaključiti kako je sve donedavno, kada su socijalističke zemlje popravile položaj djeteta utvrđujući skup prava i obaveza roditelja prema djeci, koja roditelji trebaju vršiti u interesu djeteta, pravni status djece bio na nezavidnom i robovskom nivou.⁹⁶

Sve do početka XX. vijeka, djeci se nije posvećivala posebna pažnja, niti je ko posebno brinuo za njihov pravni status. Dijete se uvijek nalazilo pod nečijom vlašću koja je veoma često poprimala oblike surove i antagonističke realnosti.⁹⁷ Antičko-rimski institut očinske vlasti nadživio je robovlasnički društveni poredak i svoje mjesto našao u srednjevjekovnom njemačkom običajnom pravu.⁹⁸ Kasnije su građanski zakoni pojam očinske vlasti zamijenili terminom roditeljska vlast, čime je donekle priznata uloga majke u podizanju djece, ali još uvijek ovlaštenja roditelja nisu bila podvrgnuta znatnijim ograničenjima.⁹⁹

Znači, uz izvjesna ograničenja, institut očinske vlasti su preuzeli i Francuski građanski zakonik iz 1804. i Austrijski građanski zakonik iz 1811. godine. Tako je Francuski građanski zakonik regulisao da je dijete dužno da iskazuje pažnju i poštovanje roditeljima.¹⁰⁰ Iako su u ovoj odredbi roditelji stavljeni u jednako-pravan položaj, o tome nije bilo govora, pošto je "vlast nad djetetom" bila rezervisana za oca, pa tek poslije za majku, jer nikada nije bila konstituisana roditeljska

⁹⁴ Wieacker (1967) *Privatrechtsgeschichte der Neuzeit*, Göttingen, str. 229.

⁹⁵ Draškić, M., str. 155.

⁹⁶ Vidjeti šire: Bubić, S./Traljić, N., str. 23.-24.

⁹⁷ Ibid.

⁹⁸ U ovom periodu pojam *patria potestatem* zamijenjen je pojmom *mundium*. Ibid.

⁹⁹ Alinčić, M. (1994) „Obitelj u obiteljskom zakonodavstvu“, *Rev. soc. polit.*, god. I., br. 3, Zagreb, str. 230.

¹⁰⁰ Član 371. Francuskog građanskog zakonika, Code Civile, Dostupno na: http://195.83.177.9/upl/pdf/code_22.pdf

vlast za oboje u isto vrijeme. Ocu je pripadala vlast nad djetetom pa je on tako mogao odrediti da njegovo dijete ima ograničen krug kretanja uz prethodno datu dozvolu. Pored toga, uživao je sva imovinska prava djeteta, tako da je dijete još uvijek imalo pravno nezavidan status. Jednako tako i Austrijski građanski zakonik, iako deklarativno navodi dužnosti i prava roditelja da vaspitaju svoje dijete, staraju se o njegovom životu i zdravlju, daju mu izdržavanje i rukovode njegovim postupcima, ipak apsolutnu vlast instrumentalizira u rukama oca.¹⁰¹ Tako je, isključivim zakonskim odredbama, dijete dobijalo prezime i grb svoga oca, te je bivalo vaspitavano za ono zanimanje za koje on sam odluči da je najbolje za dijete, bez ikakve obaveze da se o tome sa bilo kime posavjetuje. Pored toga, imao je ovlasti upravljanja imovinom djece, te davanja saglasnosti na zaključenje braka maloljetnom djetetu.¹⁰² Jedina dužnost oca je bila da se stara o svom djetetu. Krajem IX. stoljeća, Njemački građanski zakonik,¹⁰³ iz 1896. godine, uveo je u pozitivno-pravnu terminologiju, umjesto instituta očinske vlasti, novi institut roditeljske vlasti koji je do tada bio pravno nepoznat. Iako pravna ravnoteža u pravima i dužnostima nije bila uspostavljena između majke i oca, jer su za vrijeme trajanja braka sva prava vezana za imovinu djeteta pripadala ocu, dok je majka imala prvenstveno pravo i dužnost da se stara o ličnosti djeteta, to je, ipak, bio znak većeg uvažavanja majke kao drugog roditelja i u budućnosti nešto boljeg položaja djeteta.¹⁰⁴

Tek sredinom XX. stoljeća u pravne sisteme je uveden pojam roditeljskog prava u značenju prava i dužnosti oba roditelja da se staraju o djeci ravnopravno i sporazumno, vodeći računa o interesima djece.¹⁰⁵ Tokom XX. stoljeća, naziralo se nastupanje vremena blagostanja i daleko veće sentimentalnosti za prava djece. U ovom periodu, pojačao se interes međunarodne javnosti za poboljšanje položaja djeteta na globalnom nivou. Desile su se značajne promjene u odnosima djece i roditelja, promjene kakve čovječanstvo do tada nije moglo ni zamisliti. Patrijar-

¹⁰¹ §139. i 144. Austrijskog građanskog zakonika, Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch (ABGB)

Dostupno na: [http://www.jusline.at/Allgemeines_Buergerliches_Gesetzbuch_\(ABGB\).html](http://www.jusline.at/Allgemeines_Buergerliches_Gesetzbuch_(ABGB).html)

¹⁰² §146.-154. Austrijskog građanskog zakonika, Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch (ABGB). Ibid.

¹⁰³ Dio 4 i 5, §1616.-1629., Njemačkog građanskog zakonika, Bürgerliches Gesetzbuch (BGB),

Dostupno na: <http://www.buergerliches-gesetzbuch.info/>

¹⁰⁴ Prokop, A. (1972) Porodično pravo-Odnosi roditelja i djece, Školska knjiga, Zagreb, str. 13.-16.

¹⁰⁵ Alinčić, M., str. 231.

halni model uređenja porodice i porodičnog života, gdje apsolutnu i neograničenu vlast ima otac porodice, napušten je. Uspostavljen je sistem ravnopravnosti žene i muškarca u sticanju prava i preuzimanju dužnosti spram cijele porodice. Za razliku od prethodnih pravnih regula, novim pravnim normama je uspostavljen princip jednakosti djeteta rođenog u braku i van braka.¹⁰⁶ Dotadašnje porodično-pravne institute očinske i roditeljske vlasti zamjenjuje novi institut roditeljskog prava, odnosno roditeljskog staranja. Ovaj novi zakonski pravni institut je u sebi sublimirao skup prava i obaveza koje u porodičnom pravu postoje u odnosima između roditelja i djece.¹⁰⁷

Najzad, već početkom prošlog stoljeća formiralo se uvjerenje da prava djece treba da budu priznata i zaštićena na poseban način i putem specijalnih međunarodnih dokumenata.¹⁰⁸ U ovom periodu sazrijeva pravna svijest o potrebi za adekvatnijim definisanjem i efikasnijom zaštitom dječijih prava na internacionalnom nivou.¹⁰⁹

Shodno tome, danas, u modernom dobu, u dobu savremenog prava, dijete je postalo subjekat kojem je priznat poseban korpus dječijih prava iza čije zaštite stoji država sa veoma jakim aparatom moći, niz državnih organa nadležnih za uređenje pojedinih pitanja, kao i sami roditelji.¹¹⁰ Proces internacionalizacije dječijih prava, a s tim paralelno i prava djece bez roditeljskog staranja, odvijao se kroz postupak sazrijevanja uvjerenja da se na prava djece moraju primjenjivati standardi usvojeni na međunarodnom nivou, te da oni imaju prednost, u odnosu na domaće pozitivno-pravne propise svih zemalja. Tek formiranjem međunarodnih organizacija bilo je izvedivo i moguće donijeti prve međunarodne dokumente kojima se pravno normira i uređuje položaj djeteta, s posebnim osvrtom na ugrožene kategorije djece poput one bez roditeljskog staranja.¹¹¹

Prvi korak, koji je učinjen ka postizanju tog cilja je predstavljalo donošenje Deklaracije o pravima djeteta, poznatijoj kao Ženevska deklaracija.¹¹² Navedenu

¹⁰⁶ Prokop, A., str. 15.

¹⁰⁷ Ibid.

¹⁰⁸ Čok, V. (1979) "Smisao i sadržina posebnih prava deteta", Pregled, br. 10/1979, str. 1143.

¹⁰⁹ Vidjeti: Prokop, A., str. 16., Draškić, M., str. 154.

¹¹⁰ Ibid.

¹¹¹ Draškić, M., str. 156.-158.

¹¹² Ta deklaracija afirmiše pravo djeteta na tjelesni i duhovni razvoj; pravo djeteta na ishranu, zdravstvenu njegu i socijalnu zaštitu; pravo na pomoć u nevolji; zaštitu od iskorištavanja te podizanje djeteta na način da ono postane svjesno svojih sposobnosti koje služe ljudskom društvu. Vidjeti: Ž. Kopic, Ž./Korajac, V. (2010) "Djeca i djetinjstvo u dokumentima o pravima djece", Život i škola, br. 24 (2/2010.), god. 56., 46.

Deklaraciju je 1924. godine usvojila Skupština Društva naroda.¹¹³ Deklaracija je sadržavala sedam principa koji su bili općeg karaktera, ali je princip da, u slučaju opasnosti prvo djeci treba ukazati pomoć, od tog momenta, postao fundamentalni princip u odlučnom koraku ka zaštiti prava djece. Pošto su konkretni rezultati usvojene deklaracije bili na niskom nivou njenog provođenja u praksi, nametnula se potreba za poduzimanjem narednih i jednako važnih koraka u borbi za međunarodnu zaštitu prava djece, popraćenih značajnim međunarodnim pravnim aktima.

Tako, uz Ženevsku deklaraciju, značajnu ulogu i mjesto u nizu pravnih akata donesenih u XX. stoljeću zauzima i Opća deklaracija o pravima čovjeka i građanina iz 1948. godine, a koja djeci osigurava pravo na slobodu i jednakost po rođenju, zabranjuje ropstvo, mučenje ili ponižavanje, te osigurava djeci pravo na jednakost pred zakonom i pravo na sudsku zaštitu.¹¹⁴

Nekoliko godina poslije, tačnije 1959. godine, na Generalnoj skupštini Ujedinjenih nacija, usvojena je nova Deklaracija o pravima djeteta, koja je u sebi sadržavala sasvim određenu i čvrstu koncepciju o tome kakva i koja prava djece bi trebalo štiti na međunarodnom nivou.¹¹⁵ Zbog nepostojanja pravne obaveze, koju prati i adekvatan mehanizam zaštite prava djeteta, Deklaracija je ocijenjena kao neefikasna u ostvarivanju svojih ciljeva.

Stoga je sedamdesetih godina započela diskusija o mogućnosti da su u okviru Ujedinjenih nacija formuliše jedna konvencija koja bi se odnosila na prava djeteta i koja bi postala dio međunarodnog prava.¹¹⁶ Ovaj put, tražilo se iznalaženje boljeg i efikasnijeg rješenja u normiranju prava djece na međunarodnom nivou. Nakon mukotrpnog i pravno zahtjevnog posla tokom deset godina od poticanja prve ideje na izradi jedinstvenog pravno-obavezujućeg teksta o dječijim pravima, Generalna skupština Ujedinjenih nacija je dala svoju posljednju riječ.¹¹⁷

¹¹³ Dostupno na: http://www.dadalos.org/kr/Menschenrechte/Grundkurs_MR3/Kinderrechte/kinderre.htm

¹¹⁴ Ibid.

¹¹⁵ Tekst svake deklaracije treba da bude sročan na imperativan način i mora da sadrži precizna pravila koja se u svakom momentu mogu pretvoriti u pravo. Zato, uopćeno posmatrano, pravila deklaracije trebaju biti formulisana u obliku impersonalnih normi, i to na takav način da predviđaju opću obavezu za sve države, pošto formulacije u obliku preporuka i želja ne mogu postići takav učinak. Ukoliko deklaracije nije donesena jednoglasno ili konsenzusom, onda se sasvim sigurno može konstatovati da navedena nema jak autoritet u međunarodnim odnosima.

Vidjeti: Degan, V.Đ. (2000) Međunarodno pravo, Rijeka, str. 89.

¹¹⁶ Draškić, M., str. 157.

¹¹⁷ Ibid., fn. 16., str. 157.

Tako je 1989. godine usvojena Konvencija o pravima djeteta (Konvencija/KPD), čija je sadržina podijeljena na preambulu i tri posebna dijela Konvencije.¹¹⁸ Navedenu Konvenciju ratificirale su 192 zemlje članice Ujedinjenih nacija. Van njene ratifikacije ostale su samo Sjedinjene Američke Države i Somalija.¹¹⁹ Tekst KPD izlaže široki dijapazon zaštićenih dječijih prava, kao i prava, obaveze i odgovornosti roditelja i društvene zajednice spram svakog djeteta.¹²⁰ Cijeli tekst konvencije, kao što ćemo zapravo i u nastavku vidjeti, protkan je jedinstvenom idejom i ciljem, a to je zaštita najboljeg interesa djeteta. Prava djeteta su grupisana u tri šire kategorije prava. To su: prava na obezbjeđenje, prava na participaciju i prava na zaštitu.¹²¹ Dijete kojem je privremeno ili trajno uskraćeno porodično okruženje ili koje zbog vlastite dobrobiti ne smije ostati u porodičnom okruženju, ima pravo na posebnu zaštitu i pomoć države.¹²²

Kako bi se, nakon dugog i mukotrpnog procesa priznanja djeteta kao ravnopravnog subjekta prava, pravna bitka za zaštitu djece i nastavila, neophodno je *de lege ferenda* raditi na promociji prava djeteta i znati kako je posebnim zakonom,¹²³ netom nakon Drugog svjetskog rata, na našim područjima, normirano pitanje starateljstva i brige za veliki broj djece bez roditeljskog staranja. Iste godine, zakonodavna vlast donosi poseban zakon kojim uređuje odnose između roditelja i djece.¹²⁴ Ovaj zakon vrvi od onih pravnih odredbi koje su direktno usmjerene ka odgoju djece, pa se tako u zakonu navodi da su roditelji dužni odgajati djecu u duhu odanosti otadžbini i da ih spremne za korisne članove društva.¹²⁵

¹¹⁸ Za razliku od deklaracija, konvencija predstavlja poseban međunarodni izvor prava, koji sa sobom nosi i određen korpus prava i obaveza država članica i potpisnica date konvencije. Konvencije o kodifikaciji neke grane međunarodnog prava pretežito propisuju pravila u obliku impersonalnih (bezličnih) normi, koje se ne odnose samo na njihove stranke nego i na sve države.

Vidjeti: Degan, V.Đ., str. 85.

¹¹⁹ Complete reporting history of the States parties to the Convention on the Rights of the Child, [http://www.unhcr.ch/tbs/doc.nsf/898586b1dc7b4043c1256a450044f331/d8c54847b22d66738025682d003e94f0/\\$FILE/Crc.pdf](http://www.unhcr.ch/tbs/doc.nsf/898586b1dc7b4043c1256a450044f331/d8c54847b22d66738025682d003e94f0/$FILE/Crc.pdf)
Rezolucija 217. (III), Podaci prikupljeni u periodu pisanja rada (op.a.).

¹²⁰ Draškić, M., str. 157.

¹²¹ Prava na obezbjeđenje se tiču stvaranja adekvatnih uslova za nesmetan život i razvoj svakog djeteta. Vidjeti: Draškić, M. (1995), „Prava djece i Konvencija UN o pravima deteta“, Pravni zbornik, broj 2-3/1995, str. 40.-42.

¹²² Ajduković, M. (2004) "Pristupi zbrinjavanju djece bez odgovarajuće roditeljske skrbi", Revija socijalne politike, br. 11, Zagreb, str. 229.

¹²³ Osnovni zakon o starateljstvu-OZS ("Službeni list Federativne Narodne Republike Jugoslavije" br. 30/47).

¹²⁴ Osnovni zakon o odnosima roditelja i djece-OZORD ("Službeni list FNRJ" br. 104/47).

¹²⁵ Član 7.i 8. OZORD.

Naša država je, u svoj pravni sistem, KPD preuzela notifikacijom o sukcesiji 23.11.1993. godine,¹²⁶ što je, prema međunarodnom pravu, stvorilo obavezu naše države da Konvenciju, u potpunosti, implementira u okviru svoga pozitivnog zakonodavstva.¹²⁷ To znači da naša država ima obavezu da uskladi svoje zakonodavstvo s odredbama ovog međunarodno-pravnog dokumenta, i pitanje zaštite djece podigne na viši/međunarodni nivo. Konvencija državu obavezuje da preduzme sve neophodne korake kako bi se osigurala efikasna implementacija međunarodnih ugovornih odredbi. KPD dijete definiše kao osobu mlađu od 18 godina, osim ako se zakonom koji se primjenjuje na dijete, granica punoljetstva ne odredi drugačije. Ovako formulisana pravna norma, koja ne normira sticanje poslovne sposobnosti, daje pravo svakoj državi, pa tako i našoj, da donošenjem zakona, reguliše ovo pitanje i dobnu granicu koja služi za definisanje pojma djeteta, odredi na drugačiji način. Kada pravno analiziramo i detaljniji razmotrimo zakonodavstvo naše države, koje tretira pravni status djeteta u okviru svih pravnih oblasti, pravnih instituta i grana, shvatićemo kako je određenje dobne granice u definisanju pojma djeteta na teritoriji BiH pravno razučeno i neharmonizirano.¹²⁸ Na tragu toga, interesantno je navesti kako je odnos pravne i poslovne sposobnosti u našem pravnom sistemu različit u odnosu na antičko-rimski, pošto sa gubljenjem statusa djeteta u 18-oj godini života u našem pravnom sistemu lice *ex lege* stječe poslovnu sposobnost, a što ne bi morao biti obligatoran učinak napuštanja statusa djeteta, i što bi svakako moglo biti predmetom budućih razmatranja i širih elaboracija.

¹²⁶ Zakon o ratifikaciji Konvencije Ujedinjeni nacija o pravima djeteta („Službeni list R BiH“ br. 2/92 i 13/94) i Fakultativni protokol o pravima djeteta, prodaji djece, dječijoj prostituciji i pornografiji, koji važi na temelju Odluke o ratifikaciji ovog Protokola („Službeni glasnik BiH - Međunarodni ugovori“, br. 5/02).

¹²⁷ Convention on the Rights of the Child New York, 20 November 1989. http://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV11&chapter=4&lang=en

¹²⁸ Vidjeti: Selimović, J./Sofović, J. (2010) Položaj djece u Bosni i Hercegovini, Analiza položaja djece bez roditeljskog staranja i/ili djece kojoj prijete gubitak roditeljskog staranja zasnovan na pravima djece, SOS Dječija sela BiH, Sarajevo, str. 17.

Literatura

1. Ponjavić, Z. (2005) Porodično pravo, Pravni fakultet u Kragujevcu, Kragujevac.
2. Vodinelić, V. (1991) Građansko pravo-uvodne teme, Beograd.
3. Imamović, M. (2005) Predavanja iz opće povijesti prava i političkih institucija, Sarajevo.
4. Žlebnik, L. (1970) Opšta istorija školstva i pedagoških ideja, Naučna knjiga, Beograd.
5. Šonje, Š. (1996) Latinski jezik, Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta, Sarajevo.
6. Kaser, M. (1975) Das Römische Privatrecht, II, München.
7. Horvat, M. (1980) Školska knjiga Zagreb, Zagreb.
8. Schulz, F. (1969) Classical Roman Law, Oxford.
9. Yourcenar, M., Hadrijanovi memoari, Markovićev prijevod, Beograd, 1965.
10. Karčić, F. (2004) Pravni tekstovi, odabrani izvori za opću historiju države i prava, Sarajevo.
11. Stojčević, D., Rimsko privatno pravo, Beograd, 1976.
12. Boras, M./Margetić, L. (1998) Rimsko pravo, Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci, Rijeka.
13. Draškić, M. (2007) Porodično pravo i prava deteta, Pravni fakultet u Beogradu, Službeni glasnik, Beograd.
14. Šarac M./Lučić, Z. (2006) Rimsko privatno pravo, Sarajevo.
15. Bujuklić, Ž. (2009) Forum romanum-rimska država, pravo, religija i mitovi, Beograd.
16. Bubić S./Traljić, N. (2007) Roditeljsko i starateljsko pravo, 1. Izd., Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo.
17. Bikić, A., Naknada štete, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2010.
18. Jovanović, M. (2002) Komentar starog ius civile, knjiga prva Leges regiae, Pravni fakultet u Nišu, Niš.
19. Romac, A. (1973) Izvori rimskog prava, Informator-Zagreb, Zagreb.
20. Romac, A. (1994) Rimsko pravo, Narodne novine, Zagreb.
21. Stevanović, M. (2000) Obiteljska pedagogija, Tonimir, Varaždinske Toplice.
22. Platon, Država, Peto izdanje, Velika filozofska biblioteka, Preveli: Vilhar, A./Pavlović, B., Beogradski izdavačko-grafički zavod, Beograd, 2002.

23. Aristotel, Politika, Globus Zagreb, Sveučilišna naklada Liber Zagreb, Preveo: Ladan, T., Zagreb, 1988.
24. Festić, R. (1998) Stari kodeksi, Editio iurisdica, Sarajevo, 1998.
25. Behešti, M., et al., Stavovi islamskih mislilaca o obrazovanju i odgoju, II. svezak, s perzijskog preveo Lutfi Akbaš, Sarajevo, 2009.
26. El-Qardawi, J., Halal i haram u islamu, (preveli: Latić, Dž. i Smajkić, S.), Sarajevo, 1997.
27. Prokop, A. (1972) Porodično pravo-Odnosi roditelja i djece, Školska knjiga, Zagreb.
28. Degan, V.Đ. (2000) Međunarodno pravo, Rijeka.
29. Rojko, P. (2012) Metodika nastave glazbe, teorijsko-tematski aspekti, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Zagreb.

Članci

1. Pezelj, V., „Naznake pravnog položaja žene u srednjevjekovnom Zadru“, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, god. 43, 3-4/2006.
2. Bratković, M., „Razvrgnuće braka u rimskom, kanonskom i suvremenom hrvatskom obiteljskom pravu“, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, 61, (1) 109-148 (2011).
3. Rabello, A.M., „Effeti personali della „patria potestas“, Milano; Saller, R.P. (1994), Patriarchy, Property and Death in the Roman Family, Cambridge; Fayer, C. (1994), La Familia Romana, Aspetti giuridici ed antiquari, Vol. I, Rom.
4. Alinčić, M., „Obitelj u obiteljskom zakonodavstvu“, Rev. soc. polit., god. I, br. 3, Zagreb.
5. Čok, V., „Smisao i sadržina posebnih prava deteta“, Pregled, br. 10/1979.
6. Kopic, Ž./Korajac, V., „Djeca i djetinjstvo u dokumentima o pravima djece“, Život i škola, br. 24 (2/2010).
7. Draškić, M., „Prava djece i Konvencija UN o pravima deteta“, Pravni zbornik, broj 2-3/1995.
8. Ajduković, M., „Pristupi zbrinjavanju djece bez odgovarajuće roditeljske skrbi“, Revija socijalne politike, br. 11, Zagreb.
9. Selimović, J./Sofović, J., Položaj djece u Bosni i Hercegovini, Analiza položaja djece bez roditeljskog staranja i/ili djece kojoj prijete gubitak roditeljskog staranja zasnovan na pravima djece, SOS Dječija sela BiH, Sarajevo, 2010.
10. Spahić-Šiljak, Z. (2007), „Žene, religija i politika“, IMIC, CIPS, TPO,
11. Anić, R.J., Spahić-Šiljak, Z., Rod i religija, Transkulturna Psihosocijalna obrazovna fondacija, Univerzitet u Zenici, Univerzitet u Banja Luci, Sarajevo, 2008.

Pravni akti

1. Porodični zakon Federacije Bosne i Hercegovine ("Službene novine FBiH", broj: 35/05 i 41/05).
2. Porodični zakon Republike Srpske ("Službeni glasnik RS" broj: 54/02 i 41/08).
3. Porodični zakon Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine ("Službeni glasnik BDBiH", broj: 23/07).
4. Bürgerliches Gesetzbuch (Njemački građanski zakonik).
5. Allgemeine bürgerliches Gesetzbuch (Austrijski građanski zakonik).
6. Code Civile (Francuski građanski zakonik).
7. Konvencija o pravima djeteta.

Internet stranice (20.10.2012.-28.12.2012.)

1. http://www.ancientgreece.co.uk/dailylife/home_set.html
2. <http://pescanik.net/wp-content/PDF/1dragana.pdf>
3. http://195.83.177.9/upl/pdf/code_22.pdf
4. [http://www.jusline.at/Allgemeines_Buergerliches_Gesetzbuch_\(ABGB\).html](http://www.jusline.at/Allgemeines_Buergerliches_Gesetzbuch_(ABGB).html)
5. <http://www.buergerliches-gesetzbuch.info/>
6. http://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV11&chapter=4&lang=en

DEVELOPMENT OF THE LEGAL STATUS OF CHILDREN WITH AN OVERVIEW TO THE MODERN TIMES

Summary

Legal theory took a lot of time to understand, define and determine the legal status of children between the subjects of civil and legal relations within socio-legal context. In order to understand the gradual development of the legal definition of children and acceptance of a child as a subject of rights and to correctly perceive the modification of an absolute paternal authority and the subordination of children and other family members to the "cult of the family patriarch", this paper will show the course of the gradual development, from the oldest socio-economic structures in development of a community to the modern era, when child is recognized and protected as a relevant entity in law. The protection of children, as relevant subjects of legal relations with a corpus of their own protected rights and interests, demands us to dedicate part of the paper to the analysis of the personal and property powers of children's guardians. The powers of the guardian became, over time, more important to the authorities, which are from the time of ancient Rome to today increasingly interfering in relationships between the guardian and the child, in favour of children, as equal subjects of rights.

Key words

pater familias, the child, the subject of rights.

EVROPSKO POSLOVNO PRAVO – ODABRANE TEME

Nevenko Misita i Zinka Grbo

**(Sarajevo, 2011., XXVI + 297. str.,
Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu)**

prikaz

Adnan Balvanović, MA*

Godine 2011. izašla je knjiga pod nazivom "Evropsko poslovno pravo – odabrane teme", autora Nevenka Misite i Zinke Grbo. Knjiga na jedan sistematičan i sveobuhvatan način obrađuje pojedine institute evropskog poslovnog prava, kao što su Evropska ekonomska interesna grupacija, Evropska kompanija – Societas Europaea, javne nabavke, sigurnost proizvoda i zaštite potrošača, poslovna praksa i zaštita potrošača i pravičnost ugovornih odredbi i zaštita potrošača. Na ovaj je način dobar dio materija evropskog poslovnog prava tematski obrađen od strane navedenih autora. Knjiga predstavlja ujedno i veliki doprinos daljnjoj edukaciji mlađeg stručnog kadra, kada je u pitanju evropsko poslovno pravo.

Evropsko poslovno pravo danas predstavlja naučnu disciplinu koja sve više dobija na svom značaju. Kao takvo, evropsko poslovno pravo dio je jednog šireg sistema poznatog kao evropske integracije. Veoma veliki dio pozitivno-pravne regulacije pripada materiji poslovnog prava na nadnacionalnom nivou. Ova knjiga velikim dijelom obrađuje materiju evropskog poslovnog prava. Autor Zinka Grbo obradila je institute: Evropska ekonomska interesna grupacija, Societas Europaea i Javne nabavke. S druge strane, autor Nevenko Misita u knjizi obrađuje: Sigurnost proizvoda i zaštita potrošača, Poslovna praksa i zaštite potrošača i Pravičnost ugovornih odredbi i zaštita potrošača. Kao što se navodi u Uvodnim napomenama u knjizi, autori su pažnju usmjerili na dvije etablirane pravne discipline, pravo privrednih društava i pravila koja se odnose na pravo zaštite potrošača.

Ono što je sigurno, jeste činjenica da ova knjiga prati savremeni razvoj evropskog poslovnog alias privrednog prava. Opsežna materija u knjizi je podijeljena u šest poglavlja. Autori na početku knjige navode i slučajeve rješavane pred Evropskim sudom, abecedan i numerički prikaz.

* adnan.balvanovic_530@yahoo.com

U prvom poglavlju, naziva "Evropska ekonomska interesna grupacija" obrađen je nastanak Evropske ekonomske interesne grupacije, pravna regulacija, karakteristike, način osnivanja, ciljevi i način djelovanja Evropske ekonomske interesne grupacije. Pored toga, ovo poglavlje sadrži i način finansiranja rada Evropske ekonomske interesne grupacije, kao i članstvo u ovog Grupaciji, odgovornost Evropske ekonomske interesne grupacije, unutrašnja organizaciona struktura i prestanak Grupacije. Na kraju se nalazi Prilog u kojem su navedene neke grupacije koje kao takve posluju na unutrašnjem tržištu Evropske unije.

Autor Zinka Grbo je uspjela na veoma iscrpan način približiti institut evropskog poslovnog prava, što se naročito vidi u dijelu Poglavlja koji govori o karakteristikama Evropske ekonomske interesne grupacije, članstvo u Grupaciji, kao i prestanak pravnog postojanja iste. Kada je u pitanju Pravna regulacija, autor, na iscrpan način, približava Uredbu 2137/85 Vijeća Evropske ekonomske zajednice (OJ L199, 31.07.1985. godina). Kada su u pitanju karakteristike Evropske ekonomske interesne grupacije, kao instrumenta za transnacionalnu kooperaciju, autor Zinka Grbo obrađuje ovu materiju sa aspekta: (i) Evropska ekonomska interesna grupacija kao privredno društvo/preduzeće, (ii) Evropska ekonomska interesna grupacija kao koncentracija i (iii) Evropska ekonomska interesna grupacija kao *sui generis* subjekt. Ovaj dio je veoma bitan kada je u pitanju ova Grupacija jer autor u dijelu *Evropska ekonomska interesna grupacija* navodi: "iz svega rečenog proizilazi da evropska ekonomska interesna grupacija nije preduzeće, odnosno trgovačko društvo u klasičnom poimanju". Autor ovu Grupaciju označava kao *sui generis* preduzeće koje svoju poslovnu aktivnost "usmjerava na ostvarivanje i povećanje dobiti svojih članova". Dakle, svrha postojanja i osnivanja ovakvog vida poslovne transnacionalne kooperacije na unutrašnjem tržištu Evropske unije nije da Grupacija stiče dobit za sebe, već isključivo za svoje članove. Autor Zinka Grbo navodi da je ovakav vid saradnje "koodrinatorsko-konzultantske prirode". Ono što autor također navodi u ovom dijelu Knjige jeste činjenica da je cilj osnivanja Evropske ekonomske interesne grupacije "omogućiti što veći razvoj ekonomskih aktivnosti, a samim tim i povećanje dobiti svojih članova". U dijelu koji nosi naziv "IV. Način osnivanja Evropske ekonomske interesne grupacije" autor Zinka Grbo navodi da se ova Grupacija osniva ugovorom, citirajući odredbu člana 1. stav 2. Uredbe 2137/85 ("*Strane koje namjeravaju osnovati Grupaciju moraju zaključiti ugovor i biti registrovane*"). Autor također navodi i bitne elemente (*essentialia negotii*) kada je u pitanju osnivački ugovor Evropske ekonomske interesne grupacije, pozivajući se na odredbu člana 5. Uredbe 2137/85. Autor Zinka Grbo je na ovaj način približio stručnom kadru iz oblasti poslovnog prava ovaj Institut, tako da je za očekivati da će se i ove odredbe naći u nekom budućem bh. zakonu koji bude uređivao materiju Evropske ekonomske interesne

grupacije, pa je samim tim i prijedlog bh. zakonodavcu da obrati pažnju na ovaj dio teksta koji se odnosi na bitne elemente ugovora o osnivanju Evropske ekonomske interesne grupacije. Dalje, kako uredbe služe za unifikaciju nacionalnih pravnih poredaka država članica Evropske unije, potrebno je da svi elementi iz člana 5. navedene Uredbe budu dio teksta zakona koji bude uređivao ovaj vid materije evropskog poslovnog prava u Bosni i Hercegovini. Dio teksta koji nosi naziv "VII. Članstvo u Evropskoj ekonomskoj interesnoj grupaciji" je također bitan za bh. zakonodavca. U tom dijelu teksta autor Zinka Grbo obrađuje članstvo u ovoj Grupaciji, gdje navodi da: "*Evropsku ekonomsku interesnu grupaciju mogu, u najširem smislu, osnovati pravna i fizička lica*". Autor također obrađuje i dio koji se odnosi na promjene u članstvu unutar Evropske ekonomske interesne grupacije, kao što su pristupanje (*admission*), istupanje (*withdrawal*), isključenje (*expulsion*) i ustupanje (*assignment*). U dijelu koji nosi naziv "X. Prestanak Evropske ekonomske interesne grupacije" autor navodi najprije činjenicu da bi postojao ovakav vid Grupacije, ona mora imati najmanje dva subjekta u članstvu Grupacije, na kojim stanovištima je i sam tekst Uredbe 2137/85. Drugi načini vezani za prestanak postojanja Evropske ekonomske interesne grupacije koje autor navodi su: odluka članova, odluka suda, likvidacija i poništenje. Na kraju teksta autor Zinka Grbo navodi i "XI Prilog" u kojem su navedene evropske ekonomske interesne grupacije kakve postoje na unutrašnjem tržištu Evropske unije. Drugo poglavlje posvećeno je Evropskoj kompaniji odnosno Societas Europaea. U okviru ovog poglavlja obrađuje se pravni okvir, odnosno, Statut Evropske kompanije, kao i uredba o Statutu. Pored toga, u ovom je poglavlju obrađena i Direktiva o participaciji zaposlenika u Evropskoj kompaniji (Societas Europaea). Na kraju autor Zinka Grbo navodi i iskustva vezana za Evropsku kompaniju. Tako se materija evropskog poslovnog prava *a propos* ovog instituta na sistematičan način obrađuje na jednom mjestu. Autor obrađuje Uredbu o Statutu Evropske kompanije, a posebno: pravni okvir osnivanja, sjedište, osnivanje i organi Evropske kompanije (Societas Europaea). Radi budućeg zakonskog teksta koji bude uređivao materiju (evropskog) poslovnog prava u Bosni i Hercegovini, autor Zinka Grbo navodi da je odredbom člana 4. stav 1. Uredbe, predviđen minimalni osnivački kapital koji iznosi 120.000,00 eura i da mora biti izražen u valuti Evropske unije. Kada je u pitanju osnivanje Evropske kompanije, autor Zinka Grbo u dijelu teksta koji nosi naziv "3. Osnivanje" navodi da su Uredbom predviđena četiri načina osnivanja Evropske kompanije (čl. 17.-38.). Autor obrađuje i tekst Direktive o participaciji zaposlenih br. 2001/86, navodeći na samom početku da ova Direktiva predstavlja drugi dio Statuta Evropske kompanije. Autor Zinka Grbo navodi činjenicu da je "*osnovni cilj ove Direktive je obezbjeđenje prava zaposlenih da budu angažirani u procesu donošenja odluka značajnih za evropsku kompaniju*". Dalje se navodi da

"naslov i sam tekst Direktive 2001/86 ukazuju na to da je ona donesena s namjerom promoviranja socijalnih ciljeva Evropske zajednice, kako je i navedeno u njenoj preambuli". U zadnjem dijelu teksta autor obrađuje i dio koji se odnosi na iskustva Evropske kompanije u kojem navodi da "Uredba o evropskoj kompaniji u čl. 69. je predvidjela obavezu Komisije da u roku od pet godina od stupanja na snagu Uredbe sačini izvještaj o njenoj primjenjivosti". S tim u vezi, autor Zinka Grbo navodi činjenicu sadržanu u Izvještaju Komisije da je kao jedna od najvažnijih pozitivnih karakteristika naveden sam imidž SE iz razloga naglašavanja evropske orijentacije kroz sam evropski predzank "SE" od strane samih kompanija koje posluju na unutrašnjem tržištu Evropske unije. Također, bh. zakonodavac bi trebao obratiti pažnju i na dio teksta naziva "Drugo poglavlje – Evropska kompanija – Societas Europea" prilikom namjere pisanja zakona kojim će se uvesti ovakav način poslovanja u bh. privredni sistem. Bilo bi potrebno da bh. zakonodavac u tekst budućeg zakona unese sve elemente Uredbe o evropskoj kompaniji, kao i da dodatno razradi tekst Direktive o participaciji zaposlenika u Evropskoj kompaniji iz razloga jer direktive uvijek sadrže minimalan broj pravila, tako da je ostavljeno nacionalnom zakonodavcu da ih dodatno razradi u cilju zaštite prava, u konkretnom slučaju zaštite prava radnika na participaciju u odlučivanju unutar Evropske kompanije – Societas Europaea. Na taj bi način bh. zakonodavac zaštitio i socijalna prava radnika unutar Evropske kompanije, na šta poziva i sam tekst preambule navedene Direktive.

Treće, ujedno i najveće, poglavlje u knjizi posvećeno je materiji javnih nabavki kada je u pitanju evropsko poslovno pravo. Javne nabavke sigurno predstavljaju jednu od veoma značajnih disciplina u izučavanju. Prema tome, autor Zinka Grbo ovom dijelu evropskog poslovnog prava posvećuje značajnu pažnju i iscrpno obrađuje ovu materiju. Treće poglavlje "Javne nabavke" sadrži slijedeće cjeline: pojam i značaj, pravni okvir Evropske unije, principi javnih nabavki, subjekti javnih nabavki, postupci za dodjelu ugovora o javnim nabavkama, kriteriji za dodjelu ugovora, tehničke specifikacije i standardi, pojam i pravna priroda ugovora o javnoj nabavci, pravna zaštita i posebne vrste javnih nabavki. U cjelini Pojam i pravna priroda ugovora o javnoj nabavci su detaljno obrađeni međunarodni izvori (Model Zakon i WTO Sporazum), EU regulativa, ugovori *sui generis* i tzv. In house ugovori. Pored ove, može se istaći i cjelina Posebne vrste javnih nabavki, gdje autor obrađuje elektronske javne nabavke, zelene nabavke i vojne nabavke.

Četvrto poglavlje je posvećeno sigurnosti proizvoda i zaštiti potrošača. Ono je veoma značajno, najprije iz razloga jer autor Nevenko Misita na sistematičan način obrađuje materiju evropskog poslovnog prava, što se naročito vidi u dijelu poglavlja pod nazivom Sigurnost proizvoda – aktuelni režim. U dijelu teksta

naziva "1. Sigurnost proizvoda i usluga i Evropska unija" obrađuje se materija koja se odnosi na same proizvode, gdje autor navodi da "*centralno mjesto zauzima Direktiva 01/95/EC o opštoj sigurnosti proizvoda iz 2001.*". Dalje, autor Nevenko Misita navodi da se ova Direktiva prema engleskom izvorniku skraćeno navodi i kao GPSD (*General Product Safety Directive*). U ovom dijelu teksta, autor ističe da je navedena Direktiva dogradnja Direktive 92/59/EEC (OJ L 228/24/92). Autor dalje obrađuje "novi" i "stari" pristup harmonizaciji u ovoj oblasti. U dijelu teksta naziva "II. Sigurnost proizvoda – 'Prva' direktiva", autor obrađuje detaljno Direktivu 92/59/EEC o opštoj sigurnosti proizvoda, gdje razmatra opšti karakter regulacije, princip uzajamnog priznavanja i ulogu Komisije kada je u pitanju ova Direktiva. U dijelu "III. Sigurnost proizvoda – aktuelni režim" autor Nevenko Misita na iscrpan i sistematičan način obrađuje aktuelni režim u Evropskoj uniji kada je u pitanju sigurnost proizvoda na unutrašnjem tržištu. S tim u vezi, pored Uvoda, tu autor obrađuje i: ustavni osnov i cilj, subjekte, predmet, opšte standarde sigurnosti, obaveze tržišnih subjekata, provedba Direktive i nadzor, razmjena informacija i hitne intervencije – RAPEX sistem, ostvarivanje prava i obaveza i dogradnja Direktive. Na ovaj način autor Nevenko Misita približava samu materiju evropskog poslovnog prava mlađem stručnom kadru, ali i naučnoj zajednici, kada su u pitanju sigurnost proizvoda i zaštita potrošača.

U petom poglavlju naziva "Poslovna praksa i zaštita potrošača" obrađena je poslovna praksa i pravo Evropske unije sa aspekta osnivačkih ugovora, ali i iz ugla zaštite potrošača. Zatim se u ovom Poglavlju obrađuju Direktiva o nepoštenoj poslovnoj praksi, Predmet, Subjekti, Generalna klauzula i "Lista" i Primjena Direktive – sankcije. Tako se npr., može izdvojiti cjelina Generalna klauzula i "Lista" u kojoj je obrađeno: standard pažnje, uticaj na odluku potrošača, evropski pojam (ne)poštenog, poslovna praksa (prevarna praksa, agresivna praksa, ponuda kao dio komercijalne prakse i propuštanje kao nedopuštena poslovna praksa), crna lista (tzv. "prljavo tuce") i ostali slučajevi zabranjene komercijalne prakse. U ovom dijelu autor Nevenko Misita na sistematičan i iscrpan način obrađuje poslovnu praksu i pravo Evropske unije kada su u pitanju osnivački ugovori i inicijalni pregovori. U dijelu teksta naziva "III. Direktiva o nepoštenoj poslovnoj praksi" autor Nevenko Misita obrađuje Direktivu br. 05/29/EC, njenu implementaciju, strukturu, cilj, potpunu harmonizaciju i *lex generalis*. Tako npr. u dijelu "2. Struktura" se navodi da "*Direktiva o nepoštenoj komercijalnoj praksi ima specifičnu strukturu*". Na strani 201. u Knjizi, u podnaslovu teksta "2.2. Dva ili tri dijela" autor Nevenko Misita ukazuje na tri elementa Direktive o nepoštenoj komercijalnoj praksi: generalna klauzula o zabrani nepoštene prakse; regulisanje nepoštenih elemenata u dva osnovna tipa komercijalnog djelovanja, a to su reklama i tzv. agresivno nuđenje ili agresivna prodaja; i tzv. crna lista zabranjenih komer-

cijalnih praksi. U ovom dijelu teksta autor navodi i četvrti element Direktive kao dio u kojem su dati Aneks I i Aneks II. Dalje, autor u tekstu dodatno razrađuje navedene elemente Direktive. Na taj način autor direktno doprinosi i približava materiju evropskog poslovnog prava bh. naučnoj i stručnoj zajednici.

Šesto poglavlje nosi naziv "Pravičnost ugovornih odredbi i zaštita potrošača" gdje su, pored opštih napomena, navedene i obrađene slijedeće cjeline: pravičnost ugovornih odredbi i pravo Evropske unije, predmet i subjekti regulacije, generalna klauzula i "lista", sankcije i Direktiva o pravima potrošača. Autor Nevenko Misita u dijelu teksta naslova "Pravičnost ugovornih odredbi i pravo Evropske unije" obrađuje materiju koja se odnosi na direktivu kao instrument regulisanja, gdje navodi slijedeće *"odlučivši se da ujednači one dijelove ugovornog prava koji su bitni za uspješno funkcionisanje jedinstvenog tržišta i kao takvi značajni za zaštitu potrošača, Savjet ministara Evropske zajednice, sada EU, (ubuduće i 'Savjet') je početkom 90-tih usvojio Direktivu 93/13/EEC o nepravičnim odredbama u potrošačkim ugovorima"*. Dalje, u istom dijelu teksta autor razrađuje samu materiju koja se odnosi na navedenu Direktivu (ustavni osnov, zaštita potrošača i jedinstveno tržište i minimalna regulacija). U dijelu teksta naslova "III. Predmet i subjekti regulacije" autor Nevenko Misita obrađuje predmet (usmeni sporazum, prinudni propisi i autonomna regulacija, javne usluge, predmet i cijena, ugovori sačinjeni od strane trećeg lica, kao i individualno ugovaranje i opšta pravila ugovornog prava) i subjekte (profesionalni partner, "evropski potrošač" i dogradnja pojmovnog određenja). U daljem dijelu Šestog poglavlja, u dijelu teksta naslova "IV. Generalna klauzula" i "lista" obrađene su slijedeće cjeline iz oblasti pravičnosti ugovornih odredbi i zaštite potrošača: generalna klauzula, "crno-siva" lista, relevantan moment za ocjenu nepravičnosti i princip transparentnosti. Autor Nevenko Misita na strani 261. Knjige navodi *"U vezi sa pojmom nepravičnosti Direktiva koristi opšte pojmove i obuhvatnim pravilom – tzv. generalna klauzula nepravičnosti, ali istovremeno daje i listu ugovornih odredbi koje mogu biti tretirane kao nepravične"*. Autor dalje navodi *"nepravičnom se ima smatrati ona odredba standardnog ugovora koja: suprotno principu dobre vjere, uzrokuje značajnu neravnotežu ugovornih prava i obaveza na štetu potrošača"*. Ovo je možda i najvažnija rečenica u cijelom tekstu, upravo iz razloga jer se definiše nepravičnost ugovornih odredbi koje dalje rezultiraju nanošenjem štete potrošaču. Takav vid definisanja nepravičnosti bi trebao biti i dio bh. pozitivno pravnih propisa, opet u cilju zaštite samih potrošača. U dijelu teksta naslova "V. Sankcije" autor Nevenko Misita obrađuje slijedeće cjeline: ništavost, ugovorne odredbe bez dejstva, obeštećenje i ostvarivanje zaštite. Na kraju Šestog poglavlja nalazi se i "VI. Direktiva o pravima potrošača?", gdje je obrađen visok nivo zaštite kao ustavni princip, princip supsidijarnosti i maksimalnu harminozaciju.

Na kraju knjige se navode bibliografija i registar pojmova. Kao recenzenti ove knjige navode se: Prof. dr Milić Simić i Prof. dr Meliha Povlakić.

Autori Zinka Grbo i Nevenko Misita kroz knjigu "Evropsko poslovno pravo – odabrane teme" uspjeli su veliki dio ove materije približiti naučnoj i stručnoj populaciji u Bosni i Hercegovini i regionu. Knjiga ujedno predstavlja i veliki doprinos autora mladom stručnom kadru koji želi proširiti svoje znanje iz ove oblasti. Zbog toga, Knjiga dobija na svome značaju i kvaliteti. Naročito se to ogleda u činjenici da Bosna i Hercegovina, kao subjekt međunarodnog prava, teži ka članstvu u Evropskoj uniji, gdje se kao jedan od imperativnih zahtjeva postavlja i harmonizacija bh. pozitivnog prava sa komunitarnim pravnim sistemom odnosno sa komunitarnim dostignućem. To dalje podrazumijeva i donošenje i usvajanje novih zakona iz oblasti privrednog / poslovnog prava od strane bh. zakonodavca (kao što je *exempli gratia* to uradila susjedna Republika Hrvatska¹ i sl.). Sama materija koja je obrađena u Knjizi bi trebala pomoći bh. zakonodavcu kada je u pitanju ova potonja konstatacija vezana za donošenje i usvajanje zakonskih propisa u Bosni i Hercegovini. Svjedoci smo da se u Bosni i Hercegovini veoma mali broj autora pravne struke bavi ovom problematikom, što je dalje posljedica činjenice da imamo mali broj knjiga napisanih na temu "evropsko poslovno pravo". Autori još u Predgovoru knjige navode da je pod pojmom poslovnog prava moguće podrazumijevati različite oblasti prava. Teme koje su odabrali ovi autori treba dalje izučavati, jer materija poslovnog prava nije statička materija, već materija koja se stalno mijenja i dopunjuje od strane komunitarnog zakonodavca. Zbog toga je nužno da bh. zakonodavac prilikom vršenja harmonizacije i/ili unifikacije bh. pozitivnopravne reglementacije sa komunitarnom, pored ove knjige "provjeri" da li su se desile izmjene i dopune pojedinih komunitarnopravnih propisa koji uređuju materiju poslovnog prava. Ovo potonje naročito kada je u pitanju korporativno pravo i korporativno upravljanje u Bosni i Hercegovini.

Evropsko poslovno pravo, kao materija, veoma je bitno za izučavanje, jer mladi stručni kadar stiče određena saznanja vezana za sam razvoj ove grane prava u Evropskoj uniji, s jedne strane, a sa druge, i saznanja vezana za korporativno upravljanje u ovoj nadnacionalnoj organizaciji XX i XXI vijeka. Upravo iz navedenih razloga Knjiga predstavlja veliki doprinos bh. naučnoj i stručnoj zajednici, a ujedno i obogaćuje bibliotečki fond mnogih biblioteka ne samo u Bosni i Hercegovini, već i u regionu. Dalje, u dijelu koji se odnosi na zaštitu potrošača, autori daju svoj doprinos razvoju evropskog poslovnog prava kroz regulisanje ove materije na unutrašnjem / jedinstvenom tržištu Evropske unije. U

¹ Zakon o uvođenju Europskog društva-Societas Europea (SE) i Europskog gospodarskoga interesnog udruženja (EGIU) ("Narodne novine" broj 107/07).

ekonomskoj naučnoj sferi danas prevladava mišljenje da cilj poslovanja privrednog društva nije sticanje profita, već formiranje klijenta i briga o njegovim potrebama. Kroz sam tekst knjige autori daju prikaz onog dijela evropskog poslovnog prava koji se odnosi i na samu zaštitu prava potrošača u Evropskoj uniji. Samim tim se potvrđuje tvrdnja ekonomskih naučnika danas da, u poslovanju, privredna društva težište sa primarnog sticanja profita za sebe moraju premjestiti na formiranje klijenta i na kvalitet pružanja usluga. Ovo potonje bi trebalo da prate i izmjene i dopune pojedinih zakonskih propisa iz oblasti poslovnog prava u Bosni i Hercegovini. Autor Zinka Grbo je na sistematičan i veoma iscrpan način uspjela da približi bh. stručnom kadru i naučnoj zajednici uredbe kojima su osnivane Evropska ekonomska interesna grupacija i Evropska kompanija – Societas Europea. Ove nove oblike evropskog poslovnog prava bh. zakonodavac mora poznavati kako bi mogao pravovremeno reagovati i postupati kada su u pitanju izmjene i dopune postojećih pozitivnopravnih propisa, odnosno kada je u pitanju donošenje i usvajanje novih, u cilju uvođenja novih instituta poslovnog prava u bh. pozitivnopravni sistem.

Prikaz knjige "Evropsko poslovno pravo – odabrane teme" autora Nevenko Misita i Zinka Grbo završavamo navodima samih autora iz Predgovora knjige: *"Svjesni izloženog, autori su materiji obrađenoj u ovom tekstu pristupili bez ambicije da 'zavode red' u onom što se najčešće imenuje poslovno pravo, osobito u njegovoj 'evropskoj' dimenziji. ... Konačno, osim u nekoliko slučajeva, tekst ima u vidu unijske propise usvojene do kraja januara 2011."*

SUDSKA PRAKSA USTAVNOG SUDA BOSNE I HERCEGOVINE

sudska praksa

Pripremili: **akademik prof. dr. Miodrag N. Simović***
doc. dr. Vladimir M. Simović**

Pravo na pravično suđenje

Zamjena nekretnina

Postoji povreda prava na pravično suđenje iz člana II/3e) Ustava Bosne i Hercegovine i člana 6. stav 1. Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda kada su sudovi proizvoljno primijenili odredbe materijalnog prava kojima je utvrđivana pravna valjanost ugovora o zamjeni nekretnina.

Iz obrazloženja:

Ustavni sud smatra da su redovni sudovi relevantno materijalno pravo (član 103. Zakona o obligacionim odnosima) arbitrarno primijenili, jer su smatrali da u smislu člana 103. Zakona o obligacionim odnosima ne postoje razlozi za apsolutnu ništavnost predmetnog ugovora, pošto je predmetni ugovor u cijelosti realizovan i stranke su ušle u posjed zamijenjenih nekretnina i na njima se uknjižile kao vlasnici. S tim u vezi, Ustavni sud naglašava da su redovni sudovi u osporenim presudama konstatovali da je u momentu zaključivanja predmetnog ugovora postojala mana volje, ali da to nije od značaja u konkretnom slučaju s obzirom na kasnije radnje apelanata (ušli u posjed zamijenjenih nekretnina, uknjižili se kao vlasnici, vršili ulaganja itd.). S tim u vezi, Ustavni sud se poziva na poznato pravilo *Quod ab initio vitiosum est, non potest tractu temporis*

* Potpredsjednik Ustavnog suda Bosne i Hercegovine
i redovni profesor Pravnog fakulteta u Banja Luci

** Stručni saradnik u Okružnom sudu u Banja Luci

convalescere ili što je od početka ništavno ne može tokom vremena konvalidirati. Dakle, ako je postojala mana volje u momentu kad je zaključen predmetni ugovor; a po mišljenju Ustavnog suda iz činjeničnog stanja koje su utvrdili redovni sudovi proizilazi da je mana volje postojala u momentu kad je zaključen predmetni ugovor - onda takav ugovor ne može da bude konvalidiran naknadnim radnjama ugovornih strana.

U tom kontekstu, tj. da je apelant naknadnim ponašanjem konvalidirao sporni ugovor, Ustavni sud podsjeća na svoj stav iznesen u Odluci o dopustivosti i meritumu broj AP 3766/08 od 12. oktobra 2011. godine (objavljena u "Službenom glasniku BiH" broj 99/11 od 13. decembra 2011. godine; dostupna i na veb-stranici Ustavnog suda: www.ustavisud.ba). Ustavni sud je u toj odluci između ostalog naveo "da se prilikom utvrđivanja ništavosti ili rušljivosti ugovora ocjenjuju nedostaci koje je ugovor imao u vrijeme zaključenja" (tačka 53), te je naveo, cijeneći obrazloženja osporene odluke Vrhovnog suda u tom predmetu, da "Ustavni sud ima u vidu i odredbu člana 107. stav 1. Zakona o obligacionim odnosima, kojim je izričito navedeno da ništav ugovor ne postaje punovažan kada zabrana ili koji drugi uzrok ništavosti naknadno nestane, koja, prema mišljenju Ustavnog suda, upravo ukazuje na proizvoljnost u primjeni materijalnog prava, odnosno opovrgava pravni stav Vrhovnog suda da se apelant prešutno saglasio da je sporni ugovor zaključen njegovom slobodnom voljom i da nema nedostataka koji bi ga činili ništavim ili rušljivim" (tačka 54).

Imajući u vidu činjenice konkretnog predmeta, te podržavajući svoju praksu u predmetu koji je s ovog aspekta pokretao slična činjenična pravna pitanja (vidi *mutatis mutandis* AP 3766/08, tač. 53. i 54), Ustavni sud smatra da je zbog proizvoljne primjene materijalnog prava došlo do povrede apelantovog prava na pravično suđenje iz člana II/3e) Ustava Bosne i Hercegovine i člana 6. stav 1. Evropske konvencije.

*(Odluka Ustavnog suda Bosne i Hercegovine,
broj AP 219/10 od 28. februara 2013. godine)*

Zaštita potrošača

Postoji kršenje prava apelanata na pravično suđenje iz člana II/3e) Ustava Bosne i Hercegovine, a u odnosu na prvoapelanta i člana 6 stav 1 Evropske konvencije kada sud, pri donošenju svoje odluke, očigledno proizvoljno primijeni relevantne odredbe Zakona o zaštiti potrošača.

Iz obrazloženja:

Ustavni sud, prije svega, ukazuje da je drugoapelant, za razliku od prvoapelanta, kao javno preduzeće nosilac određenih javnopravnih ovlaštenja. U vezi s tim Ustavni sud podsjeća na svoj stav da državni organi i javna vlast, kao učesnici sudskih postupaka, ne uživaju prava iz Evropske konvencije, ali da uživaju garancije prava na pravičan postupak i prava na imovinu iz člana II/3e) i k) Ustava Bosne i Hercegovine (vidi Ustavni sud, Odluka o dopustivosti i meritumu broj AP 39/03 od 27. februara 2004. godine, objavljena u "Službenom glasniku BiH" broj 19/04, dostupna na veb-stranici Ustavnog suda www.ustavnisud.ba).

Takođe, Ustavni sud ukazuje da se u konkretnom slučaju radi o prekršajnom postupku, te da se, s tim u vezi, postavlja pitanje primjenjivosti člana II/3e) Ustava Bosne i Hercegovine i člana 6. stav 1. Evropske konvencije, odnosno pitanje da li se radi o "krivičnoj" optužbi protiv apelanata u smislu navedenih članova. Ocjena da li je neka optužba "krivična" u smislu značenja iz člana II/3e) Ustava Bosne i Hercegovine i člana 6. stav 1. Evropske konvencije daje se na osnovu kriterijuma: klasifikovanje prema zakonodavstvu, priroda prekršaja i priroda i strogost kazne i ovi kriterijumi ne moraju da budu kumulativno ispunjeni. Priroda prekršaja uključuje dva potkriterijuma: obim prekršene norme i svrhu kazne, koji moraju da budu kumulativno ispunjeni, da bi se radilo o "krivičnoj optužbi". Polazeći od do sada usvojene prakse, kao i navedenih kriterijuma, Ustavni sud zaključuje da se u konkretnom slučaju, s obzirom na obim prekršene norme i svrhu sankcije radi o "krivičnoj optužbi", odnosno da je u konkretnom slučaju u odnosu na apelante primjenljiv član II/3e) Ustava Bosne i Hercegovine a u odnosu na prvoapelanta i član 6. stav 1. Evropske konvencije (vidi Ustavni sud, Odluka broj AP 2255/05 od 16. januara 2007. godine, objavljena u "Službenom glasniku Bosne i Hercegovine" broj 38/07, tač. 20, 21 i 22).

U konkretnom slučaju, Ustavni sud zapaža da su osporenim odlukama redovnih sudova apelanti proglašeni odgovornim za prekršaj iz člana 35. stav 1. u vezi s članom 126. stav 1. tačka p) i stav 2. Zakona o zaštiti potrošača, uz

obrazloženje da je na osnovu kontrole koju je izvršila nadležna inspekcija utvrđeno da apelanti nisu vršili obračun vode korisnicima prema stvarnom utrošku vode očitanoj na njihovim pojedinačnim brojlama u smislu člana 35. stav 1. tog zakona. Pri tome, Ustavni sud zapaža da iz utvrđenja redovnih sudova proizilazi da su korisnici kao potrošači izvršili ugradnju pojedinačnih potrošačkih brojila, da su se nakon toga obratili drugoapelantu sa zahtjevom da im ubuduće obračun vode vrši na osnovu stvarnih isporuka očitanih na njihovim pojedinačnim brojlama, te da drugoapelant nije udovoljio njihovim zahtjevima tj. i dalje je vršio obračun vode preko zajedničkog brojila. U kontekstu navedenog, Ustavni sud, prije svega, zapaža da je odredbama člana 35. stav 1. Zakona o zaštiti potrošača propisano da "prodaja energije (električna energija, grijanje, plin i sl.) i vode potrošačima treba da bude obračunata na osnovu stvarnih isporuka očitanih na brojlama potrošača". Takođe, Ustavni sud zapaža da je odredbama člana 35. stav 2. navedenog zakona propisano da "ako se prodaja (isporuka energije) ne obračunava na osnovu mjerenja potrošnje na brojlama potrošača, na zahtjev potrošača isporučilac usluga za isporuku energije navedene u stavu 1. ovog člana dužan je omogućiti potrošaču ugradnju potrošačkog mjera na svoj trošak, na osnovu projekta o tehničkoj izvodljivosti koji izrađuje i ovjerava stručno pravno ili fizičko lice, u skladu sa zakonom". U vezi s tim, Ustavni sud ukazuje da nepostupanje (pravnog lica i odgovornog lica) u skladu s odredbama stava 1. člana 35. Zakona o zaštiti potrošača predstavlja prekršaj koji je kažnjiv po članu 126. stav 1. tačka p) i stav 2. tog zakona, dok nepostupanje tih lica u skladu sa odredbama stava 2. člana 35. Zakona o zaštiti potrošača predstavlja prekršaj koji je kažnjiv po članu 125. stav 1. tačka k) i stav 2. tog zakona. Analizirajući odredbe člana 35. st. 1. i 2. Zakona o zaštiti potrošača, Ustavni sud smatra da se stav 1. člana 35. navedenog zakona odnosi samo na potrošače kojima je isporučilac usluga, u smislu stava 2. tog člana, na osnovu njihovog zahtjeva i relevantne dokumentacije, omogućio, tj. dao saglasnost za ugradnju pojedinačnog potrošačkog brojila, dok se stav 2. tog člana odnosi na potrošače koji tek pokreću proceduru za ugradnju pojedinačnog potrošačkog brojila. Naime, Ustavni sud smatra da se odredbe stava 1. člana 35. u vezi sa članom 126. stav 1. tačka p) i stav 2. Zakona o zaštiti potrošača primjenjuju samo u slučaju kada je brojilo ugrađeno u skladu sa zakonom propisanom procedurom koja, dakle, podrazumijeva da je isporučilac usluga *prethodno* dao saglasnost za ugradnju pojedinačnog potrošačkog brojila, a nakon toga vršio obračun vode suprotno odredbama člana 35. stav 1. navedenog zakona. Po mišljenju Ustavnog suda, suprotno tumačenje navedenih zakonskih odredaba bi vodilo zaključku da bi nepostupanje isporučioca usluga u skladu sa stavom 2. člana 35. Zakona o zaštiti potrošača (omogućavanje ugradnje potrošačkog

mjerila), automatski značilo da nije postupio ni u skladu sa stavom 1. tog člana (obračun vode na osnovu očitavanja na brojilu potrošača), što bi na kraju značilo da bi zbog iste radnje odgovarao za dva prekršaja. Pri tome, Ustavni sud naglašava da potrošači ni u kom slučaju nisu ovlašćeni da samoinicijativno, dakle, bez prethodnog odobrenja isporučiooca usluga, vrše ugradnju pojedinačnih potrošačkih brojila, što jasno proizilazi iz odredaba člana 35. stav 2. Zakona o zaštiti potrošača, kao i iz relevantnih odredaba Odluke o vodovodu i kanalizaciji, koja je važila u spornom periodu. Imajući u vidu navedeno, te činjenično stanje predmeta iz kog jasno proizilazi da su korisnici ugradili pojedinačna potrošačka brojila, a da prethodno nisu podnijeli zahtjeve drugoapelantu kao isporučioocu usluga, niti je drugoapelant dao saglasnost za ugradnju tih brojila, Ustavni sud smatra da u konkretnom slučaju nikako nisu mogle da se primijene odredbe člana 35. stav 1. u vezi s članom 126. stav 1. tačka p) i stav 2. Zakona o zaštiti potrošača.

Pored navedenog, Ustavni sud ukazuje da ima u vidu da je Zakon o zaštiti potrošača stupio na snagu 2006. godine, a da je drugoapelant tek u toku 2010. i 2011. godine donio akte kojima je bliže regulisao postupak ugradnje potrošačkih brojila (vidi tač. 24 i 25 Odluke). Međutim, budući da predmet osporenih odluka nije prekršaj iz člana 35. stav 2. u vezi s članom 125. stav 1. tačka k) i stav 2. Zakona o zaštiti potrošača, koji se dakle tiče onemogućavanja ugradnje potrošačkog brojila od strane drugoapelanta, Ustavni sud ukazuje da samim tim to pitanje nije predmet ni ovog apelacionog postupka.

Imajući u vidu navedeno, Ustavni sud smatra da su osporene odluke Kantonalnog suda, kao konačne odluke u predmetnim postupcima, zasnovane na proizvoljnoj primjeni relevantnih odredaba Zakona o zaštiti potrošača, što je za posljedicu imalo kršenje prava apelanata na pravično suđenje iz člana II/3e) Ustava Bosne i Hercegovine a u odnosu na prvoapelanta i člana 6. stav 1. Evropske konvencije. Stoga, Ustavni sud smatra da je bilo potrebno, u cilju zaštite ustavnih prava apelanata, ukinuti osporene odluke, te predmet vratiti Kantonalnom sudu kako bi taj sud donio novu odluku u skladu s garancijama iz člana II/3e) Ustava Bosne i Hercegovine i člana 6. stav 1. Evropske konvencije.

*(Odluka Ustavnog suda Bosne i Hercegovine,
broj AP 885/12 od 13. marta 2013. godine)*

Troškovi parničnog postupka

Postoji kršenje prava na pravično suđenje iz člana II/3e) Ustava Bosne i Hercegovine i člana 6 stav 1 Evropske konvencije kada su redovni sudovi proizvoljno primijenili odredbe Zakona o parničnom postupku o naknadi troškova parničnog postupka.

Iz obrazloženja:

Ustavni sud je u Odluci o dopustivosti i meritumu broj AP 2405/09 od 14. februara 2013. g. (dostupna na veb-stranici Ustavnog suda www.ustavnisud.ba) razmatrao identično pravno i činjenično pitanje zbog čega se, umjesto posebnog obrazloženja, Ustavni sud u cijelosti poziva na obrazloženje iz citirane odluke. Naime, Ustavni sud je konstatovao da je nesporna činjenica da je tuženi svoju obavezu ispunio nakon što je apelant podnio tužbu protiv njega, koju ne spore ni tuženi ni redovni sudovi. Apelant je tužbu povukao odmah nakon što je tuženi svoju obavezu ispunio i uz podnesak o povlačenju tužbe zahtijevao i troškove postupka u smislu člana 390. stav 1. Zakona o parničnom postupku Federacije Bosne i Hercegovine. Ako se ima u vidu prethodna analiza odredaba parničnog postupka, te, s tim u vezi, stanovište da se u konkretnom slučaju radi o posebnom slučaju dužnosti naknade parničnih troškova - povlačenju tužbe za šta je relevantna odredba člana 390. stav 1., a ne odredba člana 60. Zakona o parničnom postupku koja govori o početku parnice, kao i predočena praksa Ustavnog suda iz koje proizilazi stanovište da je onaj koji dâ povoda za tužbu dužan protivnoj strani da naknadi troškove, prema mišljenju Ustavnog suda, u okolnostima konkretnog predmeta za odluku o troškovima postupka, nije relevantna navedena odredba o početku parnice (član 60.) na kojoj su redovni sudovi zasnovali svoje odluke o odbijanju apelantovog zahtjeva za naknadu troškova postupka, kao ni odredba člana 386., koja reguliše naknadu troškova u slučaju kada stranka u cijelosti izgubi parnicu, odnosno djelimično ili neznatno uspije u parnici (o čemu se nepobitno ne radi u konkretnom slučaju), pri čemu su u cijelosti zanemarili odredbu člana 390. stav 1. Zakona o parničnom postupku koja *explicite* reguliše pitanje naknade troškova postupka u situaciji kad tužilac povuče tužbu. U protivnom, za obrazloženje odluke za koje bi moglo da se smatra da je u skladu sa standardima prava na pravično suđenje redovni sudovi su morali jasno kazati kada bi uopšte mogla da se primijeni odredba člana 390. stav 1. Zakona o parničnom postupku Federacije Bosne i Hercegovine, odnosno drugi dio te odredbe koji propisuje izuzetak od pravila da je tužilac koji povuče tužbu dužan

protivnoj strani da naknadi troškove parničnog postupka. Imajući u vidu navedeno, Ustavni sud smatra da je Kantonalni sud proizvoljno primijenio odredbe Zakona o parničnom postupku Federacije Bosne i Hercegovine koje se odnose na naknadu parničnih troškova u situaciji kada je apelant kao tužilac, koji je s povodom podnio tužbu protiv tuženog kao dužnika, povukao tužbu odmah poslije ispunjenja obaveze tuženog kao dužnika koja je bila predmet tužbenog zahtjeva, čime je povrijedio apelantovo pravo na pravično suđenje, garantovano članom II/3e) Ustava Bosne i Hercegovine i članom 6. stav 1. Evropske konvencije.

Imajući u vidu zaključke, odnosno obrazloženje iz citirane Odluke broj AP 2405/09, Ustavni sud zaključuje da je Kantonalni sud proizvoljno primijenio odredbe Zakona o parničnom postupku Federacije Bosne i Hercegovine koje se odnose na naknadu parničnih troškova, čime je povrijedio apelantovo pravo na pravično suđenje, garantovano članom II/3e) Ustava Bosne i Hercegovine i članom 6. stav 1. Evropske konvencije.

*(Odluka Ustavnog suda Bosne i Hercegovine,
broj AP 2217/09 od 13. marta 2013. godine)*

Pravo na suđenje u razumnom roku

Postoji povreda prava na pravično suđenje odnosu na pravo na suđenje u razumnom roku iz člana II/3.e) Ustava Bosne i Hercegovine i člana 6 stav 1 Evropske konvencije kada izvršni postupak po prijedlogu apelanata za izvršenje pravosnažne presude traje 12 godina i još uvijek nije okončan, a čemu je u odlučujućoj mjeri doprinio nadležni sud, iako se i prema domaćem zakonu i prema Evropskoj konvenciji izvršni postupak smatra postupkom hitne prirode.

Iz obrazloženja:

Ustavni sud podsjeća da se, prema praksi Evropskog suda i Ustavnog suda, razumnost dužine trajanja postupka mora ocjenjivati u svjetlu okolnosti pojedinog predmeta, vodeći računa o kriterijima uspostavljenim praksom Evropskog suda, a naročito o složenosti predmeta, ponašanju strana u postupku i nadležnog suda ili drugih javnih vlasti, te o značaju koji konkretna pravna stvar ima za apelanta. Takođe, sa izvršnim postupkom se, zbog same njegove prirode, treba postupat hitno (vidi, Evropski sud, *Mahmutović* protiv Hrvatske, aplikacija broj 9505/03 od 15. februara 2007. godine, stav 26).

Ustavni sud primjećuje da je prijedlog za izvršenje podnesen, po navodima apelanata 20. januara 2000. godine, odnosno Opštinskog suda 7. aprila 2000. godine, a rješenje o izvršenju je donijeto 12. aprila 2000. godine. U svakom slučaju, a prema stanju spisa, izvršni postupak u trenutku donošenja odluke Ustavnog suda još uvijek nije okončan i traje već 12 godina.

Ustavni sud primjećuje da je Opštinski sud u toku 2000. i 2001. godine preduzima određene radnje u svrhu provođenja izvršenja. Međutim, od 2002. godine pa do danas, postupanje Opštinskog suda ne može ocijeniti kao efikasno s obzirom na njegovu uloga da upravlja postupkom na način koji će osigurati efikasnost postupka, a što podrazumijeva, u skladu sa zakonskim ovlaštenjem, preduzimanje mjera i radnji u svrhu okončanja postupka. Ovo posebno kad se ima u vidu da je postupak izvršenja zakonom određen kao hitan i da se u njegovom provođenju zahtjeva naročita marljivost (vidi, Evropski sud, *Borgese protiv Italije*, presuda od 26. februara 1992. godine, serija A broj 228-B, stav 18). U konkretnom slučaju, Opštinski sud od 2004. godine nije preduzeo niti jednu radnju u svrhu provođenja izvršenja, odnosno eventualnog utvrđivanja uslova za obustavu izvršenja u skladu sa članom 64. st. 3. i 4. Zakona o izvršnom postupku i, s tim u

vezi, dovršenja izvršenja. U tom smislu ni razlozi na koje je Opštinski sud ukazao kao objektivne, u okolnostima konkretnog slučaja ne mogu biti razumno opravdanje za postupanje Opštinskog suda. Shodno navedenom, i pored činjenice da su i apelanti svojim pasivnim odnosom u određenoj mjeri doprinijeli trajanju postupka izvršenja, Ustavni sud zaključuje da je u okolnostima konkretnog slučaja odlučujući doprinos za trajanje izvršenog postupka od 12 godina na strani Opštinskog suda.

Ustavni sud zaključuje da u okolnostima konkretnog slučaja povrijeđeno pravo apelanta na suđenje u razumnom roku kao segment prava na pravično suđenje iz člana II/3. e) Ustava Bosne i Hercegovine i člana 6 stav 1 Evropske konvencije.

*(Odluka Ustavnog suda Bosne i Hercegovine,
broj AP 528/10 od 28. februara 2013. godine)*

Kažnjavanje samo na osnovu zakona

Ne postoji povreda prava na kažnjavanje samo na osnovu zakona garantovanog članom 7 Evropske konvencije, budući da novčana kazna koja je izrečena apelantu primjenom Zakona o tržištu vrijednosnih papira nije teža od one koja je za predmetni prekršaj bila propisana Zakonom o vrijednosnim papirima koji je primjenjivan u vrijeme izvršenja prekršaja.

Iz obrazloženja:

Ustavni sud najprije ukazuje da se, u skladu s članom 5. stav 1. Krivičnog zakona Federacije BiH, na učinioca primjenjuje zakon koji je bio na snazi u vrijeme učinjena krivičnog djela, a u stavu 2. istog člana je propisano da ako se poslije učinjenja krivičnog djela zakon izmijeni jednom ili više puta - primijenice se zakon koji je blaži za učinioca.

Apelant smatra da je za njega blaži Zakon o vrijednosnim papirima koji je važio u vrijeme izvršenja prekršaja koji mu je stavljen na teret, jer prema tom zakonu, kako je naveo, nije učinjen prekršaj samim tim što apelant nije imao cilj da manipuliše cijenama, pa shodno tome nisu ostvareni svi elementi bića predmetnog prekršaja. Ustavni sud zapaža da su redovni sudovi utvrdili da je i shodno pravnoj kvalifikaciji i shodno zaprijećenoj kazni za apelanta blaži Zakon o tržištu vrijednosnih papira koji je stupio na snagu poslije počinjenog prekršaja i koji su sudovi primijenili. Ustavni sud dalje zapaža da je Kantonalni sud, odlučujući o apelantovom prigovoru da nije primijenjen blaži zakon, utvrdio da prekršajne radnje koje su apelantu stavljene na teret, te da je apelant u konkretnom slučaju znao ili morao da zna da unos spornih naloga predstavlja unaprijed dogovorene transakcije što, takođe, predstavlja manipulisanje tržištem u skladu i s odredbom člana 120. Zakona o vrijednosnim papirima (zabrana manipulacije cijenama). Redovni sudovi su utvrdili da je navedenom odredbom člana 120. ranijeg zakona izričito zabranjeno svako postupanje s ciljem da se manipuliše cijenom vrijednosnih papira, a naročito davanje naloga za kupovinu i prodaju vrijednosnih papira na osnovu saznanja da je drugo lice dalo ili će dati nalog za kupovinu ili prodaju vrijednosnih papira po istoj ili približno istoj cijeni, kao i promet vrijednosnih papira radi povećanja ili smanjenja njihove cijene, posebno imajući u vidu da su se sve sporne transakcije obavljale preko apelanta u periodu od mjesec dana.

Ustavni sud zapaža da su redovni sudovi smatrali da su u predmetnim apelantovim prekršajnim radnjama ostvareni elementi bića prekršaja prema

članu 86. stav 1. tačka c) u vezi s članom 234. Zakona o tržištu vrijednosnih papira, ali i prekršaja prema članu 120. Zakona o vrijednosnim papirima, pri tome cijeneći i odredbe čl. 178. i 179. Pravila Sarajevske berze, zbog čega su zaključili da je u odnosu na pravnu kvalifikaciju i zapriječenu kaznu za apelanta blaži Zakon o tržištu vrijednosnih papira (prekršaj odbijanja naloga) koji je u konkretnom slučaju i primijenjen. U odnosu na zapriječenu kaznu, Ustavni sud zapaža da je prema ranijem Zakonu o vrijednosnim papirima za prekršaj iz člana 120. tog zakona propisana novčana kazna u iznosu od 50.000 do 70.000 KM (član 128. stav 1. tačka 2. Zakona o vrijednosnim papirima), dok je prema novom Zakonu o tržištu vrijednosnih papira za prekršaj iz člana 86. tog zakona propisana novčana kazna u iznosu od 3.000 KM do 15.000 KM (član 262. stav 1. tačka 34. Zakona o tržištu vrijednosnih papira), iz čega Ustavni sud zaključuje da je novim zakonom za prekršaj koji je apelantu stavljen na teret propisana znatno niža novčana kazna. Imajući u vidu sadržaj citiranih odredbi u odnosu na koje su redovni sudovi zaključili da apelantove prekršajne radnje predstavljaju prekršaj i po ranijem (član 120. Zakona o vrijednosnim papirima) i po novom zakonu (član 86. stav 1. tačka c) Zakona o tržištu vrijednosnih papira), te da je novi Zakon o tržištu vrijednosnih papira blaži za apelanta, Ustavni sud zaključuje da redovni sudovi u konkretnom slučaju nisu arbitrarno primijenili materijalno pravo. Stoga su neosnovani apelantovi navodi o povredi prava na kažnjavanje samo na osnovu zakona iz člana 7. Evropske konvencije kojim je zagantovano da niko ne može da se smatra krivim za krivično djelo nastalo činjenjem ili nečinjenjem koje nije predstavljalo krivično djelo u vrijeme izvršenja i da izrečena kazna neće biti teža od one koja je primjenjivana u vrijeme izvršenja krivičnog djela, imajući u vidu prethodni zaključak Ustavnog suda da se u konkretnom prekršajnom postupku radi o «krivičnoj optužbi» protiv apelanta prema članu 6. Evropske konvencije.

*(Odluka Ustavnog suda Bosne i Hercegovine, u plenarnom sazivu,
broj AP 1873/10 od 22. marta 2013. godine)*

Pravo na imovinu

Osporenim odlukama nije povrijeđeno pravo na imovinu iz člana II/3k) Ustava Bosne i Hercegovine jer je miješanje u apelantkinjino pravo na imovinu bilo u skladu sa zakonom i nakon sprovedenog sudskog postupka, te je slijedilo legitiman cilj i razuman odnos „proporcionalnosti“ između upotrijebljenih sredstava i cilja koji se želi ostvariti.

Iz obrazloženja:

Ustavni sud smatra da je u konkretnom slučaju došlo do miješanja u apelantkinjinu imovinu jer je osporenim presudama utvrđeno pravo svojine na predmetnom stanu u korist tužioca, a apelantkinja je obavezana da prizna i trpi da se tužilac upiše kao vlasnik i posjednik predmetnog stana u katastarskoj evidenciji.

Ustavni sud, dalje, nalazi da je miješanje u apelantkinjinu imovinu bilo predviđeno zakonom jer je izvršeno na osnovu relevantnih zakonskih odredbi, čija primjena, prema mišljenju Ustavnog suda, nije bila proizvoljna, kao što niti utvrđeno činjenično stanje ne ukazuje na povredu prava garantovanih Ustavom Bosne i Hercegovine. Naime, redovni sudovi su na tri sudske instance, uz pozivanje na relevantne odredbe Zakona o stambenom obezbjeđenju u JNA, Zakona o obligacionim odnosima i odredbe člana 9. stav 4. Zakona o prometu nepokretnosti, dali jasno i ubjedljivo obrazloženje zašto smatraju da tužiocu pripada pravo svojine na predmetnom stanu. Ustavni sud smatra da su sudovi u obrazloženjima osporenih odluka dali detaljne, jasne i precizne razloge za svoju odluku, odnosno za zaključak da je tužilac postao vlasnik predmetnog stana na kojem je bio nosilac stanarskog prava i za koji je, na zahtjev apelantkinjinog pravnog prednika, na njegov tekući račun i na propisanom obrascu uplatio precizirani iznos na ime otkupne cijene spornog stana uz obavezu apelantkinjinog pravnog prednika da će na osnovu priznanice o izvršenoj uplati izvršiti prenos svojine stana na tužioca kao kupca. Time je, kako su zaključili redovni sudovi, tužilac zaključio pravno obavezujući ugovor na osnovu kojeg je stekao pravo da se upiše kao vlasnik.

Ustavni sud, takođe, zapaža da su redovni sudovi razmotrili i apelantkinjine navode, te utvrdili da tužilac, suprotno apelantkinjinim navodima, nije otkazao ugovor o korišćenju predmetnog stana u smislu Zakona o stambenim odnosima, odnosno nije odustao od zaključenog i u cjelini realizovanog ugovora o otkupu stana, za koje utvrđenje su dali obrazloženje koje, prema ocjeni Ustavnog suda, ne djeluje proizvoljno. Činjenica da je tužilac nakon zaključenog predmet-

nog ugovora iz Vojnog stambenog fonda Republike Srbije dobio drugi stan, koji je njegova supruga otkupila 30. marta 1995. godine, prema ocjeni redovnih sudova, nije mogla, u smislu postojećih zakonskih propisa, da proizvede drukčije pravne učinke na zaključeni i realizovani ugovor tužioca od 14. februara 1992. godine, te bi apelantkinjini navodi o primjeni odredbi Zakona o stambenim odnosima, prema ocjeni redovnih sudova, mogli biti od uticaja samo u postupku otkupa stana u Gornjem Milanovcu, kako je zaključio Vrhovni sud, a ti navodi ne mogu biti od uticaja prilikom ocjene ugovora koji je predmet konkretnog parničnog postupka.

Imajući u vidu činjenice konkretnog predmeta, Ustavni sud u ovakvom obrazloženju ne nalazi nikakvu proizvoljnost. U odnosu na apelantkinjine navode da je u konkretnom slučaju trebalo sprovesti vanparnični postupak, Ustavni sud zapaža da je za utvrđivanje tužiočevog prava svojine na predmetnom stanu nadležan sud u parničnom postupku. S obzirom na navedene zakonske odredbe, te činjenice konkretnog predmeta, Ustavni sud smatra da se ne može zaključiti da je primjena relevantnih zakonskih odredbi u bilo kom dijelu proizvoljna ili neprihvatljiva sama po sebi, odnosno da je miješanje u apelantkinjino pravo na imovinu bilo proizvoljno.

Ustavni sud smatra da je miješanje u apelantkinjino pravo na imovinu izvršeno u javnom interesu i ima legitiman cilj, a to je, prema mišljenju Ustavnog suda, sprovođenje zakona. Izvršenim miješanjem održan je razuman odnos "proporcionalnosti" između upotrijebljenih sredstava i cilja koji se želi ostvariti, jer, prema mišljenju Ustavnog suda, usvajanjem tužiočevog tužbenog zahtjeva i utvrđivanjem prava svojine u tužiočevu korist nije stavljen "pretjeran teret" na apelantkinju, s obzirom na to da je bilo očigledno da apelantkinja nije ponudila odgovarajuće dokaze radi utvrđenja činjenica na kojima je zasnivala svoj odgovor na tužbeni zahtjev, odnosno dokaze kojim bi osporila tužiočeva prava koja ima na predmetnom stanu u smislu da je tužilac odustao od zaključenog pravno obavezujućeg ugovora o otkupu.

Stoga, Ustavni sud smatra da u konkretnom slučaju nije povrijeđeno pravo na imovinu iz člana II/3k) Ustava Bosne i Hercegovine.

*(Odluka Ustavnog suda Bosne i Hercegovine,
broj AP 1094/09 od 22. marta 2013. godine)*

SUDSKA PRAKSA USTAVNOG SUDA FEDERACIJE BOSNE I HERCEGOVINE

sudska praksa

Pripremio: **Sead Bahtijarević***

Zahtjev načelnika Općine Olovo za zaštitu prava na lokalnu samoupravu u svezi s Zakonom o zdravstvenoj zaštiti.

Utvrđuje se da je članak 53. stavak 5. Zakona o zdravstvenoj zaštiti ("Službene novine Federacije BiH", broj 46/10), povrijeđuje pravo na lokalnu samoupravu Općine Olovo.

Iz obrazloženja:

Načelnik Općine Olovo podnio je Ustavnom sudu Federacije Bosne i Hercegovine zahtjev za zaštitu prava na lokalnu samoupravu, smatrajući da je odredbama članka 53. stavak 5. Zakona o zdravstvenoj zaštiti ("Službene novine Federacije BiH", broj 46/10), povrijeđeno pravo Općine Olovo na lokalnu samoupravu.

U zahtjevu je istaknuto da je Općina Olovo utemeljitelj i od 2001. godine, vlasnik u sto postotno procentualnom učešću, Javno-zdravstvene ustanove banj-sko-rekreativni centar "Aquaterm" Olovo. JZU "Aquaterm" je registrirana kao zdravstvena ustanova koja obnaša djelatnost fizikalne medicine i rehabilitacije.

Podnositelj u zahtjevu tvrdi, da se donošenjem Zakona o zdravstvenoj zaštiti u 2010. godini, mijenjaju odnosi prema lokalnoj zajednici. Odredbama osporenog zakona, propisano je da općina može biti utemeljitelj doma zdravlja, ustanove za zdravstvenu njegu u kući i ljekarne. Ovim se mijenja pravno stanje i općina je uskraćena, tako što ne može biti utemeljitelj lječilišta kao javne zdravstvene ustanove. Odredbom članka 53. stavak 4. citiranog zakona, Zeničko-dobojski kanton postaje utemeljitelj bolnice, lječilišta, zavoda za javno zdravstvo, zavoda za medicinu rada kantona, zavoda za bolesti ovisnosti kantona, zavoda

* sudac Ustavnog suda Federacije Bosne i Hercegovine

kao specijalizirane zdravstvene ustanove, doma zdravlja, ljekarne, ustanove za hitnu medicinsku pomoć i ustanove za zdravstvenu njegu u kući. Podnositelj zahtjeva je naveo, da je Prelaznim odredbama navedenog zakona, člankom 234. st. 1. i 4., izvršena povreda prava koja pripada Općini Olovo, jer su ovim odredbama propisani rok i način uspostavljanja novog pravnog stanja u pogledu utemeljiteljskih prava nad zdravstvenim ustanovama, kao i način financiranja istih.

Prema mišljenju podnositelja zahtjeva, osporenom odredbom ovog zakona, povrijeđeno je pravo općini na lokalnu samoupravu i u odnosu na članak 4. stavak 6. Europske povelje o lokalnoj samoupravi, kao i u odnosu na odredbe članka 8. stavak 3. Zakona o načelima lokalne samouprave u Federaciji Bosne i Hercegovine ("Službene novine Federacije BiH", broj 49/06), jer pri pripremanju i donošenju zakona, lokalne vlasti nisu konzultirane na odgovarajući način, niti su učestvovala u procesu planiranja odluka o stvarima koje ih se direktno tiču. Također, u zahtjevu se elaborira i stavak 6. osporenog članka zakona, jer odredbe ovog članka ostavljaju mogućnost općini da bude u svojstvu suutemeljitelja lječilišta u mješovitom vlasništvu.

Podnositelj zahtjeva predložio je da Ustavni sud Federacije donese presudu, kojom će utvrditi da je osporenim člankom zakona povrijeđeno pravo Općini Olovo na lokalnu samoupravu, te da ovaj Sud donese prelazno rješenje, na temelju članka IV.C.12.b) Ustava Federacije Bosne i Hercegovine, kojim će Parlamentu Federacije Bosne i Hercegovine dati mogućnost, da u roku od šest mjeseci, od dana donošenja ove presude usuglasi osporenu odredbu zakona sa ovom presudom.

Druga strana u ovom postupku se nije očitovala na navode zahtjeva.

Javnoj raspravi u ovom ustavnosudskom predmetu nazočili su opunomoćnici podnositelja zahtjeva. Punomoćnici su izvijestili Sud da je Vlada Zeničko-dobojskog kantona, Zaključkom, na sjednici održanoj dana 16.08.2012. godine, utvrdila Prijedlog odluke o prenošenju prava i obveza utemeljitelja nad Javnom zdravstvenom ustanovom banjsko-rekreativni centar "Aquaterm" Olovo. Skupština Zeničko-dobojskog kantona na sjednici održanoj dana 30.08.2012. godine, donijela je Odluku o preuzimanju prava i obveza nad Javnom zdravstvenom ustanovom banjsko-rekreativni centar "Aquaterm" Olovo ("Službene novine Zeničko-dobojskog kantona", broj 14/12). Sukladno članku 4. Odluke, Kanton zadržava upravljačka prava nad ustanovom "Aquaterm". Odredbom članka 5. Odluke, odlučeno je da Vlada Kantona zadržava pravo jednostranog opoziva Odluke.

Prema podnositelju zahtjeva, čl. 2. i 3. Odluke, nametnute su financijske obveze podnositelju. Radi se o štetnoj Odluci, kojom je podnositelju zahtjeva nametnuta obveza bez ikakvih prava. Od bitnih činjenica, podnositelj zahtjeva je

naveo i da je u tijeku procedura po Prijedlogu zakona o izmjeni Zakona o zdravstvenoj zaštiti, kao i da je Savez općina i gradova Federacije Bosne i Hercegovine, podneskom broj 613/12, od 15.10.2012. godine, ovom Sudu dao svoje mišljenje u svezi zahtjeva podnositelja. Citiranim podneskom je potvrđeno i da ovo tijelo nije konzultirano u postupku donošenja navedenog zakona, što je suprotno odredbama članka 56. Zakona o načelima lokalne samouprave u Federaciji Bosne i Hercegovine, te Savez općina i gradova Federacije Bosne i Hercegovine pruža podršku lokalnoj zajednici i podnositelju zahtjeva.

Na temelju izlaganja podnositelja zahtjeva koje je potkrijepljeno dokumentacijom kao objektivnim dokazima, a što nije osporeno od strane druge strane u postupku, Ustavni sud Federacije je utvrdio relevantne činjenice. Općina Olovo je bila utemeljitelj Javno-zdravstvene ustanove banjsko-rekreativni centar "Aqua-term" Olovo, koja obnaša djelatnost fizikalne medicine i rehabilitacije. Registrirana je kao zdravstvena ustanova, koja nesporno koristi prirodne resurse uglavnom locirane na teritoriji Općine Olovo. Kao takva, izvjesno je jedan od stubova razvoja Općine Olovo, i od posebnog značaja u smislu zdravstveno-banjskog turizma. Prema osporenoj odredbi zakona, faktičko i pravno stanje, potpuno se mijenja na način da se lokalna zajednica faktički razvlašćuje, odnosno izvodi iz ranije stečenog prava. Općina Olovo kao jedinica lokalne samouprave u postupku donošenja zakona nije konzultirana niti je imala ikakav utjecaj na ovo važno pitanje koje je od velikog interesa za tu lokalnu zajednicu. Zakon je donijet bez ikakve konzultacije i sa Savezom općina i gradova u Federaciji Bosne i Hercegovine.

Primjenom osporene odredbe zakona se uspostavlja novi pravni režim u kojem utemeljitelj ovakve ustanove može biti samo kanton. U konkretnom slučaju, Odlukom je viši nivo vlasti, Zeničko-dobojski kanton, a primjenjujući i realizirajući osporenu zakonsku odredbu, ponovo prenio utemeljiteljska prava na podnositelja zahtjeva. Ovo je vidljivo iz citirane Odluke, u suženom obliku. Naime, njom su utvrđene obveze za lokalnu zajednicu, a prava za kanton. Predmetna Odluka, iako nije dio postavljenog zahtjeva, pokazuje odnos viših nivoa vlasti u odnosu na lokalnu zajednicu u ovom, konkretnom slučaju. Nametanje obveza i to u smislu investicijskih ulaganja i sl., na jednostran način, kako je to propisano Odlukom, izvjesno je suprotno temeljnim načelima zaštite prava na lokalnu samoupravu.

Iz razloga koji slijede, Ustavni sud Federacije odlučio je kao u izreci ove presude.

Neosporena je činjenica da podnositelj zahtjeva ni osobno, ni putem Saveza općina i gradova Federacije Bosne i Hercegovine, nije konzultiran od strane višeg nivoa vlasti (donositelja zakona čija se specifična odredba osporava u ovom

postupku) u procesu donošenja odluka, zakona i akata koji ih se najdirektnije tiču i od velikog su interesa za tu lokalnu zajednicu. Pravo podnositelja zahtjeva da bude konzultiran, u konkretnom slučaju je zagarantirano kako naprijed citiranim odredbama Europske povelje o lokalnoj samoupravi, tako i odredbama Zakona o načelima lokalne samouprave u Federaciji Bosne i Hercegovine.

Sud je utvrdio, da je povreda prava na lokalnu samoupravu podnositelju zahtjeva učinjena i iz razloga što se u konkretnom slučaju radi o promjeni utemeljiteljskih prava banjsko-rekreativnog centra "Aquaterrm", a koja prava spadaju u imovinska prava jedinice lokalne samouprave i to na lječilištu koje koristi prirodne resurse (termalne vode) pretežnim dijelom na području te lokalne zajednice. Stoga, osim povrede prava na konzultaciju, pri donošenju osporene odredbe zakona ovlašteni zakonodavac nije vodio računa o pravima podnositelja zahtjeva iz članka 8. stavak 3. Zakona o načelima lokalne samouprave u Federaciji Bosne i Hercegovine, posebno u smislu prava na utvrđivanje politike upravljanja i raspolaganja imovinom i prirodnim resursima lokalne zajednice.

Odluka prezentirana na javnoj raspravi je podzakonski akt, suštinski donesena u svrhu provođenja zakonske odredbe koja je bila predmet odlučivanja u ovom postupku. U tom pravcu nije postojalo izričito proširenje zahtjeva za zaštitu lokalne samouprave. Ustavni sud Federacije međutim smatra da i navedena Odluka podliježe posljedicama dejstva presuda ovog Suda u smislu odredbi članka IV. C. 3. 12. Ustava Federacije Bosne i Hercegovine i članka 41. Zakona o postupku pred Ustavnim sudom Federacije Bosne i Hercegovine.

*(Presuda Ustavnog suda Federacije Bosne i Hercegovine
broj U-12/12 od 16. listopada 2012. godine
objavljena je u "Službenim novinama Federacije BiH" broj 102/12)*

UPUTE ZA AUTORE

Radovi se objavljuju na hrvatskom, bosanskom i srpskom jeziku (u latiničnom ili ćiriličnom pismu) ili engleskom jeziku.

Ukoliko rukopis zadovoljava kriterije časopisa, upućuje se na recenziju.

Svaki rukopis ocjenjuju najmanje dva nepristrana recenzenta, pri čemu identitet autora i recenzenta ostaje obostrano nepoznat. Nakon ocjene recenzentata i članova redakcije, rukopis se vraća autoru s obrazloženjem i zahtjevima za doradu i ispravak rada, ukoliko se to smatra potrebnim. Ispravljene rukopise autori trebaju vratiti redakciji u roku od 8 dana od primitka.

Pretpostavlja se da članci i ostali prilozi nisu i neće biti objavljeni u drugim publikacijama, osim uz posebno odobrenje redakcije kada se to jasno naznačuje u objavi.

Autori dopuštaju časopisu postavljanje njihovih radova na web stranicu časopisa.

Časopis zadržava i sva ostala prava, osim ukoliko nije drugačije dogovoreno s autorom.

Radovi koje časopis objavljuje su:

- Uvodna riječ glavnog urednika
- Izvorni znanstveni rad
- Prethodno saopćenje
- Pregledni znanstveni rad
- Stručni članak
- Sudska praksa
- Ostali radovi kao što su prikaz knjige, izvještaji o znanstvenim i stručnim skupovima i dr.
- Obavijesti o nadolazećim stručnim i znanstvenim skupovima
- Domaći autori u međunarodnim publikacijama
- Pismo uredniku

Radovi se predaju redakciji časopisa elektronskom poštom na adresu: *Pravna.Misao@fmp.gov.ba*

Dokument treba biti načinjen u programu Microsoft Word. U njemu ne smiju postojati nikakve indikacije osobnoga identiteta autora ili institucije u kojoj bilo koji od autora radi, kako u samom radu, tako ni u karakteristikama (properties) elektroničkog dokumenta.

Radovi koji se dostavljaju redakciji moraju biti lektorirani. Lektori koje odredi redakcija vrše superviziju.

U časopisu se objavljuju znanstveni i stručni radovi koji ne prelaze dužinu od 10.000 riječi, uključujući sve dijelove rada. Svaki rad mora sadržavati sažetak od 150-200 riječi i izbor ključnih riječi na jednom od službenih jezika u Bosni i Hercegovini i na engleskom jeziku iste dužine. Ostali radovi ne mogu prelaziti dužinu od 2000 riječi.

Izuzetno, Redakcija može odobriti objavljivanje radova izvan navedenih kategorija i sa dužinom koja prelazi navedeni broj riječi, ukoliko je rad značajan za razvoj pravne teorije i prakse.

Svaki rukopis mora biti priložen zajedno s popratnim pismom, u kojem je nužno navesti sljedeće:

- kratki opis sadržaja članka u dvije do tri rečenice, kao i sve dodatne informacije o rukopisu koje bi redakciji mogle biti od koristi;
- razloge zbog kojih autori drže da je njihov rad zanimljiv čitateljstvu časopisa (novost koju rad donosi);
- kratku biografiju autora (25-30 riječi),
- osobne podatke:
 - jedinstveni matični broj
 - adresa stanovanja i općina
 - kontakt telefon
 - naziv banke i transakcijski račun banke
 - broj žiro računa

Svaki autor će uz popratno pismo dostaviti i izjavu da rad nije prethodno objavljivan.

Prva stranica rukopisa treba sadržavati:

- Naslov
- Datum
- Broj riječi u članku
- Ime autora i profesija
- Nazivi ustanova u kojima rade
- E-mail adrese
- Kategorizaciju
- Sažetak i ključne riječi na izvornom jeziku rada
- Sažetak i ključne riječi i naslov na engleskom jeziku (summary, key words)

Sažetak rada treba sadržavati opći prikaz teme, metodologiju rada, rezultate i zaključak.

Ključne riječi sadrže pojmove koji se pojavljuju u tekstu, ali ne opće i preširoke pojmove niti preuske pojmove opisane sa puno riječi.

Tablice i grafikoni trebaju biti prezentirani u programima kao što su MS Word, sa jasno iskazanim naslovima. Sve tablice i grafikoni biti će u časopisu tiskani isključivo u crno-bijeloj boji.

Napomene u radu se navode u obliku fusnote (footnote). U pravilu su objašnjavajućeg karaktera.

U fusnoti treba navoditi samo objavljene podatke (ili staviti posebnu bilješku s objašnjenjem).

U fusnoti treba navoditi samo literaturu koja je navedena u popisu literature na kraju članka.

U fusnoti treba ujednačeno navoditi sve izvore. Poželjno je staviti broj stranice.

Molimo autore da se pridržavaju sljedećih naputaka za navođenje literature i fusnota:

Ukoliko je riječ o navođenoj knjizi:

Josipović, I. (2000) Haaško implementacijsko kazneno pravo. Zagreb: Informator i Hrvatski Pravni Centar.

Ukoliko je riječ o navođenom članku:

Tschudi, F. (2008) "Dealing with violent conflicts and mass victimisation: a human dignity approach", str. 46-69. U: I. Aertsen et al.: Restoring Justice after Large-scale Violent Conflicts. Portland. Willan Publishing.

Ukoliko je riječ o navođenom članku u časopisu:

Sijerčić-Čolić, H. (1999) "Reforma krivičnog zakonodavstva u Federaciji Bosne i Hercegovine: karakteristike federalnog procesnog krivičnog prava", Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, Zagreb, Vol. 6 – br. 1/1999, str. 251-268.

Ukoliko je riječ o navođenom članku u elektroničkom časopisu:

Lendvai, N., 2005. "Central and Eastern European Social Policy and European Accession – Time for Reflections" (online). Financial Theory and Practice, 29 (1), str. 1-12. Dostupno na: <http://www.ijf.hr/eng/FTP/2005/1/lendvai.pdf>.

Ukoliko je riječ o navodenoj Web adresi:

World Bank, 2004. Corruption: how the World Bank Fights Corruption (online). Washington: The World Bank. Dostupno na: <http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/NEWS/0>.

Rad treba oblikovati prema sljedećim uputama:

- dokument pohraniti u programu MS Word (*.doc format);
- stranica standardne veličine (A4);
- obični prored za cijeli rukopis
- font Arial, 12 pt;
- sve margine 2,5 cm;
- ne koristiti nikakve stilove (ne koristiti bold slova);
- ne uređivati zaglavlje (Header) niti podnožje (Footer) dokumenta;
- obavezno brojčano označiti stranice;
- slike ili fotografije prilažu se u jednom od formata: *.jpg, *.bmp, *.tiff.

Rukopisi koji nisu u skladu s navedenim uputama biti će vraćeni autorima.

Pozivamo sve autore da na adresu redakcije šalju sažetke svojih stručnih i znanstvenih radova objavljenih u međunarodnim publikacijama indeksiranim u literaturnim bazama podataka. Redakcija će objaviti sve pristigle sažetke izvornih radova domaćih autora.

Radujemo se Vašim priložima!

Redakcija

